

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Tanja Subotič

Mentorica: doc. dr. Maja Garb

Somentorica: doc. dr. Maja Bučar

**POSTKONFLIKTNA OBNOVA
BOSNE IN HERCEGOVINE -**

Obnova izobraževalnega sektorja

Diplomsko delo

Ljubljana, 2005

KAZALO

I. UVOD	7
II. METODOLOŠKO - HIPOTETIČNI DEL.....	9
1. PREDMET PROUČEVANJA.....	9
2. CILJI PROUČEVANJA.....	9
3. HIPOTEZE	10
4. RAZISKOVALNE METODE.....	10
III. GEOPOLITIČNI POLOŽAJ BiH	11
1. GEOSTRATEŠKI POLOŽAJ	11
2. DEMOGRAFSKE ZNAČILNOSTI.....	11
3. ZGODOVINSKI PREGLED.....	13
IV. POSTKONFLIKTNA OBNOVA BiH	15
1. POLITIČNI SISTEM	16
2. OBRAMBNO-VARNOSTNA POLITIKA.....	19
2.1 Mirovne operacije.....	19
2.2 Enotne oborožene sile BiH.....	24
2.3 Smernice za članstvo v PzM in NATO-u	25
2.4 Politično-vojaške obveznosti v okviru OVSE-a.....	26
3. SOCIALNA POLITIKA	28
3.1 Socialni položaj BiH kot posledica vojne.....	29
3.2 Problematika razseljenih in beguncev	29
3.3 Problematika revščine	30
3.4 Problematika zdravstva	33
V. IZOBRAZBA, človekova pravica in razvojna priložnost	35
1. SKUPNI CILJI EVROPE.....	40
2. SISTEM IZOBRAŽEVANJA V BiH	42
2.1 Organizacijska struktura in upravljanje.....	43
2.2 Problematika izobraževanja.....	45
3. REFORMA IZOBRAŽEVALNEGA SEKTORJA V BiH	54

3.1	Aktivnosti	54
3.2	Mednarodni projekti	59
VI. ZAKLJUČEK.....		64
LITERATURA		67
PRILOGE.....		73
1.	Priloga A: Zemljevid Bosne in Hercegovine.....	73
2.	Priloga B: Struktura zakonodajne in izvršne oblasti v BiH.....	74
3.	Priloga C: Administrativni in operativni kanal poveljevanja oboroženim silam BiH.....	75
4.	Priloga Č: Ste povratnik ali razmišljate o povratku?	76
5.	Priloga D: Stanje izobraževalnega sistema v BiH, 2003	84
6.	Priloga E: Fotogalerija BiH	85

SEZNAM KRATIC

BDP	bruto domači proizvod
BiH	Bosna in Hercegovina
ECHO	European Commission Humanitarian Office / Humanitarni urad Evropske komisije
ECT	European Credit Transfer System / evropski kreditni sistem
EC-TAER	European Commission Tehnical assistance to the education reform in BiH / Tehnična pomoč Evropske komisije reformi izobraževanja v BiH
EU	European Union / Evropska unija
EUFOR	European Union Force / Sile Evropske unije
FBiH	Federacija Bosne in Hercegovine (ena izmed dveh entitet v BiH)
HDZ	Hrvatska demokratska zajednica / Hrvška demokratska skupnost
IFOR	Implementation Forces / Sile za uresničitev mirovnega sporazuma
ILO	International Labour Organization / Mednarodna organizacija dela
JLA	Jugoslovanska ljudska armada
NATO	North Atlantic Treaty Organisation / Severnoatlantsko zavezništvo
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development / Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj
OHR	Office of High Representative (za BiH) / Urad visokega predstavnika mednarodne skupnosti (za BiH)
OVSE	Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) / Organization of Security and Cooperation in Europe (OSCE)
OZN	Organizacija združenih narodov
PzM	Partnerstvo za mir
PRSP	Poverty Reduction Strategy Paper (in BiH) / Razvojna strategija (v BiH)
RS	Republika Srpska (ena izmed dveh entitet v BiH)
SČG	Srbija in Črna Gora
SDA	(muslimanska) Stranka demokratske akcije
SDS	Srpska demokratska stranka
SFOR	Stabilization Forces / Mednarodne stabilizacijske sile v BiH
SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija
UNDP	United Nations Development Programme / Organizacija združenih narodov za razvojni program

UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation / Organizacija združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo
UNFPA	United Nation Population Fund / Fond združenih narodov za populacijo
UNHCR	United Nations High Commission for Refugees / Visoki komisariat ZN za begunce
UNICEF	United Nations Children's Fund / Sklad ZN za otroke
UNPROFOR	United Nations Protection Force / Sile ZN za zaščito
VET	Vocational Education Training – PHARE program za poklicno usposabljanje (v BiH)
WB	World Bank / Svetovna Banka
WHO	World Health Organization / Svetovna zdravstvena organizacija
WSSD	World Summit on Sustainable Development / Svetovna konferenca o trajnostnem razvoju

KAZALO GRAFIKONOV

Graf 1: Države, ki so sprejele največje število beguncev iz BiH v letih od 1992 do 1995	12
Graf 2: Primerjava stopnje revščine v Jugovzhodni regiji, 2003	31
Graf 3: Etnična pripadnost učencev FBiH 2003/2004.....	49
Graf 4: Etnična pripadnost učencev RS 2003/2004.....	49
Graf 5: Število učencev in učiteljev povratnikov v letu 2002/2003 glede na leto 2003/2004	50

KAZALO ORGANIGRAMOV

Organigram 1: Organizacijska struktura EUFOR-a	23
Organigram 2: Organizacijska struktura sistema izobraževanja v RS, 2004	43
Organigram 3: Organizacijska struktura sistema izobraževanja v FBiH, 2004	44

KAZALO TABEL

Tabela 1: Demografske spremembe po entitetih, od 31.3.1991 do 31.3.2001	13
Tabela 2: Demografske spremembe po nacionalni pripadnosti, od 31.3.1991 do 31.3.2001	13
Tabela 3: Trend vključenosti v osnovne šole v BiH, 1996 - 2003	45
Tabela 4: Trend vključenosti v srednje šole v BiH, 1996 - 2003	46
Tabela 5: Visokošolske ustanove v BiH, 2004.....	47

I. UVOD

»Njegova domovina, njegov prelepi kraj. Vsega tega ni več. Vse skupaj je podobno le grobišču, za katerega se ne zmeni nihče. Kaj najbolj boli? Nič več pisanih in dišečih rož, nič več veselega dežja, ki bi napajal žejno rastje, in nič več sonca, ki bi ga ob jutranjem vstajenju božalo in nežno požgečkalo. Vihra vojna, pred seboj potepta vse, kar ji pride pod noge. Ne ozira se naokoli, samo hodi, hodi in hodi. Ni ji dovolj, morila bo na vse načine. Namesto belega, lahkega snega, ki je otrokom dajalo veselje, zdaj padajo črne in težke bombe, ki nedolžnim ljudem vlivajo v srce le še hudo in močno bolečino. Dežnik ni zadosti. Beg!«...

Takole sem zapisala v enem svojih del med leti, ko je v BiH divjala kruta vojna in so bili tamkajšnji prebivalci prisiljeni zapustiti svoje domove. V letih mojega študija na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani sem se v kar nekaj projektih lotila prav primera BiH. Države, o katere imenu in obstoju priča zgodovina; države, ki je skozi svojo zgodovino vrelišče različnih notranjih in zunanjih interesov; države, katere noben narod se ne počuti kot manjšina; predvsem pa države, v kateri živijo ljudje, ki jih imam rada in izkušnja katerih me je naučila marsikaj.

Po koncu hladne vojne in padcu komunističnih režimov v 80. in 90. letih smo bili priče mnogim spremembam na političnih zemljevidih sveta in mnogim vojnem ter posledičnim razdejanjem. Tudi Balkan ni ušel posledicam svetovnih tokov, še več, prav Balkan je bil in je še danes središče strateške varnostne politike mednarodne skupnosti. BiH, ki je bila v drugi Jugoslaviji primer sožitja in etničnega inženiringa v odnosu do jugoslovanstva in so jo s ponosom imenovali tudi »Jugoslavija v malem«, je začela razpadati skupaj z Jugoslavijo kot državo. Danes vojna v BiH ne divja več, je pa pustila posledice in še vedno nerešena zgodovinska razhajanja med njenimi narodi. Vzpostavljena je nova kompromisna država in uporabljena je modernejša oblika inženiringa sožitja, v kateri pa živijo »isti« ljudje. Kot že tolikokrat poprej se BiH danes zopet sooča z vesplošno obnovo države, ki se je pričela po sklenjenem Daytonskem mirovnem sporazumu. Postkonfliktna obnova poteka na vseh področjih in ravneh države, kar določa njeno kompleksnost in večdimenzionalnost, zato bom v prvem delu diplomske naloge najprej predstavila splošno problematiko postkonfliktne obnove države, ki je odvisna od politične, gospodarske in socialne pomoči mednarodne skupnosti. Temeljna področja preučevanja v prvem delu, ki jih zatevata družbena in gospodarska učinkovitost in so zato bistvenega pomena pri postkonfliktni obnovi, so

učinkovita politična urejenost, tradicionalna področja obrambe, zakonodaje in pravnega sistema, socialni položaj in pomembna komponenta vzgoje in izobraževanja. Slednje področje pa že sodi v drugi podrobnejši del preučevanja, saj sta vzgoja in izobrazba osnovni pogoj za vzpostavitev družbene kohezije in vsesplošni napredek BiH, posledično pa seveda za obstoj in razvoj države ter njeno mednarodno integriranost, ki prispeva k stabilnosti in varnosti ne le na Balkanu, temveč celotni jugovzhodni regiji. Prav področje izobraževanja v BiH je primer, iz katerega je močno razvidna problematika nacionalnih nesoglasij in etničnih konfliktov, kar posledično ogroža sovpadajoče procese pravnih, političnih, socialnih in gospodarskih reform. V namen prikaza dejanskega stanja sem opravila tudi nekaj razgovorov s poznavalci oziroma s tako imenovanimi operativci, ki imajo s to problematiko neposreden stik.

Povečano vlaganje v izobraževanje, njegova reforma in usposabljanje prebivalstva so brez dvoma ključnega pomena za oblikovanje in realizacijo razvojne strategije države. Brez (visoko) izobraženih, prilagodljivih, podjetnih, ustvarjalnih in ambicioznih kadrov, ki bodo svoja znanja nenehno izpopolnjevali in nadgrajevali, ni inovacij in ne napredka. Tovrstna percepcija izobraževanja je ključni element perspektive obnove in nadaljnjega razvoja poveljne BiH, katere izobraževalni sistem je v veliki meri še vedno na ravni socializma, ki je izobraževal predvsem ozko specializirane kadre. Ne le to, dodatno oziroma največjo škodo je razvoju izobraževanja prizadejala vojna, po njej pa politični interesi in nacionalna segregacija, ki se zdi kot nekakšna supersila, kateri BiH ne bo kos brez zunanje mednarodne pomoči. Zatorej bom v diplomski nalogi analizirala trenutno stanje izobraževalnega sistema v BiH, podrobneje predstavila cilje, h katerim teži, ter reforme, ki z mednarodno pomočjo že potekajo in so oziroma bodo več kot potrebne tudi v prihodnje. Ustrezna postkonfliktna obnova države bo namreč močno vplivala na nadaljnji razvoj BiH ter njene mednarodne integracije, izobrazba ljudi pa ima pri tem ključno vlogo.

Diplomsko nalogo torej posvečam izobraževanju v BiH, njenim ljudem, katerih izobrazba naj pomeni možnost sožitja narodov v skupni domovini, in njej, Bosni in Hercegovini, ki je stičišče bogate naravne in kulturnozgodovinske dediščine, ki si enostavno zasluži novo in svetlejšo prihodnost.

II. METODOLOŠKO - HIPOTETIČNI DEL

1. PREDMET PROUČEVANJA

Pri obravnavanju predmeta proučevanja bom v poglavju »Postkonfliktna obnova BiH« skušala pokazati tista področja postkonfliktne obnove, ki predstavljajo temelj države¹, njenega obstoja in mednarodne integritete. Nadaljnje in podrobnejše poglavje bom namenila povojni obnovi izobraževalnega sistema, saj menim, da je izobrazba človekova pravica in nadalje blaginja, brez katere je človekova eksistenca v družbi močno ovirana. Brez izobrazbe si je človek nezmožen zagotoviti eksistenčne pogoje, saj ne more izkoristiti svojih potencialnih sposobnosti in je tako družbeno neproduktiven. Kljub nujnosti normalnega delovanja izobraževalnega sektorja pa so prebivalci ene države zaradi posledic vojne, nacionalnih nesoglasij in etničnih konfliktov še vedno žrtve segregacije in neenakopravnega položaja. V diplomski nalogi bom skušala ugotoviti, kako (ne)napreduje postkonfliktna obnova BiH, s kakšnimi ovirami se pri tem srečuje država in kakšne so njene načrtovane reforme.

2. CILJI PROUČEVANJA

V nalogi sem si zastavila naslednje cilje:

- predstaviti temeljne probleme, s katerimi se BiH sooča v svojem povojnem obdobju, (ne)razvoju in mednarodni integraciji,
- prikazati nacionalna nesoglasja med tremi narodi v eni državi in posledice njihovega medsebojnega odnosa za (ne)uspešno povojno obnovo in nadaljnji razvoj BiH,
- ugotoviti, kakšna je strategija obnove in reformna politika v BiH, kdo jo izvaja in kakšne so njihove odgovornosti,
- raziskati izobraževalni sektor in ugotoviti, ali zagotavlja eksistenčno varnost državljanov in njihov občutek varnosti v družbi, ter pokazati njegovo pomembnost pri vzpostavitvi družbene kohezije in njenega napredka ter razvoja države in njene stabilnosti,
- predstaviti dejansko stanje izvajanja družbenih ukrepov na področju izobraževanja ter pokazati pomembnost le-tega za mednacionalno spravo, strpnost in oblikovanje demokratične družbe ter obnovo in razvoj celotne države.

¹ Država preneha obstajati, če: izgubi državno ozemlje, ni stalno naseljenih prebivalcev, ni organov oblasti (Bučar, Mednarodni odnosi z osnovami prava oboroženih spopadov).

3. HIPOTEZE

Splošna hipoteza

H1: Vojna, njene posledice in povojna politična ureditev Bosne in Hercegovine so vzrok za težke povojne razmere v državi in posledično počasno ter oteženo postkonfliktno obnovo, ki je v veliki meri še vedno odvisna od mednarodne pomoči.

Parcialne hipoteze

H2: Težko socialno-ekonomsko stanje v Bosni in Hercegovini in počasna postkonfliktna obnova države sta v sorazmerju s počasnim napredkom gospodarstva, katerega razvoj onemogoča tudi neustrezen izobraževalni sistem.

H3: Ustrezna postkonfliktna obnova države bo močno vplivala na nadaljnji razvoj BiH in njene mednarodne integracije, ustrezen izobraževalni sistem in izobraženost prebivalstva pa sta za to ključnega pomena.

H4: Segregacija kot posledica različne nacionalne pripadnosti je ovira pri zagotavljanju enakopravnosti med vsemi prebivalci Bosne in Hercegovine. Primer takšne segregacije je področje izobraževanja, katerega posledice nosijo predvsem mladi, ki nimajo enakih možnosti in dostopnosti do šolanja.

4. RAZISKOVALNE METODE

Pri izdelavi diplomske naloge sem uporabila različne raziskovalne metode. Ena temeljnih metod, s katero sem se naloge lotila in jo tudi nadalje uporabila, je deskriptivna analiza. Gre torej za teoretični pristop, kjer sem analizirala vsebine primarnih virov. Proučevala sem vsebino ustave BiH, Daytonskega mirovnega sporazuma in vsebine deklaracij, ki se nanašajo na področje človekovih pravic in izobraževanja, prav tako pa tudi dokumente mednarodnih organizacij, ki delujejo na ozemlju BiH.

Pri analizi sekundarnih pisnih virov sem pregledovala vsebine knjig, člankov iz zbornikov, strokovnih revij in časopisov. Veliko relevantnih podatkov sem našla na medmrežju. Pri zgodovinski analizi problema sem si pomagala z uporabo in analizo primarnih in sekundarnih virov. Tako sem raziskovala zgodovinski razvoj BiH kot države, spremembo njenega političnega sistema in vzroke za vojno in njene posledice. Zaradi različnih nacionalnih gledanj na vojno in njene posledice ter osebnih izkušenj ljudi v vojni in današnjih občutenj njenih posledic sem uporabila tudi metodo intervjuja s poznavalci problematike oziroma s tako imenovanimi operativci, ki so vojno preživeli in v postkonfliktni BiH živijo in delujejo še danes. Kot najbolj primerne sem uporabila usmerjen oziroma fokusiran intervju. Zaradi kompleksne strukturiranosti BiH sem skozi vso vsebino uporabljala tudi primerjalno analizo, kjer sem izbrane dejavnike primerjala med entitetama.

III. GEOPOLITIČNI POLOŽAJ BiH

1. GEOSTRATEŠKI POLOŽAJ²

BiH je bila mednarodno priznana v mejah, ki jih je nasledila z Odlokom II. zasedanja AVNOJ-a 29.11.1943. BiH na severu, zahodu in jugozahodu meji na Hrvaško, na vzhodu pa na SČG. Skupna dolžina državnih meja je 1537 km, pri čemer samo na mejo s Hrvaško odpade 2/3 skupne dolžine. BiH ima pri mestu Neum tudi ozek izhod na morje (Natek, 1999:32). V takšnih mejah BiH obsega 51.197 km² kopnega in 12,2 km² morja, kar je 1/5 površja bivše Jugoslavije.

2. DEMOGRAFSKE ZNAČILNOSTI

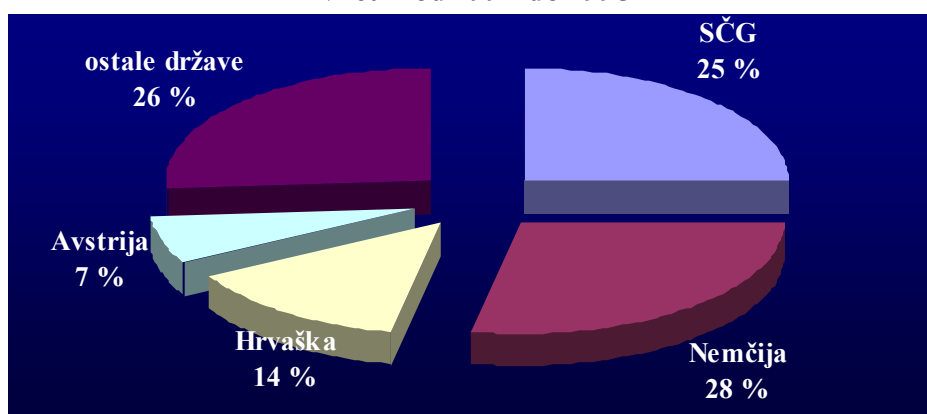
Glede na popis prebivalstva iz leta 1991 je imela BiH 4.377.033 prebivalcev, 1.207.693 stanovanjskih enot v 6.823 naselij. V istem letu je bila BiH na ravni srednje razvite industrijske države, z nacionalnim dohodkom približno 2.000 US\$ na prebivalca, 39 % prebivalstva pa je živelo v urbanih sredinah. BiH je znana po raznolikosti narodov in nacionalnih manjšin, ki v njej živijo. Glede na popis prebivalstva leta 1991 je prebivalstvo BiH sestavljalo 43,5 % Bošnjakov, 31,2 % Srbov, 17,4 % Hrvatov, 5,5 % Jugoslovanov in 2,4 % ostalih narodnostnih manjšin. V BiH

² Glej prilogo A: Zemljevid Bosne in Hercegovine.

koeksistirajo dominantne monoteistične religije islam, pravoslavlje, katoličanstvo, judaizem in še druge verske skupnosti in sekte. Po ustavi BiH imajo vsi državljani enake pravice in svobode v pogledu veroizpovedi in drugih prepričanj (Masleša, 2004).

Vojna v BiH, ki je izbruhnila aprila 1992, je pustila ogromne posledice na demografski sliki BiH. Tekom vojne je svoje domove zapustilo 2.200.000 oseb, kar pomeni več kot 55 % predvojnega prebivalstva. Od tega je 1,2 milijona oseb poiskalo begunsko zaščito v preko 100 različnih državah širom sveta, medtem ko je bilov istem času okoli milijon oseb razseljenih znotraj BiH. Od leta 1992 do leta 1995 je bilo v državah, ki so sprejele begunce, evidentirano okoli 1.200.000 beguncev iz BiH.

Graf 1: Države, ki so sprejele največje število beguncev iz BiH v letih od 1992 do 1995

vir: Masleša, 2004

Posledica vojne je veliko število umrlih, okoli 250.000, med katerimi je bilo tudi veliko otrok, okoli 30.000 oseb pa je pogrešanih. Na osnovi podatkov iz študije »Strategija prostorne ureditve Federacije Bosne in Hercegovine in faza« se ocenjuje, da je ekonomske škode za 50–70 mrd US\$. Škodo lastništva WB ocenjuje na 15–20 mrd US\$. Industrijska proizvodnja je tekom vojne dosegala le okoli 5 % predvojnega nivoja. Zrušena so bila mesta, mestni kompleksi, vasi, zaselki, spomeniki, poslovni in verski objekti, parki in drugo. Poškodovanih je več kot 1/3 stanovanjskih poslopij v BiH, od tega 18 % popolnoma uničenih. Okoli 80 % prebivalstva je živelo od humanitarne pomoči. Ena od najtežjih posledic vojne za BiH pa je okoli 2 milijona ostalih min in okoli 3 milijone drugih ubojnih sredstev.

Takšen obrat demografske slike (glej tabelo 1 in 2) v primerjavi z zadnjim popisom prebivalstva iz leta 1991 je rezultat vojne kataklizme, pregona, migracij in emigracij (Masleša, 2004). Popis prebivalstva v poslednjem desetletnem obdobju v BiH ni realiziran, tako da ne obstajajo podatki o številu prebivalstva BiH za to obdobje.

Tekst, ki sledi, prikazuje podatke, ki so objavljeni v »Študiji humanega razvoja BiH« in so zasnovani na raziskavah in dostopnih podatkih statističnih zavodov entitet.

Tabela 1: Demografske spremembe po entitetah, od 31.3.1991 do 31.3.2001

<i>Indikator</i>	BiH	FBiH	RS
Število prebivalstva na dan 31. 3.1991	4.377.033	2.783.711	1.593.322
Naravni prirast (+)	144.202	117.91	26.292
Povratniki iz tujine (+)	373.4	346.14	27.26
Umrli, pogrešani in višja stopnja vojne mortalitete (-)	269.81	149.86	119.95
Izgnani (begunci) (-)	1.168.000	735	433
Izseljevanje po Dayton-u	92.000	64.400	27.000
Število prebivalstva na dan 31. 3.2001	3.364.825	2.298.501	1.066.324
SESTAVA: 1991 / 2001	100% / 100%	63% / 68,3 %	36,4% / 31,7%

vir: Masleša, 2004

Tabela 2: Demografske spremembe po nacionalni pripadnosti, od 31.3.1991 do 31.3.2001

<i>Indikator</i>	SKUPNO	BOŠNJAKI	HRVATI	SRBI	OSTALI
Število prebivalstva na dan 31. 3. 1991	4.377.033	2.012.718	805.892	1.447.384	111.000
Naravni prirast (+)	144.202	96.538	20.307	26.765	592
Povratniki iz tujine (+)	373.400	261.960	70.970	37.200	3.270
Umrli, pogrešani in višja stopnja vojne mortalitete (-)	269.810	157.313	31.831	73.921	6.745
Pregnani (begunci) (-)	1.168.000	539.000	333.000	264.000	32.000
Izseljevanje po Dayton-u	92.000	48.060	12.860	30.480	600
Število prebivalstva na dan 31. 3. 2001	3.364.825	1.626.843	519.478	1.142.948	75.556
SESTAVA: 1991 / 2001	100% / 100%	46,0% / 48,3%	18,4% / 15,4%	33,1% / 34,0%	2,4% / 2,3%

vir: Masleša, 2004

3. ZGODOVINSKI PREGLED

Korenine prve prave bosanske suverene države segajo v obdobje med 9. in 14. stoletjem. V času bana Kulina (1180-1204) je bila Bosna neodvisna in mednarodno priznana država, prevladovala pa sta varnost in blagostanje (Leksikon CZ, 1994:118). V

srednjeveški Bosni so bile prisotne tri vere: katoliška, pravoslavna in bogomilska³. Do vrhunca svoje moči je Bosna prišla v času vladarja Tvrdka I., ki je po svoji smrti (1391) nasledniku zapustil veliko državo. Skozi zgodovino so današnjo BiH zaznamovale številne tuje sile, največji pečat pa so pustili vplivi rimske, otomanske in avstro-ogrske vladavine. Meje sodobne BiH, ki so mednarodno priznane tudi danes, temeljijo na dogovoru iz leta 1943 v Jajcu. 18. novembra 1990 so bile prvič po II. svetovni vojni izvedene večstrankarske volitve⁴ v BiH, po katerih je BiH postala neodvisna država. Aprila 1992 je BiH postala članica OZN in WHO. Tranzicijski proces BiH iz socialističnega sistema v tržno gospodarstvo je prekinila vojna, ki je izbruhnila aprila 1992 in divjala vse do podpisa Daytonskega sporazuma leta 1995.

Vojna in mir

Ko je jugoslovanska armada zapustila Slovenijo v tako imenovani »vikend vojni« in ko se je umaknila s Hrvaške, se je leta 1991 premaknila v BiH. 1. marca 1992 je bil izveden referendum⁵, s katerim je BiH glasovala za neodvisnost. Čeprav je bil referendum zamišljen kot pogoj za priznanje, pa le tega, predvsem pravočasnega, ni bilo. Oklevanje Zahoda s priznanjem v obdobju po referendumu je vzbudilo vtis, da glede BiH ne Evropska skupnost ne Washington nimata izdelane politike, posebej pa ne volje, da bi jo izvedla. Priznanje je prišlo 6. aprila 1992, ko je vojna v BiH že divjala (Meier, 1996:297-299) in zahtevala ogromno žrtev, porušila deželo, zahodno diplomacijo pa, predvsem vodilni državi Evropske skupnosti Francijo in Veliko Britanijo, obremenila z veliko odgovornostjo.

Novembrska mirovna pogajanja med bosanskim predsednikom Alijo Izetbegovićem, hrvaškim predsednikom Franjem Tuđmanom in srbskim predsednikom Slobodanom Miloševićem so se uspešno⁶ zaključila s podpisom že omenjenega

³ Dualistična verska sekta, nastala v prvi polovici 10. stoletja v Bolgariji in se razširila zlasti v BiH, kjer je postala vodilna cerkev, ki je pod Turki večji del prešla v islam (Leksikon CZ, 1992: 110).

⁴ Največ glasov je imela muslimanska SDA (86 sedežev), druga po številu glasov je bila srbska SDS (72 sedežev) in tretja hrvaška HDZ (44 sedežev). Tri zmagovite stranke so se dogovorile glede delitve oblasti in tudi v prihodnje naj bi bila oblast v BiH odvisna od njihovih dogovorov, pri čemer pa ne gre zanemariti povezanosti hrvaške strani z Zagrebom in srbske z Beogradom.

⁵ Pri 63,4-% volilni udeležbi je za samostojno, suvereno in enotno Republiko BiH glasovalo 92,68 % volilnih udeležencev (Kreso, 1997:53).

⁶ Na žalost se je še enkrat pokazalo, da Evropejci brez Američanov očitno niso bili sposobni rešiti krize. Upravičeno se je v tej situaciji eden visokih ameriških uslužbencev porogal: »Ti ljudje«, mislil je Evropejce, »ne bi mogli organizirati niti kolono vozil, četudi bi bilo od tega odvisno njihovo življenje« (Kleinert, 1997:567).

Daytonskega sporazuma, 14. decembra 1995 v Parizu. Uveljavljena je bila delitev ozemlja v razmerju 51 % za Bošnjake in Hrvate (FBiH) ter 49 % za Srbe (RS). Tako je Daytonski sporazum formaliziral notranjo razdelitev BiH in potrdil obstoj dveh entitet. Osnovni namen Daytonskega sporazuma je bil ustaviti konflikte in prelivanja krvi, ohraniti BiH kot celovito državo in vrnitev beguncev in razseljenih oseb na svoje domove. 22. decembra 1995 je predsednik Izetbegović razglasil konec vojnega stanja v BiH. Po dobrih treh letih in pol se je v izmučeno deželo končno vrnil mir, čeprav še zdaleč ni bil spontan in izraz resnične pomiritve razmer.

IV. POSTKONFLIKTNA OBNOVA BiH

Po letu 1990 so se vse nekdanje socialistične države znašle v težavah, na gospodarskem področju zaradi izgube trgov, na političnem področju zaradi velikih družbenih sprememb, predvsem sprememb lastniških odnosov, katerih posledica je porast različnih oblik družbene neenakosti in znižanje življenjskega standarda. Poleg že tako nezavidljivih tranzicijskih procesov pa je BiH prizadela še vojna, ki je pustila posledice na prav vseh področjih družbenega življenja. Uresničitev Daytonskega sporazuma bi bila lahko trdna podlaga ne le za dolgoročno rešitev BiH, ampak tudi za okrepitev sodelovanja in varnosti v celotni jugovzhodni Evropi. Vse to pa je mogoče zajeti le z vzajemnim sodelovanjem evropske in širše mednarodne skupnosti (Grizold, 1999:27), tako na področju pravnih, političnih, socialnih in gospodarskih reform kot sodelovanjem pri reševanju etničnih in nacionalnih nesoglasij.

V okviru načel vključenosti in dejavne udeležbe v konfliktnem upravljanju je potrebno ustvariti konzultativne možnosti za BiH, da bi sodelovala v varnostno opredeljenih politikah skupaj z NATO, OZN, OVSE. Ukrepi za pridobitev zaupanja morajo biti pod varstvom OZN. Preglednost vojaških zmogljivosti, preverjanje in nadzor, modernizacija hardvera, skupne vaje, patrulje in manevri so samo nekateri od možnih ukrepov, ki jih izvajajo območne vojaške institucije s pomočjo izkušenejših udeležencev, večstransko podporo in sodelovanjem, kljub domačim političnim oviram v BiH. Potreba po demilitarizaciji določenih elementov nasprotnih strank in profesionalizacija preostalih vojaških sil je imperativ, prav tako pa tudi potreba po mednarodno vidni in učinkoviti dejavnosti mednarodnega sodišča za vojne zločine v Haagu, ki naj bi vzpostavilo precedens odgovornosti za etnično čiščenje. Uspešna vrnitev beguncev in razseljenih oseb v BiH je še danes en neizpolnjenih elementov daytonskih obljub, četudi je bilo v tej smeri veliko prizadevanj domačih oblasti in

mednarodne skupnosti in je do neke meje tudi izpeljano. Z vrnitvijo beguncev in razseljenih oseb so povezana neprestana prizadevanja za izboljšanje demokratične krajevnosti oblasti. Potreba po obnovi infrastrukture po vojni je temelj za širše gospodarsko sodelovanje in razvoj. Zahteve po tržnem gospodarstvu lahko pozitivno prispevajo k demokraciji in tako izrabljajo gospodarski pritisk, ki spodbuja mednarodne in etnične konflikte v regiji. Graditev demokratične infrastrukture, vključno z nadzorom volitev, načrtovanjem državnih institucij in procesov civilne družbe, so bistvene dejavnosti, ki zahtevajo dolgoročno vizijo, saj je le demokratični razvoj ključni razvoj, ki varuje pred ponovnimi spopadi. Potreba po usklajeni in skupni dejavnosti med BiH, nadnacionalnimi organizacijami, kolektivnimi in kooperativnimi varnostnimi organizacijami, nevladnimi organizacijami je velika, da bosta ne le stabilna, miroljubna in demokratična BiH, temveč celotna jugovzhodna Evropa, postali temeljni kamen za novo razširjeno in bolj povezano Evropo (Grizold, 1999:27-33).

1. POLITIČNI SISTEM

1. člen Ustave BiH: »Republika Bosna in Hercegovina, katere uradno ime je od sedaj Bosna in Hercegovina, nadaljuje svoj pravni obstoj po mednarodnem pravu kot država z notranjo strukturo, modificirano s to Ustavo in z obstoječimi mednarodno priznanimi mejami. BiH ostaja članica OZN in lahko kot BiH zadrži članstvo ali zadrži sprejem v mejah znotraj sistema OZN kot tudi v drugih mednarodnih organizacijah.« (Ustava Bosne in Hercegovine, člen 1/1995). V Preambuli Ustave BiH opominjajo na osnovno načelo, s katerim so soglašali v Ženevi 8.9.1995 in v New Yorku 26.9.1995: »Bošnjaki, Hrvati in Srbi kot konstitutivni narodi (v skupnosti z ostalimi) in prebivalci BiH potrjujejo Ustavo Bosne in Hercegovine...«.

BiH je urejena demokratična država, ki jo sestavljata dve entiteti: FBiH (51 %) in RS (49 %). FBiH je administrativno razdeljena na 10 kantonov, le-ti pa na 84 občin, medtem ko je RS administrativno razdeljena na 63 občin. Brčko je ločena administrativna enota, urejena kot Distrikt Brčko BiH. Glavno mesto BiH je Sarajevo. BiH ima svoj grb, zastavo in himno in tri uradne jezike: srbski, hrvaški in bosanski. V BiH deluje približno 30 političnih strank, nekatere od njih z močno nacionalno identiteto. BiH ima tri veje oblasti⁷:

- Zakonodajno oblast predstavlja Parlamentarna skupščina, sestavljena iz Doma narodov (15 sedežev: 5 Bošnjakov, 5 Hrvatov in 5 Srbov; vsak svoje delegate volita

⁷ Glej prilogo B: Struktura zakonodajne in izvršne oblasti BiH.

Predstavniški dom FBiH in Narodna skupščina RS za mandat dveh let) in Predstavniškega doma (42 sedežev: 14 Bošnjakov, 14 Hrvatov in 14 Srbov; člani so neposredno voljeni za dveletni mandat). Parlamentarna skupščina je odgovorna za upravljanje področja zunanje, trgovinske, carinske in monetarne politike, financiranje institucij in plačevanje mednarodnih obveznosti, za migracijo, begunce in azil, za izvajanje mednarodne in medentitetske politike ter regulacije krivičnih predpisov, odnose z interpolom, vzpostavljanje in funkcioniranje skupnih ter mednarodnih komunikacij, reguliranje medentitetskega transporta in kontrolo zračnega prometa. Vse funkcije, ki niso dodeljene v odgovornost Parlamentarni skupščini, so funkcije in modeli entitet (Masleša, 2004), kar pomeni tudi področje zdravstva in izobraževanja, ki ju bom podrobneje proučevala v nadaljevanju diplomske naloge.

- Izvršno oblast izvaja tričlansko predsedništvo BiH. Bošnjak in Hrvat se neposredno volita s teritorija FBiH, Srb pa s teritorija RS za 4-letno obdobje. Vsak član predsedništva vrši civilno funkcijo poveljnika oboroženih sil. Člani predsedništva izbirajo Stalni komite za vojaška vprašanja, ki koordinira aktivnosti oboroženih sil v BiH. Člani predsedništva so hkrati tudi člani Stalnega komiteja. Telo, odgovorno za sprejemanje odločitev in politike BiH, je Svet ministrov BiH. V skladu z Zakonom se Svet ministrov BiH sestoji iz naslednjih ministrstev: Ministrstvo za zunanje zadeve, Ministrstvo za komunikacije in promet, Ministrstvo za civilne zadeve, Ministrstvo za človekove pravice in begunce, Ministrstvo za finance in trezor, Ministrstvo za zunanjo trgovino in ekonomske odnose, Ministrstvo za pravosodje, Ministrstvo varnosti in Ministrstvo za obrambo. Svet ministrov lahko odloča, če je na zasedanju prisotnih več kot polovica članov, od katerih najmanj po dva iz vsakega od konstitutivnih narodov.
- Sodna vejo oblasti predstavljata Ustavno sodišče (9 članov: 4 imenovani s strani Predstavniškega doma BiH, 2 s strani Narodne skupščine RS, tri pa imenuje predsednik Evropskega sodišča za človekove pravice) in Sodišče BiH. Ustavno sodišče je formirano na osnovi Ustave BiH, Sodišče BiH pa na osnovi Zakona o sodišču BiH.

Po občem okvirnem sporazumu za mir v BiH lahko visoki predstavnik izkoristi svojo avtoriteto v BiH in sprejme obvezujoče odločitve, da bi v skladu s tem rešil problem kakršnekoli narave, ki je sicer nerešljiv. Ta pooblastila zajemajo sprejetje zakonov in odločitev iz nadležnosti izvršnih organov ter posameznih aktov o

postavljanju ali zamenjavi javno zadolženih. To vključuje vse zadolžitve, ki zagotavljajo izvedbo mirovnega sporazuma na celotnem področju BiH in njenih entitet.

Politična ureditev posameznih entitet

FBiH je ena od dveh entitet države BiH in ima svojo ustavo. Zakonodajno oblast v FBiH vršita Predstavniški dom (98 članov, od tega najmanj štirje enega konstitutivnega naroda) in Dom narodov (58 članov, vsak od treh konstitutivnih narodov ima 17 članov, ostali narodi pa so zastopani s skupno 7 delegati; volijo jih kantonalne skupščine iz vrst svojih delegatov po proporcionalni nacionalni strukturi prebivalstva). Predsednika in dva podpredsednika FBiH imenuje Parlamentarna skupščina FBiH, po enega kandidata iz vsakega konstitutivnega naroda. Sodni organi FBiH so Ustavno sodišče, Vrhovno sodišče in Federalni svet za prekrške, vlado FBiH pa predstavljajo premier in 16 ministrov. Kantoni FBiH imajo ustavo in skupščino kot najvišje zakonodajno telo. Izvršni organ kantona je vlada kantona, sestavljena iz ministrstev. Sodni organi v kantonih so kantonalna sodišča (10), v okviru občin pa so formirana občinska sodišča in sodišča za prekrške. Poslednji nivo oblasti v FBiH so občine (84), vsaka s svojim parlamentom in občinsko upravno službo.

Tudi RS ima svojo zakonodajno in izvršno oblast. Zakonodajno oblast predstavlja Narodna skupščina RS, ki ima 83 poslancev. Narodna skupščina ima odgovornost za področje davčne zakonodaje, privatizacije, policije in vojske, izobraževanja in zdravstva, ravno tako pa ima odgovornost nadzora nad lokalnimi samoupravami (63 občin, vsaka ima svojo skupščino občine in občinske upravne službe). Predsednik in dva podpredsednika (iz vsakega konstitutivnega naroda po eden) so predstavniki izvršne oblasti v RS. Predsednik imenuje premiera, slednji pa sestavi vlado. Sodni organi oblasti RS so Ustavno sodišče RS, Vrhovno sodišče RS in občinska sodišča in občinska sodišča za prekrške.

Brčko Distrikt⁸ ima svoj Statut in Skupščino (29 poslancev), vlado pa vodi župan. Sodna organa, Osnovno sodišče in Apelacionarno sodišče, sta neodvisna, pri čemer funkcijo nepristranskega sodišča zagotavlja Pravosodna komisija (Masleša, 2004).

⁸ Brčko Distrikt je bil vzpostavljen 8. marca 2000 na osnovi Odločbe mednarodne arbitraže o statusu področja Brčko, ki jo je mednarodni tribunal izdal 5. marca 1999. Razprostira se vzdolž reke Save in zajema 493 km². Glede na zadnje ocene tu živi približno 85.000 ljudi, od tega 40.000 v mestu.

2. OBRAMBNO-VARNOSTNA POLITIKA

30. januarja 2003 je generalni sekretar Stalnega komiteja za vojna vprašanja v imenu predsedništva BiH Svetu za implementacijo miru predstavil cilje obrambe BiH. Izražena je bila namera, da BiH postane članica EU in evropsko-atlantskih obrambnih struktur ter da postane kredibilen kandidat za PzM. Takšni cilji zahtevajo reformo na področju obrambne politike, in sicer: izvesti reforme, ki bodo pospešile evropsko integracijo in doprinesle k regionalni stabilnosti, okrepiti je potrebno institucije na državnem nivoju, ki izvajajo civilno poveljstvo in kontrolo nad oboroženimi silami, na državnem nivoju vzpostaviti vseobsežen in transparenten parlamentarni nadzor nad institucijami obrambe, oborožene sile reorganizirati tako, da bodo sposobne sodelovati v PzM in se bodo lahko integrirale v evropsko-atlantske strukture ter vključevale v operacije za mir.

2.1 Mirovne operacije

UNPROFOR

Varnostni svet OZN (VS OZN) je 25. septembra 1991 sprejel prvo resolucijo št. 713, kjer je ugotovil, da zaostrene razmere v Jugoslaviji predstavljajo resno grožnjo mednarodnemu miru in varnosti. Resolucija je osnova za vse kasnejše resolucije in je pomembna, ker: (1) VS OZN ugotavlja, da razmere v Jugoslaviji ogrožajo mednarodni mir in varnost, (2) od sprtih strani zahteva, da spore rešujejo po mirni poti in s primernimi sredstvi, (3) že vsebuje elemente prisile v obliki sankcij (embargo) kot sredstvo pritiska na sprte strani (Delo; 1991:4).

24. februarja 1992 je bila z resolucijo št. 743 ustanovljena mirovna operacija, katere enote, imenovane UNPROFOR (United Nations Protection Force), so bile za obdobje 12 mesecev napotene v bivšo Jugoslavijo. Enote naj bi imele začasni značaj in naj bi vzpostavile pogoje za mir in varnost, ki so potrebni za pogajanja in splošni sporazum o jugoslovanski krizi znotraj konference ES o Jugoslaviji⁹. Mandat UNPROFOR-u se je 5. junija 1992 razširil s prevzemom nadzora nad sarajevskim letališčem, kjer so zagotavljali varnost in nemoten dotok humanitarne pomoči. Generalni sekretar je bil s strani VS OZN pooblaščen, da je v Sarajevo odposlal vojaške opazovalce, ki so nadzirali umik protiletalskega in ostalega težkega orožja z območja

⁹ Enote so imele operacionalni mandat za pet republik bivše Jugoslavije: Hrvaško, BiH, Makedonijo, Črna Gora in Srbijo, v Sloveniji so imele le častnike za zvezo.

Sarajeva. Ker se je situacija v BiH nenehno slabšala, je VS OZN 7. avgusta 1992 z resolucijo št. 769 razširil mandat UNPROFOR-u na celotno ozemlje BiH. Nadalje je bil mandat UNPROFOR-u razširjen tudi z resolucijo št. 776 in je zajemal pomoč Visokemu komisarju za begunce (UNHCR) pri dostavi humanitarne pomoči v BiH, zagotavljal pa tudi zaščito na zahtevo UNHCR-a. Prav tako je šlo za pomoč pri zaščiti konvojev izpuščenih civilnih ujetnikov ob dogovoru Mednarodnega komiteja rdečega križa (MKRK) in poveljnika UNPROFOR-a. Situacija v BiH se je zopet zaostрила, še posebej težka je bila situacija v Srebrenici. Na osnovi poročila skupin članic VS OZN, ki so bile na tem območju, je VS 6. maja 1993 sprejel resolucijo št. 824, s katero je razglasil za varovana naslednja območja: Sarajevo, Srebrenico, Tuzlo, Žepo, Goražde in Bihač. Vojaški opazovalci UNPROFOR-a so nadzorovali humanitarne situacije na teh območjih. Težava je bila v tem, da sprejete resolucije niso bile operativne, saj ni nobena predvidevala mehanizmov, ki bi omogočali, da bi omenjena območja postala dejansko varovana. 10. maja 1994 je Generalni sekretar predlagal tri načela, ki bi olajšala uresničevanje koncepta varovanih območij: (1) Osnovni namen varovanih območij je zaščita ljudi in ne obramba ozemlja, in z varovanjem le teh pa UNPROFOR ne namerava postati stranka v konfliktu. (2) Izvajanje teh akcij naj bi razširilo originalni mandat enotam UNPROFOR-a, ki je bil podpiranje humanitarnih operacij in prispevanje k splošnemu mirovnemu procesu. (3) Mandat mora upoštevati finančne in materialne omejitve, zato je nujno, da se odnos UNPROFOR-a do varovanih območij jasno določi, da se varovana območja določijo tako, kot je predlagal UNPROFOR, in da se to spoštuje in omogoči dostop humanitarne pomoči. Da bi se to izvrševalo, je potrebno: (a) jasno opredeliti misijo, ki jo UNPROFOR izvaja v varovanih območjih; (b) varovana območja se morajo razmejiti, kot je predlagal UNPROFOR; (c) te meje je potrebno spoštovati, (d) potrebno je zagotoviti svobodo gibanja za dovoz humanitarne pomoči v varovana območja, kar naj bi bilo uvod v obnovitev trgovskega prometa (http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unprof_b.htm).

Problemi, s katerimi so se soočale enote peacekeepinga v BiH: (1) Kljub prisotnosti OZN ni bilo zanesljivega premirja med stranmi v spopadu. (2) V spopade je bila vključena množica državnih, nedržavnih, rednih in paravojaških sil, kar je pomenilo dodatne napore pri pogajanjih s sprtimi stranmi, saj se največkrat ni dalo ugotoviti, kdo naj bi bil sogovornik OZN. (3) Med stranmi v spopadih ni bilo jasne frontne črte, ki bi jo lahko pripadniki mirovnih sil nadzorovali. (4) Enote so bile pod neprestanim pritiskom in stalno nevarnostjo, da jih bo ena izmed sprtih strani napadla. Vsak preoster odgovor bi lahko vodil k izgubi tako cenjene in potrebne nepristranskosti.

IFOR, SFOR

Vojna na področju BiH se je formalno končala po zaključku mirovnih pogajanj novembra 1995 v Daytonu. Po mirovnem sporazumu 21.11.1995 so vzporedno potekale mednarodne diplomatske aktivnosti ter dejavnosti NATO-a, s katerimi je le-ta zagotovil pripravljenost za uresničevanje vojaških aspektov mirovnega sporazuma. Tako je bil 14.12.1995 v Parizu formalno podpisan mirovni sporazum za BiH, 15.12.1995 pa je Varnostni svet OZN sprejel resolucijo št. 1031, s katero je pooblastil sodelujoče države, da ustanovijo večnacionalne vojaške sile, IFOR (Implementation Forces - sile za uresničitev mirovnega sporazuma). Že 16.12.1995 se je pričela razmestitev glavnine od skoraj 60.000 pripadnikov IFOR-a. Pod okriljem Daytonskega sporazuma so pripadniki IFOR-a v naslednjem letu poskrbeli za izvedbo prvih volitev v BiH in v sodelovanju z različnimi mednarodnimi organizacijami ter več kot 400 nevladnimi organizacijami sodelovali pri razminiranju BiH, popravili več kot 50 % cest, 60 mostov, sodelovali pri obnovi železniške in ostale infrastrukture, gradnji šol, bolnišnic itd. 12.12.1996 je VS OZN z resolucijo št. 1088 podelil mandat za nadaljevanje OPM v BiH enotam SFOR-a (Stabilization Forces – stabilizacijskim silam), nasledniku IFOR-a. Pripadniki SFOR-a so imeli v okviru mirovne operacije Joint Force, podobno kot IFOR ob pričetku njihove operacije Joint Endeavor, za svoje poslanstvo uresničevanje določb mirovnega sporazuma iz Daytonu. Na ta način so želeli zagotoviti postopen in stabilen prehod BiH v družbeno stanje, ko mednarodne mirovne sile v tej državi ne bodo več potrebne. Ob začetku operacije so kontingent SFOR-a velikosti 31.000 pripadnikov sestavljali nacionalni kontingenti sil iz vseh takratnih 18 članic zveze NATO in 22 držav nečlanic (Gregorič, 2004:6). Primarna naloga SFOR-a je bila zagotavljati takšne varnostne pogoje, ki omogočajo stabilizacijo in utrditev miru. Med drugim je imel SFOR nalogo odvracati in preprečevati ogrožanje miru, podpirati razvoj takšnih družbenih odnosov, ki so pogoj za nadaljevanje mirovnih procesov; v skladu z zmožnostmi nuditi selektivno pomoč civilnim organizacijam (<http://www.nato.int/sfor/docu/d981116a.htm>). SFOR je bil aktivno vključen v prizadevanja za pomoč beguncem in razseljenim osebam, da bi se vrnili na svoje domove, prav tako pa je tesno sodeloval pri izvajanju reforme obrambne politike in vzpostavitvi enotnih oboroženih sil BiH oziroma oboroženih sil pod enotnim poveljstvom, kar je tudi eden od pogojev za članstvo v NATO-vem programu PzM. Drugi pomembni pogoj, ki ga zahteva PzM, pa je sodelovanje oblasti BiH s haaškim sodiščem. Od avgusta 2000 do danes, ko je bilo podanih 37 obtožnic, so enote NATO-a aretirale 21 oseb in jih privedle v Haag, dve osebe sta bili v samoobrambi vojakov

SFORA-a ubiti med izvajanjem operacije, v kateri naj bi ju aretirali, NATO pa je sodeloval tudi pri privedbi še devetih obtožencev v Haag (<http://www.nato.int/docu/facts/2000/role-bih.htm>).

EUFOR

Sile Evropske unije (EUFOR) so 2. decembra 2004 prevzele oziroma nadomestile stabilizacijske sile SFOR in pričele z vodenjem mirovne operacije v BiH, imenovane Althea. Poveljevanje okoli 7000 vojakom iz 22 članic unije, tudi iz Slovenije, in enajstih tretjih držav je prevzel britanski general David Leakey. EU je tako prevzela politično odgovornost za stabilizacijo razmer v BiH, hkrati pa je njen cilj tudi neposredna podpora političnim načrtom unije, po katerih bo država v perspektivi lahko postala članica povezave, ko bo izpolnila vstopna merila. V tem smislu bo operacija podpirala prizadevanja za vladavino prava, enega temeljnih političnih kriterijev. Eden od glavnih ciljev operacije Althea je sodelovanje pri iskanju vojnih zločincev, ki so še na prostosti, zlasti dveh glavnih haaških obtožencev, Radovana Karadžića in Ratka Mladića, poleg tega pa bodo enote EU dejavne tudi pri preprečevanju trgovine z orožjem in zagotavljanju varnosti na mejah.

Zveza NATO, ki je mirovno operacijo v BiH vodila od konca vojne leta 1995, pa se iz BiH ne umika popolnoma, saj bo v državi ostalo še okoli 150 njenih pripadnikov, ki bodo imeli predvsem nalogo sodelovati pri iskanju glavnih obtožencev haaškega sodišča za vojne zločine v nekdanji Jugoslaviji. Iz BiH odhajajo tudi ameriški vojaki, ostala naj bi le še manjša enota v Tuzli. Sicer pa bo v Altheo svoje enote poslalo 22 držav članic EU, tudi Slovenija, ter 11 tretjih držav, in sicer Albanija, Argentina, Bolgarija, Kanada, Čile, Maroko, Nova Zelandija, Norveška, Romunija, Švica in Turčija (STA; 2004).

Osnovne odločitve o operaciji bo sprejemal Svet EU, politični in varnostni komite EU pa bo izvajal politično kontrolo in strateško smer operacije pod odgovornostjo Sveta. Odgovornost odločanja v zvezi s cilji in prenehanjem operacije tako nosi Svet ob pomoči generalnega sekretarja Sveta EU in visokega predstavnika za skupno varnostno in zunanjo politiko EU, Vojaški komite pa bo nadzoroval samo izvajanje operacije. Vloga specialnega predstavnika EU (EUSR – EU Special Representative) Paddy Ashdowna, ki je obenem visoki predstavnik Urada mednarodne skupnosti za BiH, bo politično svetovanje in direktive, ki jih bodo sile EUFOR-a pri svojem delovanju morale upoštevati. Vloga visokega predstavnika Ashdowna bo ravno tako koordinacija med vodstvom policije BiH, EUPM (EU Police Mission) in EUMM

(EU Monitoring Mission – EU misija za nadzor) s sedeži v Sarajevu. Prav tako pa bo visoki predstavnik skušal z rednimi srečanji tudi drugih predstavnikov EU, vključujoč poveljstvo EUFOR-a, EUPM-a in EUMM-a, okrepiti notranjo koordinacijo in vlogo EU v BiH, hkrati pa bo koordiniral vsa politična poročila EU iz BiH v Bruselj in bil govornik EU v BiH (Keane, 2004).

Organigram 1: Organizacijska struktura EUFOR-a

vir: <http://www.euforbih.org/organisation/organisation.htm>

BiH je razdeljena na tri vojaška območja pod britanskim (NW), francoskim (SE) in finskim (N) poveljstvom, ki poročajo generalnemu štabu EUFOR-a (Headquarter - HQ) s sedežem v Sarajevu (oporišče Butmir). Multinacionalne sile MNTF-N (Multinational Task Force North) s 1800 pripadniki so locirane v Tuzli. V MNTF-N-u so zastopane Avstrija, Portugalska, Slovenija, Turčija, Grčija, Finska. Tudi MNTF-SE (Multinational Task Force Southeast) ima 1800 pripadnikov, ki pa imajo sedež v Mostarju. Zastopane so Francija, Nemčija, Italija, Velika Britanija in Španija. Sedež v Banja Luki ima MNTF-NW (Multinational Task Force Northwest) z 2000 pripadniki iz Velike Britanije in Luksemburga. Tako imenovane *theatre* enote so prisotne na različnih lokacijah v BiH in štejejo 1000 pripadnikov (<http://www.euforbih.org/organisation/organisation.htm>).

Operacija Althea bo tako največja vojaška operacija, ki jo bo EU izvajala v okviru svoje nastajajoče obrambne politike, sledila pa bo operaciji Sloga, ki jo je že izvedla v Makedoniji, ter Artemis, ki je potekala v DR Kongu v Afriki. Operacija bo pomemben preizkus skupne evropske obrambne in varnostne politike pred novimi izzivi, med katerimi evropski predstavniki omenjajo predvsem Kosovo.

2.2 Enotne oborožene sile BiH

Povojna evolucija politike v BiH je omogočila politično reorganizacijo in zmanjševanje obrambnih struktur. Ta proces je osnovalo Ministrstvo za obrambo¹⁰ z enim ministrom, skupnim poveljstvom in kontrolo nad oboroženimi silami, ki so v procesu zmanjševanja z 18.500 pripadnikov, kot jih je bilo ob koncu leta 2003, na 12.000 pripadnikov v sredini leta 2004. Poleg odpiranja vrat v PzM, je ta proces normaliziral obrambno pozicijo BiH. Na kratko povedano, BiH je dosegla mnogo več kot le vzpostavitev stanja brez sovražnosti, lahko govorimo o vzpostavitvi funkcionalnih in moderno usmerjenih obrambnih struktur.¹¹

Sistem obrambe BiH sestavljajo institucije in struktura za obrambo na nivoju države in entitet kot tudi vojska FBiH¹² in vojska RS.¹³ Predsedništvo BiH kot kolektivni organ predstavlja vrhovno oblast nad oboroženimi silami in je tudi edina pravna oblast, odgovorna za mobilizacijo in uporabo oboroženih sil tako aktivne kot rezervne sestave. Predsedništvo posameznih entitet pa je odgovorno za organiziranje, usposabljanje in

¹⁰ Ministrstvo za obrambo BiH je bilo formirano v začetku leta 2004, na podlagi Zakona o obrambi BiH.

¹¹ Tako se je vsaj zdelo ob ustanovitvi skupnega ministrstva za obrambo in tako je tudi mislila mednarodna skupnost, ko je bila prepričana, da bodo ob ustanovitvi obrambnega ministrstva BiH, skupnega poveljstva in prve skupne častne enote letos lahko brez težav razpustili obrambni ministri v vojski entitet, a so se zmotili. V Federaciji BiH vse politične strukture reformo sprejemajo, v RS pa jo vse zavračajo. Enako predstavo uprizarjajo s policijo. Stališče mednarodne skupnosti je, da BiH ne more v evro-atlantske povezave z dvema vojskama in dvema obrambnima ministrstvoma, s 13 ministrstvi za notranje zadeve, temveč samo z enotno vojsko in enotno policijo (Delo, 4. februar 2005).

¹² Vojska FBiH se sestoji iz enot vojske BiH (Armija BiH) in Hrvaškega sveta za obrambo (Hrvatsko vijeće odbrane) do nivoja korpusa.

¹³ Vojski obeh entitet sta brez sredstev za najosnovnejše potrebe. Vojska FBiH, ki je iz proračuna dobila 197 milijonov mark ali 48 milijonov manj, kakor je zahtevala, je v razsulu in utegne kmalu ostati brez letalstva – desetih transportnih helikopterjev. V proračunu kratkomalo niso bila zagotovljena sredstva za vzdrževanje vozil in za urjenje pilotov. Utegne se zgoditi, da zato noben pilot ne bo dobil certifikata za upravljanje helikopterja. Razmere v srbski entiteti so še slabše. Vojska RS je iz proračuna zahtevala 82, dobila pa je 67,7 milijona mark. Srbski piloti so že pred nekaj leti stavkali zaradi majhnih plač in slabega vzdrževanja reaktivnih letal in helikopterjev, ki jim jih je še med vojno prepustila JLA. Bosanski vojski sta po vojni imeli 400.000 vojakov. Čez deset let se je njihovo število zmanjšalo na sedanjih 12.000. Odobrena proračunska sredstva pa komaj zadostujejo za potrebe številčno pol manjše profesionalne sestave, brez rezervistov in nabornikov (Delo, 4. februar 2005).

opremljanje entitetnih vojsk v skladu s standardi in nivoji pripravljenosti, ki se jih vzpostavi na državnem nivoju.

Odgovornost ministra za obrambo je civilno poveljstvo in kontrola nad oboroženimi silami BiH v imenu predsedništva BiH. Institucije s področja obrambe so torej Ministrstvo za obrambo, Skupni štab in Operativa poveljstva. Načelnik skupnega štaba je odgovoren ministru, poveljnik Operativnega poveljstva pa načelniku Skupnega štaba. Deli oboroženih sil BiH so podrejeni poveljniku Operativnega poveljstva v primerih akcije ali razporeditve za potrebe operacij na državnem nivoju ali v primeru usposabljanja.

Poveljstvo in kontrola se izvršujeta po dveh kanalih poveljevanja¹⁴. Administrativno poveljstvo gre od predsedništva BiH preko ministra za obrambo BiH, nato entitetnih ministrov obrambe do entitetnih vojsk. V okviru tega poveljevanja se rešujejo vprašanja izobraževanja in usposabljanja, proračuna in finančnih sredstev, revizije, strukture sil, opreme, interoperabilnosti in upravljanja z infrastrukturo, torej gre za vprašanja, ki so predmet predpisov in direktiv, ki se sprejemajo na državnem nivoju. Drugi, vzporedni kanal je operativni kanal, ki gre od predsedništva BiH preko ministra za obrambo BiH, načelnika Skupnega štaba, komandanta Operativnega poveljstva do delov oboroženih sil, ki so določeni za aktivnosti in razporeditve pod državno kontrolo. To poveljstvo rešuje operativna vprašanja in potrjene aktivnosti usposabljanja (http://www.oscebih.org/security_cooperation/bos/state_ministry.asp?d=4).

2.3 Smernice za članstvo v PzM in NATO-u

Program PzM ima pomembno vlogo pri premagovanju politično-varnostnega jeza in je prva oblika institucionalnega vojaškega sodelovanja tako med državami članicami zveze NATO, in nevtralnimi ter drugimi državami Evrope. Dejavnosti programa PzM naj bi nekdanjim socialističnim državam, tudi BiH, pomagale pri uresničevanju naslednjih ciljev: 1. razvidnosti pri obrambnem načrtovanju in sprejemanju obrambnih proračunov; 2. zagotavljanju demokratičnega nadzora nad oboroženimi silami; 3. vzdrževanju pripravljenosti in zmožnosti, da v skladu s svojimi zakonodajami sodelujejo v operacijah po pooblastilih OZN in/ali OVSE; 4. razvijanju kooperativnih vojaških odnosov z zvezo NATO, da bi skupno načrtovale, usposabljlale in vadile, krepile svoje sposobnosti za prevzem nalog pri ohranjanju miru in reševanja, humanitarnih operacijah in drugih, o katerih se bodo kasneje sporazumele; 5.

¹⁴ Glej prilogo C: Administrativni in operativni kanal poveljevanja oboroženim silam BiH.

dolgoročnejšemu razvoju oboroženih sil, ki bodo sposobnejše za skupno delovanje z oboroženimi silami držav članic Severnoatlantske zveze (Grizold, 1999:79-81). K programu PzM lahko pristopijo vse članice OVSE, katere BiH je članica, ki sprejmejo njegove cilje in načela.

Tako kot vse kandidatke pa mora tudi BiH doseči pričakovane standarde, ki so pogoj za članstvo. Med drugim mora BiH na državnem nivoju zagotoviti demokratičen parlamentarni nadzor nad oboroženimi silami, transparentnost načrtov in proračuna za obrambo, razvoj skupne doktrine in standardov za usposabljanje in opremljanje, razvoj varnostne politike BiH (Komisija za reformu u oblasti odbrane, 2003). Poleg tega pa NATO navaja, da mora BiH izpolniti svoje obveznosti v smislu sodelovanja z Mednarodnim sodiščem za vojne zločine v bivši Jugoslaviji, predvsem pa prijeti in izročiti osebe, obtožene vojnih zločinov. Prav tako pa se navajajo tudi druga nerešena vprašanja. Konkretno mora BiH pospešiti in intenzivirati medentitetno sodelovanje, reševati vprašanja kriminala in korupcije, predvsem vezana na politični nacionalizem, prav tako pa je potrebno modernizirati oborožene sile s ciljem boljše kolektivne medentitetne funkcionalnosti, pa tudi okrepiti sodelovanje s silami partnerskih držav in članic NATO-a.

2.4 Politično-vojaške obveznosti v okviru OVSE-a

Koncept varnosti in stabilnosti v Evropi v skladu z dokumenti OVSE-a vključuje politične, vojaške, ekonomske in naravovarstvene komponente, posebno mesto pa zavzema tudi področje ohranjanja in razvoja človekovih pravic. BiH je članica OVSE-a od leta 1992 dalje in je kot taka zavezana spoštovati vse obveznosti, ki jih članstvo zahteva.

OVSE ima med drugim v BiH pomembno vlogo pri krepitvi sposobnosti te države, da vzpostavi »normalno« stanje na področju varnosti in obrambe. OVSE konkretno pomaga pri vzpostavitvi enotnih obrambnih struktur na nivoju države, hkrati pa tudi vzpodbuja izpolnjevanje vojaško-političnih obveznosti, zahtevanih s strani OVSE-a in drugih mednarodnih organizacij. OVSE-jev Kodeks obnašanja v vojaško-političnih aspektih varnosti določa temeljne obveznosti BiH na področju obrambe in varnosti: 1. vzpostavitev demokratične politične kontrole nad oboroženimi silami BiH, 2. parlamentarni nadzor nad vojaškim proračunom in vojaškimi izdatki, 3. transparentnost in dostopnost informacij o oboroženih silah širši javnosti, 4. vzpostavitev politično nevtralnih oboroženih sil, ki spoštujejo človekove pravice in

temeljne svoboščine, 5. takšen obseg oboroženih sil, ki je v skladu z legitimnimi varnostnimi interesi. OVSE skupaj z drugimi mednarodnimi organizacijami podpira takšen razvoj oboroženih sil BiH, ki bodo zagotavljale suverenost, varnost in teritorialno integriteto države ter postopoma pripeljale do prenehanja potrebe po takšnih garancijah s strani mednarodne skupnosti. Takšna transformacija bo BiH omogočila, da doprinese k regionalni stabilnosti in se integrira v evroatlantske strukture, najprej skozi NATO-ov program PzM, kasneje pa sledi tudi polnopravna vključitev v zvezo NATO in EU (http://www.oscebih.org/security_cooperation/bos/default.asp?d=4).

Oddelek za varnostno sodelovanje OVSE v BiH se sestoji iz: Sekcije za izvedbo reforme obveščevalne službe, Sekcije za pomoč in izpolnjevanje obveznosti, Sekcije za pomoč izpolnjevanja zahtev členov II. in IV. in Sekcije za reformo obrambe.

Reforma obveščevalne službe

Maja 2003 je Visoki predstavnik osnoval Ekspertno komisijo za reformo obveščevalne službe, s ciljem vzpostavitve moderne obveščevalne agencije na državnem nivoju. Sekcija za izvedbo reforme obveščevalne službe pa je bila osnovana januarja 2004, da bi zagotovila pravilna sprejetja zakonov, ki bodo regulirali varnostni sektor. Sekcija sodeluje z obema entitetnima obveščevalnima službama s ciljem, da se vzpostavi nova državna obveščevalna agencija s političnim nadzorom in formiranjem Parlamentarne komisije za obveščevalna vprašanja ter svetovalnega telesa, kjer bo le-to nudilo strokovno podporo Svetu ministrov (http://www.oscebih.org/security_cooperation/bos/intelligence.asp).

Pomoč pri izpolnjevanju obveznosti

Sekcija za pomoč in izpolnjevanje obveznosti ozko sodeluje z oblastmi BiH. OVSE in druge mednarodne organizacije, med katerimi so NATO, SFOR in UNDP, tesno sodelujejo pri vprašanju problema zastarelega in nevarnega orožja, pri njegovem odkrivanju, zavarovanju in uničenju, kot tudi pri konsolidaciji skladišč streliva in orožja, kar predstavlja resen problem tako za oblasti BiH kot tudi za mednarodno skupnost. BiH še vedno poseduje daleč prevelik obseg oborožitve (težko, malokalibrsko in lahko orožje), ki je dovoljen za zagotovitev legitimnih varnostnih potreb. Misija OVSE nudi podporo oblastem BiH pri vzpostavitvi učinkovitega nadzora uvoza in izvoza orožja in vojaške opreme na državnem nivoju s tem, ko sodeluje pri izpopolnitvi sedanjega državnega zakona, ki regulira te transferje, da bi BiH izpolnila svoje obveznosti do OVSE-ja, še posebno tiste, ki so zapisane v Dokumentu o transferjih

konvencionalnega orožja iz leta 1993 in Dokumentu o malokalibrskem in lahkem orožju iz leta 2000 (http://www.oscebih.org/security_cooperation/bos/compliance.asp).

Pomoč pri izpolnjevanju zahtev členov II. in IV.

II. in IV. člen Aneksa 1B Daytonskega sporazuma predstavljata temelje regionalne stabilizacije. II. člen se nanaša na izgradnjo zaupanja in varnosti v BiH, IV. člen pa predvideva okvir za pregovore o nadzoru nad orožjem na regionalnem nivoju. Sekcija za pomoč pri izpolnjevanju teh dveh členov zagotavlja operativno, administrativno in tehnično pomoč osebnemu predstavniku na Dunaju, ki opravlja inšpekcijsko službo nad orožjem. Cilj takšne inšpekcije je preverjanje izmenjanih informacij, na ta način pa izgradnja zaupanja tako v BiH kot v celotni regiji (http://www.oscebih.org/security_cooperation/bos/regional.asp).

Pomoč pri izvajanju reforme obrambe

Težišče dela Sekcije za reformo obrambe in OVSE nasploh v letu 2004 je bilo izpolnjevanje pogojev, ki jih je NATO postavil za kredibilno kandidaturo za PzM. Za podporo tem prizadevanjem je Komisija za reformo obrambe formirala devet delovnih teles, da bi se zagotovila večja koordinacija med oblastjo BiH in mednarodno skupnostjo pri izvajanju reforme na področju obrambe. Področja delovanja delovnih teles so: 1. zakonodaja, 2. izobraževanje in usposabljanje, 3. finančna sredstva, proračun in revizija, 4. struktura sil, oprema in interoperabilnost, 5. infrastruktura, konsolidacija in politika, 6. organizacija, poveljevanje in nadzor ter politika, 7. strelivo, orožje in lokacije za skladiščenje, 8. paralelizem v Ministrstvu za obrambo F BiH, 9. vojaško-obveščevalne službe (http://www.oscebih.org/security_cooperation/bos/institution.asp?d=4).

3. SOCIALNA POLITIKA

Socialna politika obsega zelo široka področja človekovega delovanja, vendar pa bom na tem mestu diplomskega dela predstavila le tista področja, ki jih je vojna najbolj prizadela in pri reševanju katerih si bosansko-hercegovska politika še zdaleč ni edina, hkrati pa so izrednega pomena za postkonfliktno obnovo BiH. Socialna politika je po svoji vsebini vezana in pogojena z značajem družbeno-ekonomskega in političnega sistema posamezne države, torej vedno povezana s celokupnim ekonomskim, političnim in pravnim stanjem države. Prav zato se cilji in naloge socialne politike razlikujejo

glede na stopnjo razvoja posamezne države oziroma njene družbeno-politične ureditve, še vedno pa težijo k zagotavljanju minimalne socialne varnosti državljanom s strani države, oblikovanje programov socialnega varstva pa se spreminja v odnosu do ciljev in subjektov v socialni politiki (Cigler, 1992:130).

3.1 Socialni položaj BiH kot posledica vojne

Vojna v BiH, ki je trajala skoraj štiri leta, je spremenila socialno in ekonomsko stanje v državi. Škoda zaradi vojne se po ocenah WB giblje med 50 in 70 mrd US\$. BDP per capita je bil v letu 2002 za 61 % nižji, kot je povprečje v EU. Doseženi rezultati se le težko ocenjujejo kot zadovoljivi, saj je po devetih letih obnove doseženo le 51 % industrijske proizvodnje iz predvojnega leta 1991 (The UNDP HDI, Country profile: BiH, 2003). Vojna in kasneje tranzicija sta razlog za nova pomanjkanja, vključujoč dramatično nezaposlenost (po merilih ILO-a je stopnja nezaposlenosti približno 40-%, kar pomeni 15 % delovno sposobnih ljudi), nezadovoljivo mrežo socialne zaščite, ekonomske emigracije in beg možganov (brain drain) ter staranje obstoječe populacije. Poleg navedenega se na eni strani stopnjuje socialna odvisnost ljudi (več kot 60 % ljudi spada v kategorijo socialne pomoči potrebnih), na drugi strani pa ni virov v državi, ki bi zagotavljali njihovo socialno zavarovanje. Prav tako je vedno manj finančnih, materialnih in socialnih kapacitet, ki bi oskrbovale obnovo in razvoj. Glede na korupcijo, ki je močno prisotna v državi, in etnično naravnano politiko, pod vplivom katere poteka oživljanje gospodarstva in zaposlenosti, je nujno potrebno boljše planiranje nadaljnjega razvoja, saj pomanjkanje ekonomske in socialne politike povzroča potencialne socialno-razvojne stiske v BiH.

3.2 Problematika razseljenih in beguncev

V letu 2002 se je na svoje domove, od koder so bili tekom vojne pregnani, vrnilo le 30 % od 2,2 milijona razseljenih oseb in pobeglih. Ocenjuje se, da izven BiH še vedno živi 750.000 ljudi, od katerih se jih 330.000 ne namerava več vrniti v državo. Kljub temu da je minilo že devet let od podpisa Daytonskega mirovnega sporazuma, pa so še vedno otežene okoliščine, ki upočasnjujejo vrnitev razseljenih in beguncev: vsaka od entitet sledi svoji ekonomski in socialni politiki, dostop do potrebnih uslug in pravic pa preprečuje oziroma otežuje področna pripadnost (area of belonging) posameznika. Povratnike izčrpa že sam postopek za pridobitev lastnine nazaj in njena obnova, hkrati

pa se soočajo še z nezaposlenostjo. Veliko dela in truda je bilo narejenega na tem področju že s tem, ko je bila vzpostavljena zadostna harmonizacija, ki zagotavlja vsem prebivalcem enake pravice, ne glede na področje, še vedno pa se ljudje bojijo vrniti in živeti na področjih, ki so administrativno vodeni s strani druge etnične skupine. S stalno mednarodno finančno pomočjo bi BiH morala doseči družbeno kohezijo tako med entitetama kot med prebivalci in povratniki. V ta namen je bilo tudi na državnem nivoju ustanovljeno Ministrstvo za človekove pravice in begunce, torej za zaščito beguncev in koordinacijo aktivnosti za vrnitveni proces, entitetni zakonodaji pa predstavljata pravno osnovo tudi za njegovo dejansko izvajanje (The UNDP Human Development Index (HDI), 2003).¹⁵

3.3 Problematika revščine

Glede na podatke WB, UNDP, DFID in glede na podatke entitetnih statističnih uradov je BDP na posameznega prebivalca v BiH danes 65 % manjši, kot je bil pred vojno.¹⁶ V BiH je po ocenah reven vsak četrti prebivalec. Iz razvojne strategije izvira¹⁷, da je pod generalnim pragom revščine blizu 20 % ljudi, približno 30 % prebivalcev BiH pa je neposredno nad tem pragom, z veliko možnostjo, da se znajde pod njim. Raziskave so pokazale, da je z revščino prizadetih približno 25 % prebivalstva RS, medtem ko je takšnih v FBiH približno 16 %. V krajih, kjer Hrvati predstavljajo večino, spada 6,9 % gospodinjstev v skupino revnih, v prostorih, kjer so večina Bošnjaki, se ta odstotek giba med 22 % in 25 %, tam, kjer pa večino predstavljajo Srbi, pa je odstotek revnih med 40 % in 43 %. Izraženo na drugačen način, razlika v ekonomskem razvoju in življenjskem standardu različnih delov BiH se povečuje: področja, kjer v večini živijo Hrvati, karakterizira najvišji standard, področja z bošnjaško večino so v sredini, medtem ko je v RS življenjski standard prebivalstva najnižji. Izjema je kanton Sarajevo, kjer je številna administracija in veliko število mednarodnih institucij.

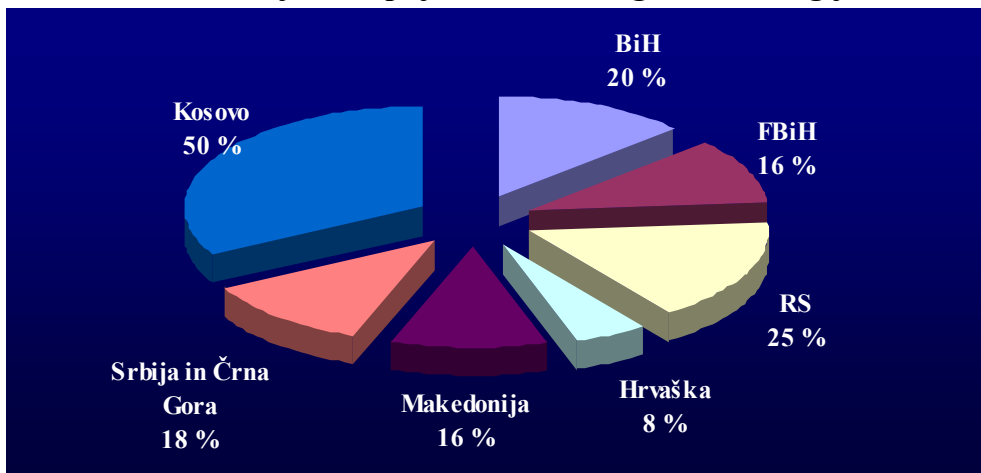
¹⁵ Glej prilogo Č: Ste povratnik ali razmišljate o povratku?

¹⁶ The UNDP Human Development Index (HDI): Kazalci človekovega razvoja – pričakovana življenjska doba, izobraževanje in preračunani realni dohodek. Primer: BiH, 2003; http://www.vso.org.uk/overseas/cprofiles/cprofiles_bosnia.pdf, 30.6.2004

¹⁷ Ministrstvo zunanje trgovine in ekonomskih odnosov, Urad koordinatorja BiH za PRSP: Srednjeročna razvojna strategija BiH 2004-2007. Končna verzija. Svet ministrov BiH, str. 23, 2001; <http://www.bih.prsp.info/knjiga/ZA-WEB/english/index2.htm>, 29.7.2004

Po ocenah koordinatorja za razvojne strategije BiH je revščina v BiH v primerjavi z drugimi republikami nekdanje Jugoslavije (razen Kosova) najbolj razširjena (Palić, Stanišić, Babić Šuvar, 2003).

Graf 2: Primerjava stopnje revščine v Jugovzhodni regiji, 2003

vir: BiH Medium Term Development Strategy (2004-2007), 2004

Približno 20 % revnih je močno prizadetih na vseh ali skoraj vseh ključnih aspektih standarda: primerni stanovanjski in sanitarni pogoji ter dostop do zdravstvenih uslug, pismenost in vključenost v družbo. Glede na realno nevarnost vrtočlavega naraščanja revščine je nujno pospešiti ekonomski razvoj v BiH.

Analiza podatkov WB¹⁸ iz februarja 2003 kaže, da je v BiH 27 % odraslih revnih z izobrazbenega aspekta, 16 % pa trpi revščino v zdravstvenem smislu. Z vidika zaposlovanja je revnih kar 22 % delovno sposobnih prebivalcev BiH. Stanovanjski pogoji so pod pragom revščine za 11 % prebivalstva, 29 % pa jih živi v pogojih »pravne revščine«, ker prebivajo v stanovanjih, za katere nimajo lastniške oziroma bivalne pravice. Skupni rezultat te analize kaže, da je 72 % odraslih v BiH revnih vsaj v enem od teh vidikov.

Pod pragom revščine so najpogostejše: otroci, osebe z nizko stopnjo izobrazbe, starejši in onemogli in klasični socialni primeri. Ko se analizirajo podatki za celotno prebivalstvo, so osebe najbolj izpostavljene riziku revščine predvsem: otroci do petega leta starosti, razseljene osebe in povratniki, nezaposleni ter osebe z nizko stopnjo izobrazbe. Nasprotno z ustaljenim mišljenjem so starejši ljudje manj izpostavljeni riziku revščine kot povprečen prebivalec, to velja tudi za invalide in vojne veterane. Najmanjši rizik preči zaposlenim, tudi tistim v sivi ekonomiji. Ravno tako presenetljiv zaključek je,

¹⁸ World Bank – Bosnia and Hercegovina: Ocena revščine. Poročilo, februar 2003, št. 25343 – BiH, str. ii.

da revščina v prvi vrsti ni problem nezaposlenih, razseljenih, invalidov ali družin umrlih v vojni. Te skupine predstavljajo manj kot polovico revnih. Večino revnih v BiH predstavljajo zaposleni, ki živijo v družinah z otroki, kar se lahko razloži z nizkimi prihodki, tako da ena plača ni dovolj, da bi se gospodinjstvo zadržalo nad pragom revščine BiH (Medium Term Development Strategy, 2004:24).

Nevarnost je dodatno breme, ki spremlja revne pa tudi mnoge druge, ki formalno ne spadajo v skupino revnih. Osebna nevarnost zaradi upadanja vpliva družbe in avtoritete oblasti vodi do povečanja kriminala in predstavlja oviro, predvsem manjšinam in ženskam, da se enakopravno vključijo v družbo in njene aktivnosti. Ekonomska nevarnost je posledica izpostavljanja različnim ekonomskim šokom, kot so lastniške in nepremičninske pravice ter izpostavljenost korupciji. Revne ravno tako močno prizadeva občutek nemoči in nemožnosti, da se njihov glas sliši, ne glede na to, ali gre za komunikacijo z drugimi člani skupnosti ali za komunikacijo z odgovornimi institucijami. Celo v samih pogojih široke decentralizacije sistema delitve resursov je revnim velikokrat zelo otežen pristop do institucij, ki sprejemajo odločitve o njihovem življenju. Ta problem še posebno prizadeva ženske.

Glede na povedano lahko zaključim, da so glavni vzroki revščine v BiH: vojno uničenje, počasna realizacija reform, nezaposlenost, kršenje človekovih pravic, neadekvaten sistem socialne zaščite, (ne)kakovost izobraževanja, korupcija, nezmožnost vpliva na institucije sistema.

Eden od pomembnih ciljev v implementaciji srednjeročne razvojne strategije je zmanjšanje stopnje revščine za 20 % do konca leta 2007. Da bi lahko ta cilj dosegli, je potreben niz reform in ukrepov (Medium Term Development Strategy, 2004): 1. zagotoviti rast BDP-ja in enoten ekonomski razvoj celotne države, 2. izvesti fiskalno reformo zaradi bolj učinkovitejšega nabora javnega prihodka in večjo pomoč revnim, 3. pospešiti rast privatnega sektorja, s ciljem povečati zaposlenost in s ciljem večjega priliva sredstev v pokojninske sklade kot enega najučinkovitejših načinov za zmanjšanje revščine, 4. vzpostaviti adekvaten sistem socialne zaščite, ki bo zagotovil minimum socialnih pravic in bolj enakomerno razporeditev socialne pomoči za vse kategorije revščine v državi, 5. zmanjšati korupcijo, ki še posebej prizadeva revne, 6. zmanjšati nivo sive ekonomije, kar bo v največji meri vodilo k povišanju pokojnin in zmanjšanju revščine med starejšo populacijo, 7. zagotoviti zaščito človekovih pravic, ki bodo garantirane z obstoječim pravnim okvirom in podpisanimi mednarodnimi sporazumi, zagotoviti realizacijo odločitev o konstitutivnosti narodov, kar bo zagotovilo večjo integracijo povratnikov in romske populacije v družbo, 8. dosledno izvajati Zakon BiH

o enakopravnosti spolov, kar bo zmanjšalo vpliv tega faktorja na stopnjo revščine, 9. izvesti reformo izobraževalnega sistema, zagotoviti fakultativne oblike izobraževanja in zagotoviti dostopnost do njih tudi tistim z nizko stopnjo izobrazbe, kar je najpogostejši razlog revščine, 10. vzpostaviti redne konzultacije institucij oblasti na vseh nivojih s civilno družbo ter zagotoviti večji vpliv nevladnih organizacij v realizaciji programa socialne zaščite.

V zadnjem času se ob pomoči mednarodne skupnosti izvajajo programi in projekti za oceno realnega stanja revščine v BiH ter aktivnosti za njeno zmanjševanje. V tem smislu so pomembnejši programi, ki se realizirajo s pomočjo mednarodnih donatorjev, kot so Strategija boja proti revščini v BiH ter Program utrjevanja statističnega sistema BiH in preučevanje ekonomskega stanja v bosansko-hercegovskih gospodinjstvih.

Nadalje je potrebno sprejeti jasen program socialne in ekonomske politike na državnem nivoju. Eden največjih izzivov in hkrati potreba, s katero se danes sooča BiH, je vzpostavitev socialnega skrbstva v času, torej danes, ko je potreba po takšni podpori največja. Potrebna je torej usklajena socialna politika, ki se izvaja po posameznih entitetah in daje večjo možnost dostopa do pomoči, hkrati pa je utemeljena na institucionalni ravni. Le takšna realizacija programa bi pomenila postopno izboljševanje tako težkega stanja na področju materialne in socialne revščine v državi. Na ta način bi se ustvarili pogoji za zmanjšanje stopnje revščine na sprejemljivo raven. To bi pomenilo sistemsko in plansko reševanje obsežnega problema, s katerim se danes sooča BiH.

3.4 Problematika zdravstva

Uživanje zdravja je ena temeljnih človekovih pravic. Zdravje je predpogoj za blagostanje in enakost v življenju. Je mejna črta za merjenje napredka pri zmanjševanju revščine, pospešuje socialno kohezijo ter eliminira diskriminacijo. Uspeh javnih politik je torej možno meriti tudi z njihovim vplivom na zdravje.¹⁹ Kako to uspeva politiki v BiH, bom na kratko predstavila v nadaljevanju.

Zdravstvena oskrba je bila tekom vojne v BiH zmanjšana na minimum, pomembni programi na področju zdravstva in higiene pa so bili popolnoma prekinjeni. Samo v zdravstveni panogi je bilo število zdravstvenih delavcev zmanjšano za 40 %, 75

¹⁹ WHO: Zdravje za vse, strategija 21. stol., 51. zasedanje o zdravju, 16. maj 1998; sprejeto na podlagi 23. člena deklaracije o Svetovnem zdravju, kot aneks dodane sedaj veljavni resoluciji.); <http://www.who.int/archives/hfa/ear7.pdf>, 20.6.2004.

% razpoložljive medicinske opreme je bilo uničene, poškodovane ali zastarele, brez možnosti nabave rezervnih delov in potrošnega materiala, neobhodnega za vzdrževanje. Popolnoma je bilo uničeno 99.590 m², močno pa poškodovanih 103.904 m² zdravstvenih objektov. Vojna je povzročila pravo katastrofo, pri čemer medicinska tehnologija zaostaja za 68 %, ali pa preračunano v časovno distanco, od 25 do 30 let. (Smajkić, 1996:118). Tudi v povojnem obdobju se zdravstveno stanje konstantno poslabšuje. Glavni razlogi za to so slabo socialno-ekonomsko stanje, nezaposlenost, migracije, veliko število razseljenih, nepokritost z zdravstvenim zavarovanjem, nezdrav način življenja in drugo. 22 % prebivalstva nad 17 let starosti v BiH ima občasne motnje v aktivnostih vsakodnevnega življenja, 24 % jih ima kronične, 4 % pa resne motnje. Očitno poslabšanje zdravstvenega stanja prebivalstva je nastalo kot posledica dolgotrajnega postravmatičnega stresa. Stopnja samomorov v letu 2001 je znašala 3,2 ‰. Glede na starostno strukturo je najbolj prizadeto delovno aktivno prebivalstvo med 25. in 64. letom starosti, kar pomeni 72 % prebivalstva, glede na podatke iz leta 2001²⁰.

Glede na to, da je Daytonski mirovni sporazum enoten zdravstveni sistem razdelil na dva ločena sistema, so organizacija zdravstvene oskrbe, finance in sam razvoj zdravstva odgovornost posamezne entitete. BiH ima danes 13 ministrov za zdravje: eden na področju RS, eden za Distrikt Brčko, eden na nivoju FBiH in deset kantonalnih ministrov v FBiH. Takšni ureditvi zdravstvenega sistema kljubujejo številne težave, saj kljub ogromnemu administrativnemu aparatu ne obstoja regulacija, ki bi imela pooblastila za medentitetna vprašanja na področju zdravstvene oskrbe. Močno je prisotna regionalna neenakost v koriščenju zdravstvene zaščite, predvsem na škodo ruralnih delov države. Še posebno je potrebno poudariti problem neenakosti v pristopu in ustvarjanju zdravstvene zaščite za povratnike, ki zaradi politično-administrativnih ovir nimajo nikakršne zdravstvene zaščite. To še posebej velja za privatni zdravstveni sektor, kar še dodatno poglobi revščino te kategorije prebivalstva BiH. Kljub temu da med Zavodom zdravstvenega zavarovanja FBiH, RS in Distrikta Brčko obstaja dokument, ki na adekvatni način obravnava to problematiko, ostaja enaka dostopnost prebivalstva do zdravstvene zaščite na celotnem ozemlju BiH tudi v nadalje goreč problem. Do danes, kljub prizadevanjem za to, ni omogočena prenosnost zdravstvenih skladov iz ene lokacije na drugo (iz entitete v entiteto, med kantoni). Posledica tega je, da je vsaka zdravstvena storitev v drugi entiteti/kantonu samoplačniška. Tudi zdravstveno zavarovanje v BiH še ne pomeni oprostitve dodatnih

²⁰ UNDP: Poročilo o človekovem razvoju-BiH. Razvojni cilji 2003.

finančnih izdatkov, tudi za tiste ne, ki so zavarovani za primere resnih obolenj, še posebno velikemu riziku pa so izpostavljeni tisti, ki sploh niso zavarovani. Zaradi velikih stroškov zdravstvene zaščite je veliko gospodinjstev obsojenih na revščino. Zdravstveno zavarovanih ni niti 20 % ekonomsko bolje stoječega prebivalstva, medtem ko kar 36 % revnejšega prebivalstva sploh ni zdravstveno zavarovanega.

Po vojni obe entiteti BiH intenzivno načrtujeta reforme in rekonstrukcije zdravstvenega sistema. Ta načrtovanja so usmerjena tudi na usklajevanje skupne zdravstvene politike, zdravstvenega sistema in njegove strategije razvoja. Pomembno je, da je reforma sočasno osnovana na strukturni in organizacijski, finančni in upravljalni spremembi. Aktivnosti ne bodo zasnovane le na kratkoročnem varčevanju državnega proračuna, temveč tudi na osnovi promoviranja in izboljšanja zdravja za celotno prebivalstvo, v skladu s strategijo WHO »Zdravje za vse«. Implementacija predlogov reforme v BiH pa bo načrtovana v skladu z realnimi možnostmi (zgodovinske in socialno-ekonomske karakteristike, administrativno-politični sistem, vrsta lastništva) in s pričakovano finančno ter pomočjo mednarodne skupnosti. Cilj teh prizadevanj je izhod iz revščine ter uvajanje individualne odgovornosti tako za zdravje kot za zmanjševanje revščine (Health Care Systems in Transition – BiH, 2002).

V. IZOBRAZBA, človekova pravica in razvojna priložnost

Danes se države oziroma tisti, ki oblikujejo politiko v državi in odločajo o razvojnih vprašanjih, vse bolj zavedajo odvisnosti družbenega, tehnološkega in gospodarskega razvoja od znanja, od kakovostnega in učinkovitega izobraževanja, saj je znanje odločilnega pomena pri razvoju gospodarstva. Te odvisnosti in pomembnosti izobraževanja se dobro zavedajo tudi države v razvoju, a žal predvsem revne države, pogosto obremenjene s predsodki, ki jih še bolj zadržujejo v zaostalosti, izobraževanja ne morejo zagotoviti vsem ljudem glede na njihove zmožnosti in prizadevnosti.

Izobraževanje tako postaja potrošna dobrina, nekaterim bolj ali manj dosegljiva, kar kažejo tudi naslednji podatki: na svetu je 900 milijonov nepismenih odraslih, 130 milijonov otrok, ki niso vključeni v šole in več kot 100 milijonov otrok, ki predčasno zapustijo šolo. Zato je že na začetni stopnji izobraževanja (v vrtcu, osnovni šoli) potrebno načrtovati izobraževalne vsebine tako, da spodbujajo ljubezen do učenja in znanja ter razvijajo željo in iskanje možnosti za vseživljenjsko izobraževanje.

Izobrazba je rezultat načrtnega in sistematičnega razvijanja človekovih potencialnih duševnih zmožnosti z njegovo lastno aktivnostjo in ob pomoči izobraževalnih sistemov.

Je sprejemanje novih spoznanj, znanj, zakonitosti in odvisnosti med pojavi v naravi in družbi. Izobraženost je usposobljenost človeka, da je miselno aktiven in da premore določeno množino med seboj povezanih razumljivih spoznanj (Leksikon CZ, 1994: 413). Izobraževanje je torej zavestna in sistematična racionalna in vrednotna interakcija oziroma polimorfna komunikacija med spoznavajočim subjektom in objektom spoznanja. Potemtakem izobraževanje ne pomeni le informiranja, marveč formativno razvijanje kognitivnih, emocionalnih in psihomotoričnih moči, torej procesno spreminjanje celotne osebnosti. Na podlagi teh opredelitev Strmčnik (2000:134) povzema, da mora izobraževanje:

- omogočiti mladim, da kritično in samostojno osvojijo temeljne vednosti, a še zlasti razvijanje znanja, sposobnosti, spretnosti, navade in vrednote za kompetentno, odgovorno in ustvarjalno poklicno, osebno in družbeno delovanje,
- podpirati oblikovanje in razumevanje življenjskega smisla posameznika in skupnosti, povezano z razumevanjem sveta in življenja sploh, s kritično reflektiranim in odgovornim odnosom nasproti vsakršnemu odtujevanju oziroma heteronomnosti na socialnem, ekonomskem, znanstvenem in kulturnem področju,
- razvijati kulturne načine življenja, vedenja in dela, toleranco in demokratičnost do kakršnekoli drugačnosti,
- podpirati odgovorno samouresničevanje človeka kot socialnega in osebnega, racionalnega in vrednotnega bitja v določeni zgodovinski situaciji,
- biti nujni pogoj vseh za samoodločevalno in soodločevalno ter solidarno skupno ljudsko življenje in delo, in ne privilegij le nekaterih niti statusna oznaka določenega družbenega sloja.

Znanje in razvoj sta bistvena za skladnejši človekov razvoj, da bi v svetu premagovali revščino, neznanje, diskriminacijo, zatiranje in preprečevali vojne. Z izobrazbo dosežemo, da postane posameznik bolj vzgojen, bolj razgledan in kulturn, da se spremeni njegov življenjski stil, da izboljša svoj materialni položaj in spremeni s tem povezane socialne funkcije; izobrazba mu odpira pota do dela v višjih družbenih strukturah in mu omogoča sprejemanje delovnih nalog, ki imajo večji družbeni vpliv in so zato bolj odgovorne, kar se seveda odraža tudi v njegovem osebnem dohodku (Kranjc, 1977:138).

Pravica do izobrazbe je jasno zapisana v 26. členu Splošne deklaracije o človekovih pravicah iz leta 1948. »Izobraževanje je kot dejavnost, ki omogoča

diseminacijo znanja, posebnega pomena za uresničevanje mnogih človekovih pravic in svoboščin in je tudi sama po sebi pravica« (Zgonc v Štefanc, 2002:81). Condorcetova misel (v Štefanc, 2002:81) že v 18. stoletju pravi, da je družba državljanom dolžna zagotoviti javno izobraževanje kot »sredstvo, ki enakost pravic naredi za dejansko. Javno izobraževanje je dolg družbe do državljanov«. Torej pravica do izobrazbe je temeljna človekova pravica, ki zaseda osrednje mesto človekovih pravic, in je bistvena ter nujna za izvrševanje oziroma upoštevanje vseh ostalih človekovih pravic in razvoj. Ker posameznik vstopi v polje institucionalnega izobraževanja v času, ko velja še za otroka, je mogoče na pravico do izobraževanja gledati tudi kot na otrokovo pravico, čeprav je obenem razumljivo, da se formulacije v Splošni deklaraciji o človekovih pravicah, Konvenciji proti diskriminaciji v izobraževanju ter Mednarodnem paktu o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah nanašajo na vse ljudi, in ne zgolj na otroke. Kot taka je izobrazba primarni nosilec, ki lahko za ekonomsko in socialno ogrožene odrasle in otroke pomeni izhod iz revščine in pomanjkanja ter na ta način pomeni enakovredno vključevanje. Tako Daniel (http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=18845&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, 14.7.2004) navaja tri pomembne razloge izobraževanja: »Izobrazba je pravica. Izobrazba stopnjuje individualno svobodo. Izobrazba prinaša pomembno razvojno korist.«

Na podlagi Bele knjige o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji bom izpostavila nekaj načel in teoretičnih izhodišč, ki so še posebej pomembni za nadaljnjo obravnavo problematike izobraževanja v postkonfliktni BiH (Bela knjiga, 1997:13 – 29).

Enake možnosti in nediskriminacija v izobraževanju. Sistem izobraževanja v modernih državah temelji na načelih demokratičnosti, avtonomnosti in enakih možnosti, kar je utemeljeno v človekovih pravicah in v pojmu pravne države. Odgovornost države je, da vsakemu posamezniku zagotavlja možnosti za optimalen razvoj ne glede na spol, socialno in kulturno poreklo, veroizpoved, narodno pripadnost, telesno in duševno konstitucijo itd.. V Splošni deklaraciji človekovih pravic²¹ so med drugimi navedene naslednje pravice:

- »Vsakdo ima pravico do izobrazbe. Izobraževanje je brezplačno vsaj na začetni in temeljni stopnji. Šolanje na začetni stopnji je obvezno. Tehnično in poklicno šolanje

²¹ UN: Splošna deklaracija o človekovih pravicah, sprejeta in proklamirana z resolucijo 217 A (III) Generalne skupščine, 10. decembra 1948; <http://www.un.org/Overview/rights.html>, 15.5.2004.

mora biti splošno dostopno. Visoko šolanje mora biti na osnovi doseženih uspehov vsem enako dostopno.

- Izobrazba mora biti usmerjena k polnemu razvoju človekove osebnosti in utrjevanju spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Pospeševati mora razumevanje, strpnost in prijateljstvo med vsemi narodi in med rasami in verskimi skupinami ter pospeševati dejavnost ZN za ohranitev miru.
- Starši imajo pravico do izbire vrste izobrazbe za svoje otroke.«

Da bi se te pravice lahko uresničevale, je potrebno oblikovati demokratičen sistem vzgoje in izobraževanja, ki omogoča uveljavljanje načela enakih možnosti hkrati z zahtevo po upoštevanju različnosti (individualne in skupinske razlike ter razlike v hitrosti in tempu razvoja), pravice do izbire in drugačnosti. Torej, k splošnemu konsenzu, da je izobraževanje pravica vseh (brez diskriminacije posameznika ali skupine), je potrebno dodati opozorilo, da to ne pomeni enakega izobraževanja za vse. Enake možnosti v izobraževanju morajo biti usklajene s pravico posameznika do drugačnosti in s pravico družbe, da z vidika splošnega razvoja optimalno uporabi razpoložljive vire oziroma človeške in materialne potenciale, a tudi s pravico demokratične države, da vsakemu posamezniku omogoči oziroma ga pripravi za participacijo v demokratičnih procesih. Enakost ne sme pomeniti izenačevanja ali celo brisanja individualnih razlik in omejevanja pluralizma.

Avtonomija šol. Šole morajo imeti avtonomijo v razmerju do države in struktur oblasti in v razmerju do zunaj šolskih oblik in vrst vednosti ali prepričanj. Kriteriji izbora pedagoškega, strokovnega in upravnega kadra morajo biti jasni, nepristranski in pod nadzorstvom javnosti. Javno šolstvo je laično in ne sme biti pod monopolnim vplivom posameznih cerkva, strank ali svetovnonazorskih skupin. Laični vrtec in šola sta instituciji, kjer je prostor za vse, ne glede na osebna svetovnonazorska, religiozna, filozofska ali druga prepričanja in mnenja. Šolanje je torej proces vzgoje in inkulturacije. Poleg vključevanja v lastno specifično kulturo in nacionalno tradicijo je potrebno seznanjanje z drugimi kulturami in civilizacijami, vzgajanje medsebojne strpnosti in spoštovanja drugačnosti.

Dezideologizacija šol. Učni načrti in zaposlovanje pedagoških, strokovnih in upravnih kadrov morajo biti neodvisni od trenutnega razmerja političnih sil v širši družbi, saj sta vednost in zmožnost racionalne presoje, pridobljeni v šoli, glavna opora

pri soočanju z ideološkimi, političnimi, religioznimi in drugimi možnimi težnjami in pritiski. Šola ni le mesto prenašanja vednosti in vključevanja v kulturo, ampak tudi mesto proizvodnje vednosti in proizvodnje kulture, kar je potrebno upoštevati pri oblikovanju načinov za rahljanje znanstvenega kanona in kulturne tradicije. V produkciji šolske vednosti, ki se lahko spremeni v kanon, imajo pomembno vlogo učbeniki. Ravno zato ne zadostuje le občasno revidiranje in posodabljanje učbenikov z vnašanjem novih spoznanj, temveč je potrebno vzpodbujati izdajanje alternativnih učbenikov za iste šolske predmete ter zagotoviti možnost za njihovo uveljavljanje v šolah. Le-to je pomembno, saj prispeva k vzgajanju kritične moči razsojanja in je v pomoč pri soočanju z raznimi ideološkimi, religioznimi in političnimi procesi.

Razvojna vloga izobraževanja. Izobrazba je s stališča posameznika vrednota in dobrina, ki mu omogoča višjo kakovost življenja tako gmotno kot duhovno in kulturno. Nedvomno je močno povezana tudi z možnostmi večjega zaslužka, manjšim tveganjem nezaposlenosti ter večjo možnostjo družbene promocije. Izobrazba je eden ključnih vidikov kakovosti delovne sile oziroma kakovosti človeškega faktorja, imenovane tudi človeški kapital. Od šestdesetih let dalje velja v svetu izobraževanje za eno najbolj produktivnih naložb in je najpomembnejši razvojni dejavnik.

Izzivi, ki jih prinašajo globalizacija, informacijska revolucija in prehod v na znanju temelječo družbo, narekujejo potrebo po korenitih spremembah ključnih družbenih institucij, med katerimi ima osrednjo vlogo sprememba izobraževalnih sistemov. Ne gre le za zahtevo po večjem obsegu izobraževanja, kot pravi Zhang (2001:10), temveč tudi po drugih oblikah izobraževanja in spremenjenem odnosu do tega, saj moderno in hitro spreminjajoče okolje zahteva nenehno nadgradnjo znanja. Zavedanje tega dejstva je vplivalo tudi na politiko Svetovne banke pri pomoči državam v razvoju, tako tudi pri obnovi postkonfliktne BiH.

Glavna značilnost izobraževanja kot procesa pridobivanja znanja ali družbene dejavnosti je v tem, da se dotika skoraj vseh področij družbenega življenja, vendar pa želim na tem mestu predstaviti ekonomski pomen izobraževanja kot dejavnika priložnosti za obnovo in nadaljnji razvoj postkonfliktne BiH.

Ekonomski pomen izobraževanja je z vidika družbe predvsem v vplivu izobraževanja na gospodarsko rast, zaposlovanje in porazdelitev dohodka v družbi. Vloga izobraževanja v gospodarskem razvoju je dvojna (Bevc, 1991:19–46):

- izobraževalne institucije dajejo posameznikom določene kvalifikacije in znanja, s katerimi vstopajo na trg delovne sile in spreminjajo izobrazbeno strukturo njene

ponudbe, ki se lahko sklada s povpraševanjem po njej ali pa tudi ne; s tem lahko izobraževanje vpliva na obseg in strukturo migracij delovne sile,

- izobraževalne institucije proizvajajo in širijo znanje, ki je potrebno gospodarstvu in bo verjetno povečalo njegovo produktivnost, absorbiralo vire (materialne, človeške – delovna mesta za učitelje, itd.), prinašalo precejšnje posredne učinke, itd..

Vpliv izobraževanja na gospodarsko rast je odvisen od ravni razvitosti tako gospodarstva kot delovne sile in je specifičen glede na državo in čas oziroma glede na zgodovinske, kulturne in druge značilnosti določene države. Tako lahko rečemo, da je izobraževanje najtesneje povezano z družbenim razvojem in produktivnostjo. V njem se oba pojava odražata v toliki meri, da je mogoče že po izobrazbeni strukturi določenega naroda sklepati o njegovi stopnji družbeno – ekonomskega razvoja, čeprav nista vedno v skladu.

1. SKUPNI CILJI EVROPE

Izobraževanje v Evropi odraža raznolikost jezikov, kultur in sistemov, ki so sestavni del držav članic in njihovih regij. Dolgo časa je proces izobraževanja potekal na nacionalni ravni oziroma so se sistemi razvijali v izolaciji drug od drugega. Raznolikost je skupna lastnost vseh Evropejcev in se ceni, vendar pa hkrati narašča potreba po sodelovanju ter mobilnosti v izobraževanju, tako da bi državljani kar najbolje izkoristili prednostim, ki izhajajo iz raznolikosti, pri čemer jih ne bi omejevale razlike v izobraževalnih sistemih. Številni so dokumenti mednarodnih organizacij, ki predvsem od konca 90. let dalje govorijo o novih pogojih družbenega in ekonomskega sodelovanja in delovanja v nastajajoči družbi znanja ter posledično o nujnosti celostne reforme izobraževalnih sistemov. Med pomembnejšimi so dokumenti EU, SE, UNESCO, OECD in WB.

Poglavje namenjam predvsem predstavitvi prizadevanj mednarodne skupnosti na področju izobraževanja. Povojna BiH si močno prizadeva za polnopravno članstvo v mednarodnih integracijah, zato je v nekaterih primerih že, v večini pa še bo zavezana k uresničevanju strategij mednarodne skupnosti. Za lažjo nadaljnjo obravnavo problematike postkonfliktne BiH bom predstavila tiste dokumente, ki se izobraževanja dotikajo na pomemben način. Razdelila jih bom v tri skupine: dokumenti s konkretnimi cilji za prihodnost izobraževalnih sistemov, dokumenti »vseživljenjskega« učenja, dokumenti Bolonjskega procesa.

Konkretni cilji za prihodnost izobraževalnih sistemov. Na zasedanju Evropskega sveta marca 2000 v Lizboni so voditelji držav ali držav članic EU spoznali, da se EU sooča z izrednimi spremembami, ki jih narekujeta globalizacija in na znanju zasnovano gospodarstvo. Te spremembe predstavljajo izzive pri oblikovanju programov za obnovo socialnega skrbstva in izobraževalnih sistemov. Potem ko je Evropski svet v Lizboni pozval k oblikovanju ciljev v izobraževanju, je Komisija najprej pripravila osnutek poročila o konkretnih ciljih za prihodnost sistemov izobraževanja in usposabljanja, ki je bil predmet pogajanj med državami članicami. Zaključki Evropskega sveta iz Stockholma 2001, kjer so bili cilji predstavljeni, vsebujejo zahtevo po sestavi podrobnega delovnega programa za spremljanje uresničevanja teh ciljev do naslednjega sveta v Barceloni 2002. Tako so si ministri, pristojni za izobraževanje in usposabljanje v državah članicah EU, 14. februarja 2002 zastavili cilje, ki naj bi jih uresničili do leta 2010, Evropski svet pa jih je marca 2002 v Barceloni tudi potrdil. V končnem poročilu so opredeljeni trije dolgoročni strateški cilji²²:

- izboljšanje kakovosti in učinkovitosti sistemov izobraževanja ter usposabljanja v Evropski uniji - izboljšanje izobraževanja in usposabljanja učiteljev in izobražencev, razvijanje spretnosti za družbo znanja, vsakomur zagotoviti dostop do informacijske in komunikacijske tehnologije, povečanje vpis na naravoslovne in tehnične programe, kar najbolje uporabiti vire;
- vsem olajšati dostop do izobraževanja in usposabljanja - ustvariti odprto učno okolje, naj bo učenje privlačnejše, zavzemanje za aktivno državljanstvo, enake možnosti in socialno kohezijo;
- odpiranje sistemov izobraževanja in usposabljanja v širše okolje - krepitev vezi z delovnim okoljem, raziskovanjem in širšo družbo, razvijanje podjetniškega duha, izboljšanje učenja tujih jezikov, povečanje mobilnosti in izmenjav, krepitev evropskega sodelovanja.²³

²² Izobraževanje in usposabljanje v Evropi: različni sistemi, skupni cilji za 2010; Delovni program o ciljih za prihodnost sistemov izobraževanja in usposabljanja. Luksemburg: Urad za uradne objave Evropskih skupnosti, 2002.

²³ Za oblikovanje programov izobraževalnih sistemov, ki bodo dosledni izrednim spremembam, ki jih narekujeta globalizacija in na znanju zasnovano gospodarstvo, sta velikega pomena predvsem dva dokumenta: Memorandum EU o vseživljenjskem učenju, katerega namen je »spodbuditi vseevropsko diskusijo o celostni strategiji za uvajanje vseživljenjskega učenja na individualni in institucionalni ravni ter na vseh področjih javnega in zasebnega življenja«, (EU, 2000a) ter Bolonjska deklaracija, s katero so se države podpisnice obvezale k skupni reformi strukture visokega izobraževanja in »se obvezale, da bodo dosegle cilje Deklaracije« in se v tej smeri »angažirale v koordinaciji (svojih) politik«, (Bolonjska deklaracija o evropskem prostoru za visoko obrazovanje, <http://www.fmon.gov.ba/legislative/Tekst%20Bolonjska%20deklaracija.doc>, 6.7.2004).

2. SISTEM IZOBRAŽEVANJA V BiH

Izobraževalni sistem ustvarja pogoje za gospodarski, kulturni in politični razvoj družbe, ki je pomemben element družbene identitete. Vojna in razpad skupne republike BiH pa sta njen izobraževalni sistem prizadela bolj kot katerokoli vzhodnoevropsko državo v tranziciji (z izjemo Kosova). Etnično čiščenje je oblikovalo etnično čista področja in povzročilo razdrobitev izobraževanja glede na etnično pripadnost. Samorazglašeni Srpska republika BiH (kasneje RS) in Hrvaška republika Herceg-Bosne (kasneje Hrvaška skupnost Herceg-Bosne) sta vzpostavili lastni izobraževalni sistem, orientiran k Beogradu in Zagrebu. To ni vodilo le h globoki socialni spremembi v obliki segregacije med mladimi generacijami, temveč tudi k strukturni reorganizaciji izobraževanja. Z učenjem različnih jezikov, zgodovine in etike, temelječih na različnih zakonih in kurikulumu, je izginil enoten in centraliziran predvojni sistem, etnično ločeni izobraževalni sistemi, ki so seveda slika širših družbenih razmer, pa še danes igrajo veliko vlogo v krepitvi razlik med etničnimi identitetami. Razvoj izobraževalnega sistema v BiH je zaradi vojne in njenih posledic v tem smislu tudi zaznamovan in otežen.

Tekom vojne v BiH je bilo porušeno ogromno izobraževalnih ustanov. Število učiteljev in kakovost izobrazbe sta padla. Ponovni vpis v šole dosega le 56 % v primerjavi s 90 % prvotnega vpisa v šole. Otroci revnih družin so izpisani iz šole, da bi delali in zagotavljali družinski dohodek. Šolska infrastruktura in pripomočki so neprimerni oziroma nezadostni, metodologija učenja je zastarela, prav tako pa ni skupnih standardov poučevanja med entiteti. Obstoječi šolski sistem ne oskrbi mladih ljudi s primernim strokovnim znanjem, ki ga potrebujejo pri zaposlovanju, predvsem v industriji z novo tehnologijo. To posledično ne obeta ustrezne ekonomske obnove oziroma oživitve. Mnogo mladih, ki nadaljujejo življenje in ostajajo v BiH, je prikrajšanih za enakost in vizijo njihove domovine, ki jim ne more ponuditi zaposlitve in dati možnosti za produktivnost, ko je le-ta v času rekonstrukcije države najbolj potrebna. To dejstvo le poslabšuje družbeno ravnotežje in onemogoča izboljšanje rasti BDP-a. Po drugi strani pa so ravno izobraženi ljudje tisti, ki pomenijo možnost za BiH in v njej ustrezno stopnjo človeškega razvoja. Visoko izobražena in izkušena delovna sila namreč vzpodbuja tuje investitorje in s tem zaposlitvene možnosti v državi. Tako je

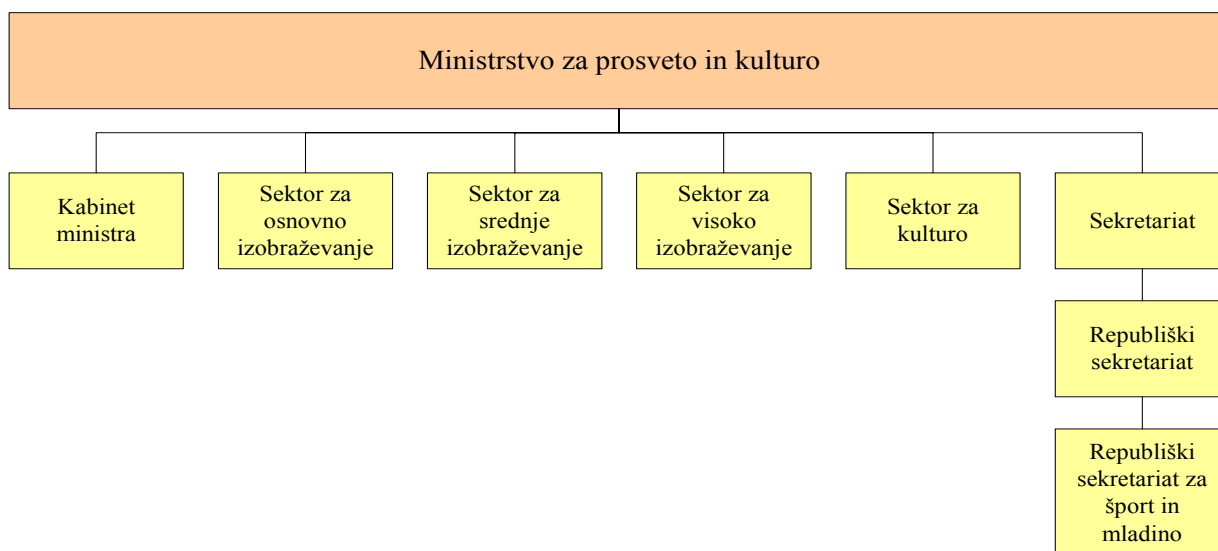
torej izobraževalna politika bistven dejavnik razvoja, ki prinaša korist tako posamezniku kot celotni družbi.

Pravica do izobraževanja je zapisana v Ustavi BiH: »...pravice in svobode, predvidene v Evropski konvenciji za zaščito človekovih pravic in osnovnih svobod, ter v njenih protokolih, se neposredno izvajajo v BiH. Ti akti imajo prioriteto nad vsemi zakoni. Vse osebe na teritoriju BiH uživajo človekove pravice in svobode, kar vključuje tudi pravico do izobraževanja.«²⁴

2.1 Organizacijska struktura in upravljanje

Izobraževanje v BiH je pravno regulirano na različne načine v FBiH in v RS. V RS so vsi nivoji izobraževanja regulirani z entitetno zakonodajo. Obstajajo posebni zakoni za vsakega od štirih nivojev izobraževanja, torej predšolsko, osnovno, srednje in visoko izobraževanje. V FBiH je izobraževanje pravno regulirano na kantonalnem nivoju. Vsak od kantonov ima svoj zakon o predšolskem, osnovnem in srednjem izobraževanju, v kantonih, kjer obstajajo tudi univerze, pa imajo še zakon o visokem izobraževanju. Distrikt Brčko kot posebno organizirana skupnost v BiH ima prav tako svoje zakone, ki pa regulirajo vse štiri nivoje izobraževanja.

Organigram 2: Organizacijska struktura sistema izobraževanja v RS, 2004

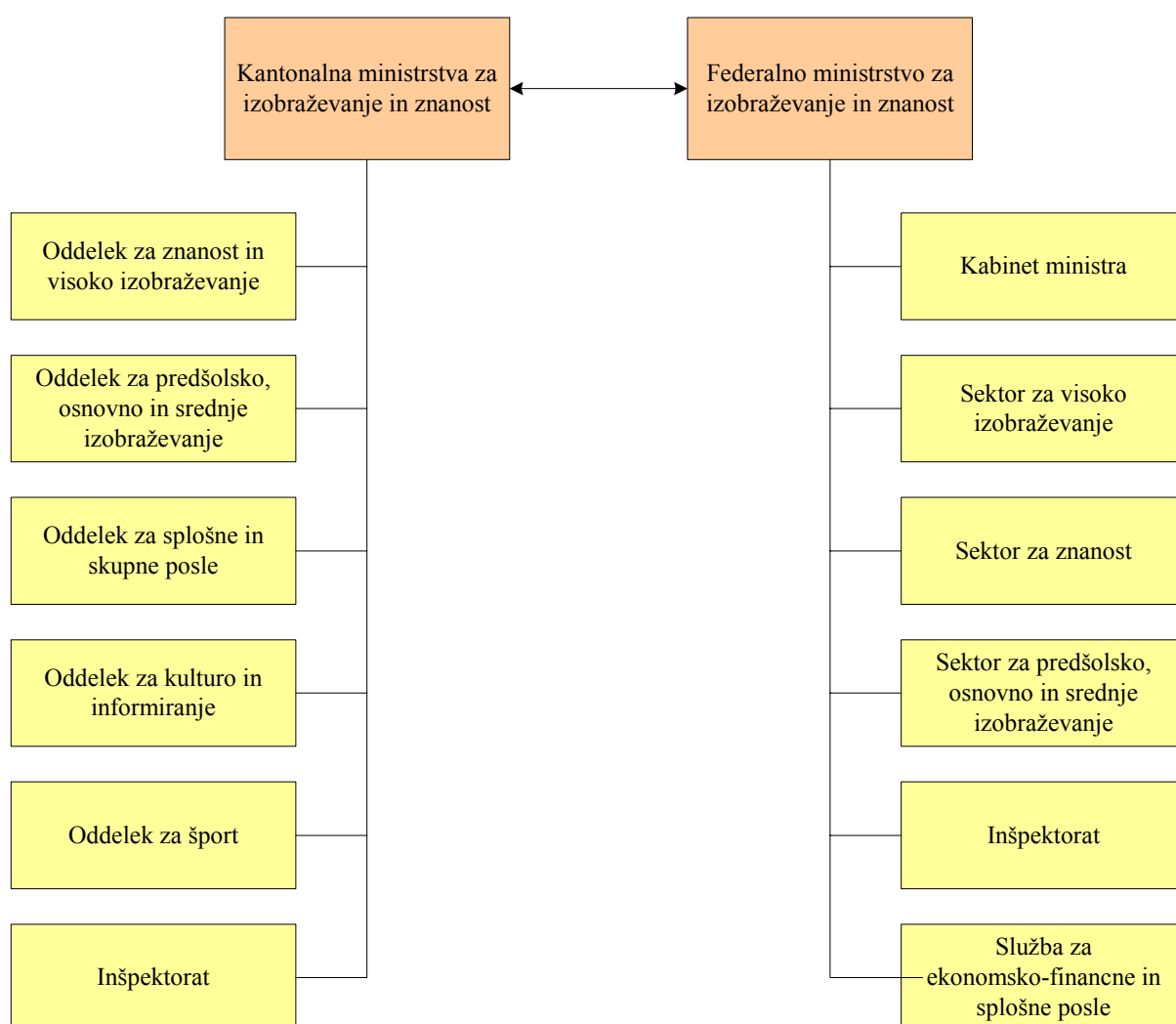
vir: <http://www.vladars.net/min/mp.html>, 16.3.2004

V RS je Ministrstvo prosvete odgovorno za spremljanje politike, planiranje in izvrševanje. V FBiH imajo to vlogo kantonalna ministrstva izobraževanja in Federalno

²⁴ Ustava Bosne in Hercegovine, 2. člen: Človekove pravice in osnovne svoboščine.

ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport, pri čemer slednje v glavnem opravlja funkcijo koordinacije med kantonalnimi institucijami. BiH nima skupne oziroma centralne institucije oziroma državnega organa, ki bi koordiniral na področju izobraževanja na državni ravni. Tako ima BiH 12 ministrstev, ki upravljajo na področju izobraževanja. Nekatera kantonalna ministrstva nimajo več kot tri zaposlene. Drugi problem je ta, da nekateri kantoni niti nimajo še urejene zakonodaje na področju izobraževanja, kar pomeni (ne)funkcioniranje brez jasne jurisdikcije. Iz povedanega je razvidno, da se vsaka iniciativa za skupno reformo znajde pred mnogimi težavami, ki jih ni mogoče rešiti brez političnih dogovorov in odločitev.

Organigram 3: Organizacijska struktura sistema izobraževanja v FBiH, 2004

vir: http://www.vladatk.kim.ba/Ministarstva/MONKS_organizaciona_struktura.htm in <http://www.fbihvlada.gov.ba/indexx.html>, 29.7.2004

2.2 Problematika izobraževanja²⁵

Osnovno izobraževanje je v BiH organizirano na principu obveznega osemletnega izobraževanja, z vstopom med 6. in 7. letom. Učenci pa se soočajo z nizom ovir, ki omejujejo njihovo pravico do izobraževanja. Nemalokrat so otroci izpostavljeni predsodkom in oviram, diskriminaciji in nestrpnosti: neprimerni nazivi šol in simboli, neprimerna terminologija v učbenikih²⁶, nespoštovanje kulturnih razlik, nespoštovanje razlik v sposobnostih osvajanja znanja, diskriminatorna obravnava, prevoz v monoetnične šole, etnična segregacija.

Tabela 3: Trend vključenosti v osnovne šole v BiH, 1996 - 2003

		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
FBiH	učenci	252.000	260.000	268.000	277.000	276.000	259.000	245.000	245.500
	šole	898	943	976	1013	1029	1086	1092	1103
RS	učenci	126.000	131.000	128.000	126.000	n.p. ²⁷	124.000	118.000	114.500
	šole	657	734	737	750	n.p.	n.p.	n.p.	726
Distrikt Brčko ²⁸	učenci	/	/	/	/	n.p.	n.p.	n.p.	7.000
	šole	/	/	/	/	n.p.	n.p.	n.p.	15
Skupno	učenci	379.000	390.000	396.000	403.000	n.p.	383.000	363.000	367.000
	šole	1555	1677	1713	1763	n.p.	n.p.	1289	1836

vir: BiH Medium Term Development Strategy (2004-2007), 2004

Vključenost otrok v osnovno izobraževanje je nepopolno (prikazano v tabeli 3), še posebno otrok ogroženih skupin, kot so otroci Romov, ženska populacija, begunci in razseljene osebe, kot tudi otroci, ki so zaradi vojne prekinili šolanje in se niso vrnili v izobraževalni sistem. Izobraževanje študentov kot bodočih učiteljev v osnovnem izobraževanju je neprimerno, prav tako pa so tudi neprimerni učni načrti in programi ter

²⁵ Glej prilogo D: Stanje izobraževalnega sistema v BiH, 2003.

²⁶ Že vnaprej seznanjena s tem, da v osnovnih šolah v BiH obstajajo vsaj trije (glede na nacionalnost) različni učbeniki za zgodovino, sem med svojim bivanjem v Mostarju radovedno obiskala knjigarno, z namenom, da učbenike za 7. razred OŠ primerjam med seboj. Takoj v začetku najine interakcije, me je sicer prijazna prodajalka opomnila, da iščem knjigo za »povijest«, kakor se v hrvaščini reče zgodovini, in ne knjigo za »historijo«, kakor se reče v srbsščini, pa tudi v bosanščini, in mi v pogled prinesla hrvaški učbenik zgodovine. Mojo zbežanost je kaj hitro odpravilo pojasnilo, da sem na desni strani Neretve, kar pomeni, da tam živi pretežno hrvaški del prebivalstva, zato so na tisti strani tudi pretežno hrvaške šole, prodajalka pa me je napotila na drugi breg Neretve, češ da imam tam večjo možnost dobiti ostale iskane učbenike. No, knjig zaradi pomanjkanja časa v Mostarju nisem več iskala, sem pa jih pregledala v Sarajevu in Doboju. Kot bo razvidno iz nadaljevanja diplomske naloge, naj že na tem mestu povem, da so se jeziki in vsebina učbenikov razlikovali.

²⁷ n.p. – ni podatkov

²⁸ Brčko Distrikt BiH je vzpostavljen 8. marca 2000 na osnovi Odločbe mednarodne arbitraže o statusu področja Brčko, ki jo je mednarodni tribunal izdal 5. marca 1999, do takrat je teritorij Brčko Distrikta zajemala RS.

razmerje med številom učiteljev in učencev kot tudi med učiteljskim osebjem in upravo. Neprimeren je tudi družbeni in materialni položaj učiteljev, razporeditev skupnih sredstev za izobraževanje ter za plače učiteljev in administrativnega osebja²⁹.

Srednje izobraževanje. Tudi v srednješolskem izobraževanju je nezadovoljiva vključenost mladih (glej tabelo 4), še posebno iz revnih družin, nezadovoljiva pa je tudi samostojnost v kreiranju in realizaciji vsebin učnih programov. Srednje strokovne šole so preveč specializirane, neprimerno pa je razmerje med srednjimi strokovnimi šolami in gimnazijami (v BiH 80:20, v EU 50:50), ni povezanosti s trgom dela, učni načrti in programi pa so zastareli, saj niso zasnovani na modularnem principu, ki promovira uporabo novih informacijskih in komunikacijskih tehnologij v izobraževanju. Način obračuna sredstev za šole je neprimeren, saj je preveč orientiran le na plače zaposlenih, kar pomeni nezadostne izdatke za učila, šolska gradiva in materiale ter investicije, neprimerno pa je tudi izobraževanje in strokovno usposabljanje učiteljev kot tudi njihov družbeni in materialni status.

Tabela 4: Trend vključenosti v srednje šole v BiH, 1996 - 2003

		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
FBiH	učenci	81.000	89.000	89.600	103.000	112.000	113.000	114.000	116.000
	šole	171	183	189	190	204	206	204	204
RS	učenci	45.000	50.000	51.000	52.000	n.p.	58.000	53.000	52.000
	šole	80	96	98	100	93	92	90	87
Distrikt Brčko	učenci	/	/	/	/	/	/	/	35.000
	šole	/	/	/	/	/	/	/	4
Skupno	učenci	127.000	138.000	147.000	155.000	n.p.	171.000	167.000	171.500
	šole	251	279	287	290	297	298	294	295

vir: BiH Medium Term Development Strategy (2004-2007), 2004

Visoko izobraževanje. V BiH je 7 univerz, 5 v FBiH in 2 v RS. Skupno število pravnih subjektov, ki nudijo usluge visokega izobraževanja, je v BiH 95 (glej tabelo 5). V šolskem letu 2002/2003 je bilo na fakultete v BiH vpisanih 14.784 študentov v RS in 51.771 v FBiH (BiH Medium Term Development Strategy 2004-2007).

²⁹ Poročilo Evropske komisije Svetu, Bruselj, 18. november 2003, str. 34-35.

Tabela 5: Visokošolske ustanove v BiH, 2004

Univerze	Fakultete	Akademije	Višje šole	Skupno
Univerza Sarajevo	23	3	4	30
Univerza Tuzla	8	1	0	9
Univerza Bihać	5	0	2	7
Univerza Mostar	7	0	1	8
Vseučilišče Mostar	8	1	1	10
Skupno v FBiH	51	5	8	64
Univerza Banja Luka	12	1	2	15
Univerza Srpsko Sarajevo	13	3	0	16
Skupno v RS	25	4	2	31
Skupno BiH	76	9	10	95

vir: BiH Medium Term Development Strategy (2004-2007), 2004

Tekom vojne je bilo veliko objektov uničenih, prav tako pa je bila BiH priča velikemu odlivu kadrov. Pogoji za izvajanje visokošolskega izobraževanja še vedno znatno zaostajajo za zahodnoevropskimi standardi. Problem je v zastarelosti učnih načrtov in programov, veliko število visokošolskih institucij niti nima zadostno število kvalificiranih predavateljev niti zadovoljivih resursov, prav tako pa niso povezane ne med seboj in ne z visokošolskimi institucijami v tujini³⁰.

Neuspeh parlamenta, da sprejme več kot potreben zakon o visokem izobraževanju, jasno kaže na praznino med proevropsko retoriko in vzporednimi reformami. Več kot leto dni je že od tega, kar so strokovnjaki ministrstev, akademski predstavniki univerz, ki so zastopali tako bošnjaško, srpsko kot hrvaško skupnost, skupaj z mednarodnimi strokovnjaki in SE izdelali predlog zakona o okvirih visokega izobraževanja. Šlo je (še danes gre) za načrt, ki bi študentom ponudil visokokakovostna predavanja na nivojih drugih evropskih institucij, kar bi omogočilo, da se bosansko-hercegovske diplome priznajo v Evropi, prav tako pa bi imeli študenti možnost študirati v tujini. Po tem načrtu bi imeli tako študentje kot predavateljsko osebje večjo vlogo v procesu odločanja v sistemu visokega izobraževanja. Predlog zakona je imel v svojem obziru bosansko-hercegovsko politično realnost, vključeval pa je tudi principe Bolonjskega procesa. S tem zakonom bi se na državnem nivoju ustanovil centralni organ za vzpostavljanje standardov in priznavanje akademske kvalificiranosti. Odločitve o upravljanju in financiranju univerz bi se sprejemale znotraj konsenza obeh entitet.

Maja 2004 poslanci parlamenta BiH niso sprejeli omenjenega predloga zakona o visokem izobraževanju, ki bi BiH prinesel milijone US\$ s strani WB. Poslanci bosanskih Hrvatov so preprečili glasovanje o predlogu zakona, sklicujoč se na klavzulo

³⁰ Poročilo Evropske komisije Svetu: Študija izvajanja EC, Bruselj, 18. november, str. 34.

o »vitalnih nacionalnih interesih«. Zakon so smatrali kot grožnjo interesom njihove skupnosti, ker se v njem ni nahajala ustrezna odredba o pretežno hrvaški univerzi v Mostarju.

Sprejetje tega zakona bi za BiH pomenilo izpolnitev obljube, da bo postala del evropske sfere v visokem izobraževanju, hkrati pa bi pomenilo izpolnjevanje obveznosti, ki jih je BiH prevzela kot članica SE. Sprejeti zakon bi prav tako pomenil zagotovitev sredstev WB za reformo srednjega in visokega izobraževanja v višini 12 milijonov US\$ (Bajrasli, 2004). Predlog zakona, ki je bil podan v sprejetje parlamentu BiH, je bil realen kompromis za državo, ki se bori z reformami in nima veliko časa, da bi se obotavljala. Glede na dejstvo, da parlament o tem vprašanju ni soglasen, se bo predlog zakona o visokem izobraževanju znašel pred Ustavnim sodiščem BiH, ki bo odločilo o nadaljnjem postopku.

Etnično naravnani kurikulumi. Velika razlika med predvojnimi in povojnimi obdobjem v izobraževalnem sistemu je očitna, predvsem v poučevanju zgodovinskih in družbenih ved, jezikov in literature, umetnosti in glasbe. Praviloma so v uporabi trije različni kurikulumi, dva od treh sta prevzeta od sosednjih držav, torej Hrvaške in SČG. Šole v RS poučujejo izključno po srbskem izobraževalnem kurikulumu in učijo srbski jezik, medtem ko Hrvatje kontrolirajo teritorije v FBiH in je v uporabi hrvaški izobraževalni kurikulum. Na področjih, kontroliranih s strani Bošnjakov, učence poučujejo v bosanskem jeziku in po kurikulumu Republike BiH.

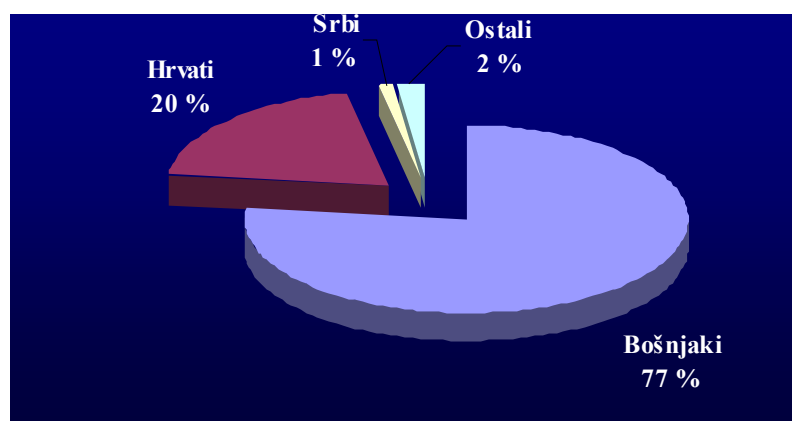
Uradni jezik predvojne BiH, torej tudi v šolah in na fakultetah, je bil srbsko-hrvaški jezik z uporabo latinice in cirilice, danes pa je to strogo ločeno glede na etnično pripadnost. Z izjemo kantonov Una-Sana, Sarajevo, Podrinje in nekaterih šol v kantonu Tuzla-Podrinje se v FBiH cirilica ne poučuje več³¹, medtem ko se v RS primarno poučuje cirilica, sekundarno pa tudi latinica. Razlike med jeziki se danes v BiH ustvarjajo politično. Vsi trije jeziki, torej srbsčina, hrvaščina in bosanščina, se v praksi uporabljajo in so medsebojno razumljivi.

Številni otroci živijo na področjih, kjer ne pripadajo tam dominantni etnični skupini, sprejmejo izobraževanje v skladu s spoštovanjem »drugega« kurikuluma, se vključujejo v »svoje« šole, ki so sicer bolj oddaljene, a poučujejo po »njihovem« kurikulumu. S takšnim problemom se v največji meri soočajo otroci povratnikov, ker se

³¹ ECMM (European Community Monitoring Mission) / OSCE, The Education System in Bosnia and Herzegovina, 1998, pg. 6. (*Opazovalna misija evropske skupnosti / OVSE, Izobraževalni sistem v BiH, 1998.*)

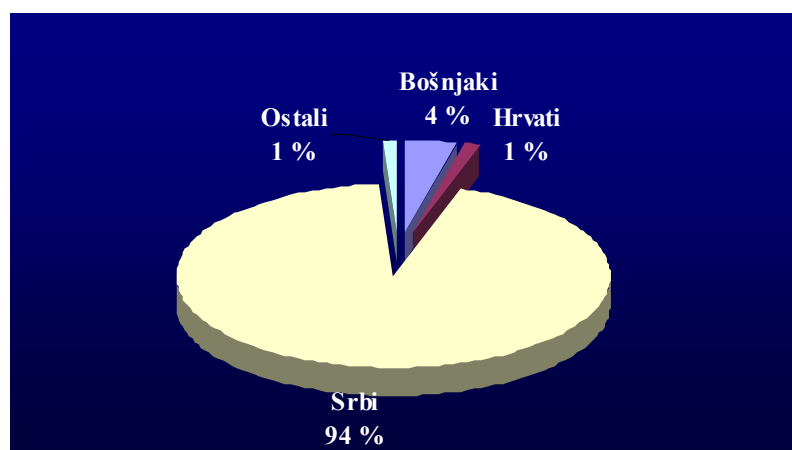
zaradi nezaupanja in sovraštva med etničnimi skupinami ne morejo preprosto integrirati v obstoječi sistem izobraževanja. Povratniki v večini zaradi narave enonacionalnega postkonfliktnega šolstva in pomanjkanja zaupanja med etničnimi skupinami ne želijo obiskovati šol druge skupine. Zaradi želje po ločenosti na obeh straneh je bila začasna reforma izobraževalnega sistema eden izmed pogojev za bolj množičen oziroma trajnostni povratak, ki sicer edini lahko pripelje do obnove večetnične družbe v BiH. Mednarodna skupnost je v pomanjkanju boljše rešitve manjšinskim povratnikom, kateri so imeli v začetku pouk tudi v gostilnah in zasebnih domovih, pomagala pridobiti prostor v že obstoječih šolah, tako da so imele različne etnične skupine pouk pod eno streho, a v različnih terminih.

Graf 3: Etnična pripadnost učencev FBiH 2003/2004

vir: Statistično poročilo, 2003³²

Graf 4: Etnična pripadnost učencev RS 2003/2004

vir: Statistično poročilo, 2003

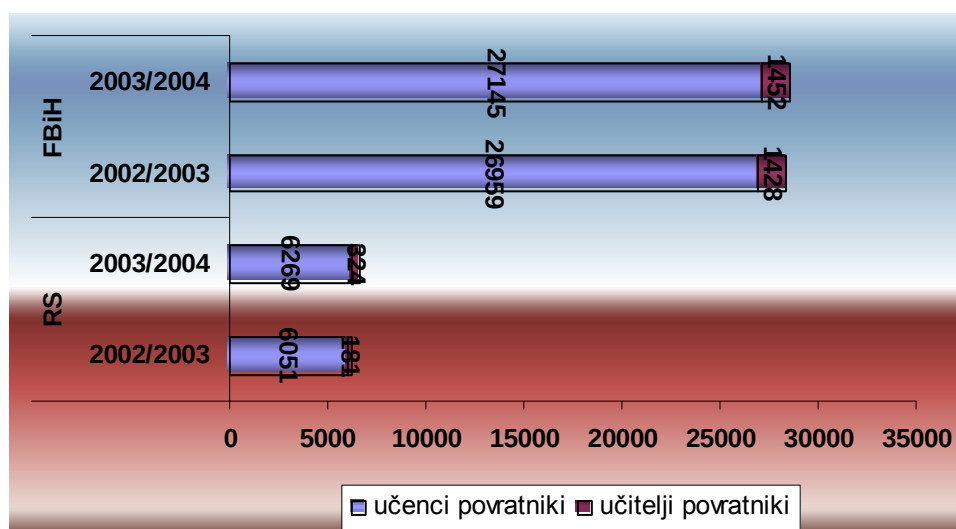
³² Odbor za koordinacijo izvedbe začasnega sporazuma o zadovoljevanju posebnih potreb in pravic otrok povratnikov: Statistično poročilo, 2003; <http://www.fmon.gov.ba/index1.htm>, 17.3.2004.

V FBiH se je število učencev povratnikov povečalo za 0,69 %, torej s 26.959 iz šolskega leta 2002/03 na 27.145 v šolskem leta 2003/04. V RS se je število učencev povratnikov povečalo za 3,6 %, torej s 6.051 iz šolskega leta 2002/03 na 6.269 v šolskem letu 2003/04.

V šolskem letu 2003/04 je bilo 1776 kvalificiranih učiteljev povratnikov širom BiH. Takšen porast je v največji meri rezultat naporov oblasti na področju izobraževanja, da se da prioriteta kvalificiranim učiteljem povratnikom in da se razpisi za delovna mesta objavljajo v mestih, kjer živi razseljeno prebivalstvo.

Ti navedeni podatki so prikazani v spodnjem grafikonu.

Graf 5: Število učencev in učiteljev povratnikov v šolskih letih 2002/2003 in 2003/2004

vir: Statistično poročilo, 2003

V primerjavi s predvojnimi izobraževalnim sistemom je danes iz njih izključen marksizem, vključene pa so ure religije³³, ki so bile v socialističnem šolstvu prepovedane v šolah in postavljene v verske institucije. Religija, glavna razlika med identitetami bosanskih narodov, je preko politične vloge verskih institucij sicer neprimerno bolj vplivna kot pred vojno in kot taka predstavlja eno večjih ovir za poenotenje večnarodnostnega izobraževalnega sistema.

Večina političnih voditeljev, še posebno srbskih in hrvaških, sledi principom etnične segregacije in vsak zase poudarjajo pomembnost srbske ali hrvaške identitete. Politiki kontinuirano poskušajo vplivati na izobraževanje.

³³ V RS ure religije za ne-Srbe niso obvezne, v FBiH pa je to odvisno od kantona do kantona.

Izobraževalne institucije imajo pomembno vlogo za razvoj nacionalnih/etničnih identitet, vendar pa so učni programi v BiH tudi v postkonfliktnem obdobju nenaklonjeni drugi strani, kar pa potencirajo še enonacionalna uprava in učitelji. Približno polovica učencev se uči zgodovino, geografijo, naravo in družbo kot tudi jezik in literaturo iz hrvaških in srbskih knjig in učbenikov, pisanih za učence v teh dveh državah. Učbeniki so pisani tako, da »nasprotne strani« krivijo za vojno, jih označujejo za agresorja, ki so grešili vojna hudodelstva. Hrvaški učenci se učijo, da je bil njihov predsednik Franjo Tuđman, srbski učenci pa, da je RS suverena država, ki je nastala po agresiji hrvaško-muslimanske zarote.

Ne samo da je nujno učiti in podpirati demokracijo, strpnost in uveljavljati človekove pravice, temveč tudi podpirati interakcijo med različnimi narodnostnimi skupinami, učitelji, učenci pa tudi starši. Tako lahko navedem kot eno ključnih nalog v izobraževalni problematiki, tako imenovano čiščenje učbenikov z ekstremno nacionalistično vsebino. Ker učenci nimajo izkušenj predvojne BiH, takšni programi in učbeniki v šolah pomenijo močno podlago za kasnejši pretirani nacionalizem in nestrpnost.

Izobraževanja je eno najbolj politiziranih sfer v BiH. Prizadevanja za izboljšanje kakovosti procesa izobraževanja so pogosto ovirana ali celo preprečena s strani ozkih (nacionalističnih) političnih interesov. Tako dolgo, dokler se v BiH ne zgodijo politične spremembe, je onemogočen sodoben in kakovosten izobraževalni sistem.

Nasledstvo stare strukture. BiH ima novo, demokratično ustavo in vrsto novih upravnih teles in institucij, kljub temu pa iz ozadja še vedno močno delujejo preživeli politični krogi in posamezniki. Tako tudi v izobraževalnem sistemu. Izobraževalni sektor mora vstopiti v tok ekonomskih in družbenih trendov, saj igra temeljno vlogo v pripravi mladih generacij na družbo, v kateri bodo živeli. Prihajajoče generacije so tiste, ki bodo oblikovale prihodnost družbe BiH in njeno (ne)demokratičnost.

Problemi financiranja znanosti in izobraževanja. Pravila in predpisi za načrtovanje financiranja v osnovnem in srednjem izobraževanju so podobni tako v FBiH kot v RS in temeljijo na principih javnega financiranja. Ne FBiH ne RS ne izdvajata dovolj sredstev za izobraževanje. Sredstva se v glavnem namenjajo plačam zaposlenih na področju izobraževanja, le mali delež pa za tekoče operativne stroške in vzdrževanje. Pomanjkanje sredstev je vzrok za pomanjkanje šolskih objektov. Kapitalne investicije se financirajo predvsem z donacijami. Način zdajšnjega financiranja

izobraževanja je ogrožen s hitrim upadanjem proračunskih prihodkov entitet in z zmanjšanjem mednarodne pomoči. Problemom v financiranju izobraževanja pa je potrebno dodati tudi dejstvo, da v letu 2002 v proračunih entitet in v večini kantonov sploh niso bila predvidena sredstva za financiranje znanosti. Sredstva, ki se namenjujejo znanosti in izobraževanju, so absolutno pod potrebnim nivojem.

Skupni delež BDP-ja za izobraževanje je 6,4 %, visoko nad povprečjem ostalih evropskih držav, kar je nelogično, da je potemtakem položaj izobraževanja slab in da se pogosto ne morejo pokriti niti osnovne aktivnosti. Razlog je v tem, da je BDP v BiH izrazito nizek, izobraževanje pa neracionalno organizirano in obremenjeno s številnimi problemi.

»**Beg možganov**«. Vojna, ki je divjala v BiH, in njene posledice so s svojo notranjo logiko in zakonitostmi pregnale in še preganjajo profesionalno elito s svojega prostora. Sociologinja Janja Beč je v svoji raziskavi zajela 337 (od 2.431³⁴) študentov, ki so od leta 1994 do leta 2000 prejeli štipendije newyorškega Open Society Institute-a v okviru programa Supplementary Grant Programme za študente bivše Jugoslavije in odšli študirati v tujino. 80 % vseh študentov iz BiH, ki so svojo državo zapustili v največjem številu v letih 1992, 1993 in 1994, je s to štipendijo študiralo v različnih državah po svetu. Ko se je leta 1995 končala vojna v BiH, je bil ukinjen tudi program štipendiranja za nove kandidate. Pri tem se vprašamo, koliko mladih bi še emigriralo, če bi se program še nadaljeval, saj imajo mladi zaradi neperspektivnosti v svoji državi željo po odhodu.

Tabela 6: Uspeh v osnovni in srednji šol (v %) pred emigracijo

Uspeh	Osnovna šola	Srednja šola
odličen	89,8	76,3
prav dober	9,0	21,3
dober	1,2	1,5
zadosten	0	0

vir: Beč, 2004:33

Omenjena raziskava je pokazala, da so emigrirali predvsem mladi, rojeni med leti 1967 in 1977, v večini ženske (53,8 %), ki so osnovno in srednjo šolo obiskovali v domovini. Pri tem pa je potrebno tudi poudariti, kar je razvidno iz tabele 6, da je šlo predvsem za odlične učence, ki so bili tudi nosilci nagrad in priznanj za uspeh v šolanju.

³⁴ Od 2431 študentov, ki so prejeli omenjeno štipendijo, se je po dveh letih formirala skupina 935-ih študentov, ki so uspešno nadaljevali študij v tujini (Beč, 2004: 29).

Glede na nacionalno pripadnost je emigriralo največ Bošnjakov, 39 %, skoraj tretjina anketiranih študentov pa je takih, ki se nacionalno niso opredelili. Sem spadajo opredelitve: otroci nacionalno mešanih staršev ali nimajo občutka za nacionalno pripadnost ali pa nekaj drugega, pri čemer je bilo pri odgovoru *drugo* mišljeno Jugoslovan.

Tabela 7: Leto emigracije mladih

Leto odhoda	%
pred 1991	2,4
1991	11,1
1992	52,6
1993	13,8
1994	18,0
1995	0,9
drugo	0,3

vir: Beč, 2004:37

Kot je razvidno iz tabele 7, so mladi največ emigrirali leta 1992, ko se je vojna začela. Večina prej ni nikoli pomislila na to, da bi študirali v tujini. Vojna in neposredna nevarnost pa sta bila glavna razloga, da so začeli razmišljati o odhodu. Nacionalna nestrpnost in vojna sta glavna dva razloga na kolektivnem nivoju, da so mladi sprejeli odločitev o odhodu. V tabeli 10 pa so prikazani najpogostejši odgovori za razlog, da so mladi razmišljali o odhodu.

Tabela 8: Odgovori (dva najpomembnejša odgovora v %) na vprašanje, kaj je bil največji razlog, da so začeli razmišljati o odhodu.

slabšanje ekonomske situacije	13,4
slabšanje politične situacije	25,6
neposredna nevarnost vojne	32,1
vojna	57,7
težki pogoji dela na fakulteti	6,9
zapiranje fakultet	14,4
pomanjkanje perspektive za zaposlovanje v stroki po končanem študiju	10,4
vsi moji prijatelji so že odšli	3,2
moja družina je odšla	5,9
nekaj drugega	30,5

vir: Beč, 2004:38

V tej raziskavi gre za visoko selekcionirano skupino, ki ima vse kriterije selektivnosti, ko govorimo o begu možganov. Gre torej predvsem za mlade ljudi,

nadpovprečen uspeh v šoli, znanje tujih jezikov, glede na socialno poreklo pa predvsem srednji razred. Glede na to, da gre tu še za vojni beg možganov, so kriteriji selektivnosti še vojni. Tam, kjer je bila grožnja vojnih spopadov največja, je tudi beg možganov najbolj množičen

3. REFORMA IZOBRAŽEVALNEGA SEKTORJA V BiH

Primarni cilj reforme izobraževanja je razvoj modernega, depolitiziranega, visokokakovostnega sistema izobraževanja v BiH ter zagotovitev popolnega in enakopravnega pristopa k izobrazbi. Torej politika se mora umakniti iz učilnic, izobraževanje pa naj bo na pravičen in nediskriminatoren način dostopno vsem, ne glede na nacionalno pripadnost. BiH si prizadeva slediti ciljem izobraževanja 21. stoletja, ki zahteva kritično razmišljanje, kreativnost, sposobnost reševanja problemov in obvladovanje novih tehnologij. Tako je tudi na področju visokega izobraževanja, kjer mora BiH osvojiti in izpeljati osnovne zahteve Bolonjske deklaracije, če želi, da univerze v BiH postanejo del evropskega visokega izobraževanja. Potrebno je tudi modernizirati sistem financiranja in upravljanja, kot tudi pravni okvir, kar bi izboljšalo sistem izobraževanja.

3.1 Aktivnosti

Dostopnost izobraževanja in nediskriminacija. Vsi otroci bi morali imeti enakopraven dostop h kakovostnemu izobraževanju v integriranih multikulturnih šolah, ki niso obremenjene s političnimi, verskimi, kulturnimi in drugimi predsodki ter diskriminacijo. V BiH je potrebno doseči 100-% vključenost otrok v osnovno izobraževanje, s posebno odgovornostjo za otroke socialno ogroženih kategorij, kar pomeni zagotoviti dostop k osnovnemu izobraževanju za najbolj občutljive in marginalne skupine družbe, vključujoč deklice, otroke s posebnimi potrebami, otroke begunce, razseljene osebe, pripadnike nacionalnih manjšin in otroke Romov.

Septembra 2002 je bila osnovana Delovna skupina za dostopnost izobraževanja in nediskriminacijo, da bi definirala strateške cilje in aktivnosti, ki zagotavljajo popolnoma enak dostop izobraževanja za vse otroke v integriranih šolah širom BiH. Ena od prioritet te Delovne skupine je, da zagotovi uveljavitev in izvajanje Začasnega sporazuma o zadovoljevanju posebnih potreb in pravic otrok povratnikov, podpisanega 5. marca 2002, s katerim se otrokom povratnikom omogoča pouk v šolah na področjih, na katera so se vrnili. V sklopu te Delovne skupine so formirane tudi komisije, kot je

Komisija za pripravo kriterijev o nazivih šol in njihovih simbolov z namenom, da se dosežejo zastavljeni cilji.

Sodelavci OVSE-a, zadolženi za izobraževanje, delujejo na terenu s starši, učitelji in ravnatelji šol, da bi uspeli narediti šole sprejemljive za vse otroke. Oblikujejo skupnosti povratnikov in šolskih oblasti, da bi zagotovili izvajanje Začasnega sporazuma o otrocih povratnikih ter te otroke, predvsem pa tudi njihove starše, opogumili, da se vpišejo v šole v bližini njihovih domov. Sodelavci OVSE-a si prav tako prizadevajo preiniti prakso prevoza otrok v monoetnične šole, če jim je v bližini na voljo multietnična šola, vzpodbujajo učitelje povratnike manjšinskih narodov, si prizadevajo za prenehanje prakse politično motiviranih zamenjav in imenovanja članov šolskega odbora ter delajo na združevanju tako imenovanih »dve šoli pod eno streho«, o čemer sem že pisala (<http://www.oscebih.org/education/bos/access.asp?d=2>, 12.6.2004).

Izboljšanje učnega načrta in programa ter izpopolnjevanje oziroma dodatna izobraževanja za vzgojitelje in učitelje v predšolskih ustanovah, osnovnih in srednjih šolah. Kakovost in sodobnost sta ključni področji reforme v izobraževanju. Temeljni cilj je zagotovitev visokokakovostnega izobraževanja za vse učence s sodobnim učnim načrtom in programom, s sodobnim in standardiziranim sistemom ocenjevanja in potrditvijo doseženih rezultatov uspeha tako za učence kot za učitelje. Bosansko-hercegovsko Skupno jedro učnih načrtov in programov bo enoten učni načrt in program, po katerem bodo delovale vse šole v BiH, kar je jasno predstavljeno v Strategiji reforme izobraževanja (<http://www.oscebih.org/documents/26-uro.pdf>, 1.3.2004), predstavljeni na Izobraževalnem forumu novembra 2002. To so sprejeli vsi ministri za izobraževanje. Strategija reforme izobraževanja je bila s strani entitetnih ministrov izobraževanja predstavljena na zasedanju Sveta za mir v Bruslju 21. novembra 2002. Svet Evrope obvezuje BiH, da konča segregacijo v šolah. Skupni učni načrt in program pa sta več kot potrebna, da bi se vsem otrokom različnih nacionalnosti omogočilo izobraževanje v istih učilnicah.

Skupni učni načrt in program bo zajemal vse predmete v šoli, hkrati pa bo dopuščal prostor za priznavanje različnih tradicij in zgodovinskih, kulturnih in jezičnih značilnosti. Tako se predvideva, da imajo lahko nenacionalni predmeti, kot so matematika in naravoslovni predmeti, od 80 % do 100 % skupne vsebine. V nacionalnih predmetih pa bo manj skupnih vsebin, vendar se bodo nekateri od njih lahko predavali v obliki modula. Takšen pristop je potreben iz razlogov, da se odstrani politika iz učilnic,

da se omogoči neomejen pristop do vseh šol v BiH, da se učencem olajša zamenjavo šole v primeru, da se preselijo v druge kraje države oziroma da se vrnejo v predvojne domove, da se učencem omogoči obiskovanje šol, ki se nahajajo v bližini njihovih domov, torej jim ne bi bilo potrebno potovati v druge šole, kjer bi se učili po drugačnem učnem načrtu in programu, da se otrokom vseh nacionalnosti omogoči čim več časa preživeti učeč skupaj v isti učilnici, da se vzpostavi skupna osnova za nadaljnjo modernizacijo sistema izobraževanja, istočasno pa zagotavlja zaščita vseh kultur in jezikov, da se vzpostavi medsebojno razumevanje in spoštovanje razlik ter da se bosansko-hercegovski sistem izobraževanja približa evropskim standardom.

Iz navedenih razlogov in namere vseobsežnih smernic učnega načrta in programa so ustanovljeni Upravni odbor za Skupno jedro učnih načrtov in programov ter delovne skupine za določene predmete, ki jih sestavljajo strokovnjaki za osnovno in srednje izobraževanje iz šol, pedagoških zavodov in univerz. Oni primerjajo obstoječe učne načrte in programe, identificirajo skupne vsebine in sestavljajo skupno bistvo učnega programa za vsak predmet posamezno in za vse razrede, v katerih se predmet predava. Tako je razdelanih kar nekaj ključnih vprašanj.

Jezik – ure materinega jezika se morajo zagotoviti za vse tri bosansko-hercegovske konstitutivne jezike, torej srbski, hrvaški in bosanski. Pri urah jezika bi morali poučevati podobnosti in razlike vseh treh variant, poučevati pa bi se morali tudi obe pisavi, tako cirilica kot latinica.

Zgodovina – nenacionalni in nesporni deli zgodovine morajo biti sestavni del skupnega učnega načrta in programa za zgodovino in se skupaj predavati otrokom.

Geografija – osnovno težišče skupnih učnih načrtov in programov za geografijo ter spoznavanje narave in družbe bi morala biti Bosna in Hercegovina in ne njene sosednje države (Hrvaška, Skupnost Srbije in Črne Gore) (<http://www.oscebih.org/education/bos/commoncc.asp?d=2>, 12.6.2004).

Srednje in strokovno izobraževanje. V prvi vrsti je potrebno v BiH povečati vključenost otrok v srednje izobraževanje s trenutnih 72 % na minimalno 82 % do leta 2007. Pomemben cilj je doseganje večje vključenosti revnih otrok in jim na ta način omogočiti tudi nadaljnjo možnost vpisa na fakultete. V tem smislu je torej potrebno povečati vključenost najrevnejših otrok s trenutnih 57 % na minimalno 65 % do leta 2007.

Reforma bo podprla razvoj sodobnega, vseobsežnega, fleksibilnega in visokokakovostnega sistema srednjega in strokovnega izobraževanja, usklajenega s potrebami tržišča dela. Srednje strokovno izobraževanje mora svojim dijakom omogočiti, da hitro prispejo na tržišče dela in jim omogočiti, da bodo znanje in veščine, pridobljene v šoli, lahko tudi izkoristili, saj se le na ta način lahko podpre ekonomski razvoj BiH. Reforma predvideva tudi spremembo odnosa med številom splošnih in strokovnih srednjih šol. Sedanje razmerje med splošnimi srednjimi in srednjimi strokovnimi šolami je 20:80. Dolgoročni načrt predvideva razmerje 50:50, v implementaciji Srednjeročne razvojne strategije pa je cilj doseči odnos minimalno 30:70. Pri tem gre za splošni pristop k problemu zmanjšanja revščine ključnega značaja, saj se ravno najrevnejši otroci vpisujejo v triletno srednje strokovne šole, ki pa ne omogočajo nadaljevanja na fakulteti. Po taki končani šoli dobivajo slabo plačane zaposlitve in se ne uspejo izvleči iz revščine³⁵.

Reforma srednjega in strokovnega izobraževanja vključuje (a se s tem ne omejuje):

- oblikovanje širših poklicnih programov, katerih cilj je večja kakovost in zmanjšanje stroškov,
- oblikovanje vseobsežnih, sodobnih in fleksibilnih učnih načrtov v skladu z evropskimi standardi,
- oblikovanje fleksibilnega učnega načrta, ki bo v skladu s spremenljivim trgom dela ter družbenimi in individualnimi spremembami mladih in odraslih,
- ustanovitev odbora za standarde in ocenjevanje v srednjem strokovnem izobraževanju znotraj Agencije za standarde in ocenjevanje,
- krepitev poklicnih programov glede na potrebe trga dela, ki bodo vključevali tudi nezaposlene in razseljene osebe,
- visokokakovostno usposabljanje srednješolskih učiteljev ter v ta namen formiranje skupine mentorjev, ki bi učiteljem nudila neposredno podporo in napotke v skladu z novimi metodologijami poučevanja.

Reforma srednjega in strokovnega izobraževanja bo prav tako vključevala kreiranje pravnega in finančnega okvira, ki bo šolam omogočil sodelovanje v komercialnih aktivnostih (http://oscebih.org/education/bos/vocational_edu.asp?d=2, 12.6.2004).

³⁵ Srednjeročna razvojna strategija BiH (PRSP) (2004-2007): Finalna verzija; Svet ministrov BiH, Ministrstvo zunanje trgovine in ekonomskih odnosov, Urad koordinatorja BiH za PRSP; <http://www.bih.prsp.info/knjiga/ZA-WEB/bosanska/pdf/Obrazovanje%2001.pdf>, 15.7.2004.

Visoko izobraževanje. S prizadevanji za bolj kakovostno visoko izobraževanje in raziskovalno delo v BiH kot tudi z znatnimi prizadevanji za povečanje števila študentov bodo bosansko-hercegovske univerze zavzele mesto v evropski sferi visokega izobraževanja. Reforma bo prav tako pripomogla k mobilnosti študentov in akademikov v BiH in v tujini, kot je to predvideno z Bolonjsko deklaracijo.

Do leta 2007 je predvideno povečanje števila mladih v visokem izobraževanju, in sicer z zdajšnjih 25 % na minimalno 35 % oziroma na 60 % do leta 2015. To se lahko doseže potom štipendiranja in kreditiranja revnih kategorij družbe, da bi se jim omogočil dostop do univerzitetnega izobraževanja.

BiH mora institucionalno in finančno okrepiti visoko izobraževanje in integrirati univerze znotraj države kot tudi navezati stike z univerzami v tujini. Prvi korak v reformi visokošolskega izobraževanja je sprejeti in uresničiti okvirni zakon o visokem izobraževanju na državnem nivoju in doseči sporazum o prenosu odgovornosti s kantonov na FBiH. V poslovanju univerz se mora uveljaviti nova poslovna politika, torej univerzam dati status pravnega subjekta in odgovornost za upravljanje s proračunom in formirati sklade za visoko izobraževanje na nivoju entitet. Uvajanje šolnin, ki bi bile usklajene s tržiščem, in odpiranje kreditnih linij za financiranje študija je tudi ena od točk finančne preobrazbe in funkcioniranja visokošolskih institucij, hkrati pa pomeni večje sodelovanje univerz s trgom dela. Visokošolsko izobraževanje in znanstveno raziskovalno delo potrebujeta tudi reformo študijskih načrtov in programov. To zajema tudi sprejetje novih zakonov in davčne olajšave za posameznike in institucije, ki se ukvarjajo z znanstveno raziskovalnim delom. Tako bo v prihodnje potrebno načrtovati tudi proračun za znanstveno raziskovalno delo v skladu s predloženim Okvirnim zakonom BiH o visokem izobraževanju. To bo zagotavljalo pogoje za stabilno funkcioniranje obstoječe akademske mreže z akademsko skupnostjo Evrope in sveta.

BiH mora podpirati reformo univerz, vključujoč izvajanje Bolonjske deklaracije in ratifikacijo Lizbonske konvencije.

Financiranje in zakonodaja. Spremembe v sistemu financiranja izobraževalnega sektorja naj bi zagotovile boljšo izkoriščenost sredstev, kar bi omogočilo visokokakovosten in finančno sprejemljiv sistem izobraževanja. Potrebno bo zagotoviti prerazporeditev sredstev na vse nivoje izobraževanja, uvesti nove metode obračuna (po učencu/študentu) potrebnih finančnih sredstev in ustanoviti sklade za

visoko izobraževanje in znanstveno-raziskovalno delo pa tudi sklade za poenotenje standardov financiranja na entitetnih in nižjih nivojih oblasti. Poleg državnih ukrepov pa je potrebno vzpodbuditi privatno sfero, ki bo investirala v izobraževanje.

Na vseh stopnjah izobraževanja v BiH bo izdelana, sprejeta in izvedena zakonska regulativa. Le-ta bo v skladu z evropskimi pedagoškimi in organizacijskimi standardi, ki temeljijo na mednarodnih konvencijah o človekovih pravicah. Zakonodaja, tako entitetna kot kantonalna, bo na ta način zagotavljala nediskriminacijsko dostopnost izobraževanja

(<http://www.ocsebih.org/education/bos/strategy.asp?d=2#AccessandNonDiscrimination>, 14.5.2004).

Po ocenah naj bi bile začete reforme izpeljane do leta 2007. Po načrtu bi se učenci celotne BiH v tem času že lahko učili zgodovine in jezika po učbenikih brez žaljivih vsebin do druge nacionalnosti. BiH od evropske družine deli še kar nekaj dela, vprašanje pa je, če bodo odgovorni v obeh entitetah zakoračili s predvideno dinamiko ali pa bo reforma trajala malo dlje. Mednarodni predstavniki poudarjajo, da je bistven pristop k celotnemu sektorju in dodajajo, da je najbolj pomembno to, do bodo mladi ljudje lahko zaupali, da se je vredno učiti v BiH, »ker ima BiH močno intelektualno tradicijo, ki jo je potrebno izkoristiti na najboljši način« (Živković, 2000).

Glede na današnje stanje izobraževalnega sistema, počasno (ne)izvajanje reforme, predvsem pa glede na nesodelovanje in različne interese posameznih oblasti je skorajda nerealno pričakovati, da bi bile začete reforme zares izpeljane do leta 2007.

3.2 Mednarodni projekti

Mednarodna skupnost v BiH je po končani vojni začela delovati na številnih projektih, ki naj bi vodili do celovite in dolgoročne reforme izobraževanja v BiH. Veliko projektov poteka tudi še danes.

»Generalno čiščenje učbenikov«. Na iniciativo OHR, UNESCO, SE in WB ter drugih mednarodnih organizacij, ministra FBiH za izobraževanje, znanost, kulturo in šport in ministra RS za prosveto in znanost so 18. maja 1998 podpisali dogovor o reviziji učbenikov. Glede na sporazum so strokovnjaki vseh treh strani (srbske, hrvaške in bošnjaške) pregledali vse učbenike, ki se uporabljajo v bosansko-hercegovskih

osnovnih in srednjih šolah in iz njih izločili vsebine, žaljive oziroma sporne do druge strani, gre torej za tako imenovano »generalno čiščenje učbenikov«.

10. maja 2000 je bila v Uradu visokega predstavnika mednarodne skupnosti organizirana konferenca, na kateri so prisostvovali entitetni ministri za izobraževanje, namestnik Visokega predstavnika v BiH ter predstavniki Evropske komisije in UNESCO. Podpisana je bila Deklaracija o umiku paralelnih sistemov v izobraževanju oziroma ukinjanje segregacije v šolah. Ob tem je Claudie Kieffer, višji svetovalec za izobraževanje pri OHR, poudaril, da je to skrajni čas, da se v šolah tako imenovane Herceg-Bosne preneha uporabljati hrvaški izobraževalni program in učbenike iz Hrvaške ter da se v RS preneha z uporabo jugoslovanskega (danes SČG) programa in učbenikov iz SRJ. Ob podpisu te deklaracije in po besedah Severine Montana, pomočnice federalnega ministra za izobraževanje, so nekatere stvari prvič prav poimenovane: *»Predstavniki mednarodne skupnosti se niso zadrževali, da bi na glas povedali, kako vsebine nekaterih učbenikov vzpodbujajo sovraštvo. Otroke v eni državi ne morejo učiti zgodovine in kulture druge države, pri tem pa jih držati v veri, kot da BiH nihče, še posebno pa pripadniki drugega naroda, niso pisali zgodovine.«* (Dani, 9.11. 2001, št 231).

Na tej konferenci je tudi odločeno, da se izdelajo novi modeli izobraževanja, da se pripravijo novi programi in natisnejo novi učbeniki. Za začetek, glede na to, da takšen projekt zahteva veliko časa in denarja, je bilo določeno, da se razčistijo točne navedbe v učbenikih in da se iz njih izključi vse, kar ne odgovarja resnici in kar bi lahko na kakršenkoli način prizadelo pripadnike kateregakoli od narodov. V ta namen so se uporabljali neprozorni črni flomastri, s katerimi so se prečrtale vse nezaželene besede. Največ črtanja je bilo v učbenikih zgodovine, geografije in materinega jezika. Najpogostejše črtane besede so bile: agresija, roparska vojna, razbojništvo, četnik, balija, ustaš,...iz učbenikov pa so bile črtane skorajda cele lekcije, ki so se nanašale na minulo vojno v BiH.

Po besedah prof. Muhameda Ganibegovića, direktorja Učiteljske šole v Sarajevu, je črtanje neželenih besed učinkovalo ravno nasprotno: *»Šele takrat je otroke začelo zanimati, kaj je prej pisalo v učbenikih, in so ubirali razne načine, da bi to izvedeli. Otroci so pač takšni. Če ne bi videli, da je neka beseda prečrtana, morda ne bi nikoli niti opazili oziroma ne bi bili pozorni na to. Težko je otrokom, ki so sami izkusili vojno, zapovedati, da od sedaj naprej ne smejo reči, da je bila to agresija. Tudi mednarodna skupnost uporablja ta termin. Zamislite si, kakšen absurd je to – Visoki*

predstavnik lahko reče, da je bila na BiH izvršena agresija, vendar pa to učenec v BiH ne sme izreči za živo glavo.» (Dani, 9.11. 2001, št 231).

Učenka sarajevske gimnazije se je spominjala: *»Ko sem začela hoditi v 4. razred, sem dobila učbenik, ki je bil ves prečrtan. Komaj sem čakala, da pridem domov in poskušam prebrati, kaj piše spodaj. Prižgala sem svečo in stran za stranjo brala nad njenim plamenom.» (Dani, 9.11. 2001, št. 231).*

Visoki predstavnik Wolfgang Petrisch je v 22. poročilu generalnemu sekretarju OZN priznal, da je imel sporazum o odstranjevanju spornih vsebin omejen učinek. Poleg omejenega učinka je Visoki predstavnik v poročilu zapisal tudi, da se medvladni akterji v izobraževalni politiki srečujejo z močno obstrukcijo lokalni politikov. V poročilu je prav tako poudarjeno, da neustrezen izobraževalni sistem predstavlja oviro za normalizacijo bosansko-hercegovske družbe pa tudi gospodarstva in prav iz tega razloga mora priti do še močnejše intervencije mednarodne skupnosti³⁶. Tako je bil decembra 2001 podpisan nov sporazum.

Kljub podpisanim sporazumom z vseh strani pa so se tedaj in se še danes pojavljajo kršitve in nespoštovanje dogovorjenega. Visoki svetovalec OHR za izobraževanje Kieffer je ob tem za bošnjaški tednik Dani povedal: *»Vsi nas sprašujejo, zakaj ne izvajamo sankcij za tiste, ki ne spoštujejo in izvajajo naših odločitev, mi pa ob tem vztrajno trdimo, da nismo vlada BiH.» Kieffer je še dodal, da je za konkretne primere odgovorno posamezno ministrstvo za izobraževanje. Na vprašanje, ali OHR ne more zamenjati ministra, pa je Kieffer odgovoril: »Veliko je kandidatov, ki bi jih bilo potrebno zamenjati. Bojim se, da bi morali zamenjati dvomestno število ljudi, morda med 30 in 50, vendar to ne vodi nikamor. Ne vem, kdo bi potem ostal.» (Dani, 9.11. 2001, št. 231).*

Mednarodna skupnost si prizadeva za obnovitev večnarodnega šolstva v BiH, jasno pa je, da tudi ona, pod vodstvom OHR, ne ve natančno, kako se spopasti z obstrukcijo lokalnih političnih oblasti in pri tem v izobraževanju zadržati svoje liberalne cilje.

Nova predmeta *Demokracija in človekove pravice* ter *Kultura religij*. Prav tako na majski konferenci leta 2000 je bilo dogovorjeno, da se v vse srednje šole v BiH uvedeta ta dva predmeta. Prvi je bil uveden v šolskem letu 2000/01 in se poučuje v 3. letniku. Glede na to, da za ta predmet ni bilo strokovno usposobljenega kadra, se je prva

³⁶ 22. poročilo Visokega predstavnika za implementacijo mirovnega sporazuma generalnemu sekretarju ZN, maj 2002; http://ohr.int/other-doc/hr-reports/default.asp?content_id=8069, 15.6.2004.

skupina diplomiranih profesorjev obrambe in zaštite ter sociologije usposabljala na dvomesečnem tečaju. Tako usposobljeni učitelji so predavali samo prvo šolsko leto, nato pa se je odprla posebna katedra na Fakulteti političnih ved v Sarajevu, kjer se učitelji izobražujejo.

Drugi je bil v učne načrte na nivoju države uveden v šolskem letu 2002/03, v nekaterih šolah pa že prej. Aprila 2002 je bil organiziran simpozij, na katerem je bila sprejeta odločitev, da štiri verske skupnosti v BiH in entitetni ministrstvi izobraževanja določijo po enega člana, ki bo sodeloval pri izdelavi učnega programa za ta predmet.

Projekta EC-TAER³⁷ in PHARE VET³⁸. Evropska komisija je eden pomembnejših akterjev izobraževalne politike v BiH, ki vodi ta dva programa. Namen prvega je priprava skupne strategije lokalnih in mednarodnih akterjev za modernizacijo izobraževalnega sistema v skladu z evropskimi standardi.³⁹ V okviru programa PHARE VET in ob pomoči Evropske komisije pa je izdelana Strategija za reformo strokovnih šol, pravzaprav je vzpostavljenih 6 novih učnih programov: mizar, pek, električar, kuhar, administrativni sekretar in administrativni tehnik (Dani, 9.11. 2001, št. 231; <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN017920.pdf>).

Projekt CIVITAS⁴⁰. V okviru svojih projektov izobraževanja za življenje v civilni družbi BiH je ta projekt zajel več kot 3000 učiteljev in 28.000 otrok. Predvsem med letoma 1996 in 1997 so bile ustanovljene mreže programskih koordinatorjev, tako v FBiH kot v RS. Organizirana je bila vrsta petdnevni in dvotedenskih izobraževalnih seminarjev za učitelje. CIVITAS deluje predvsem z ameriškimi vzgojitelji in predavatelji ter ameriškimi učiteljskim materialom. Uporabljata se dve prevedeni in rahlo prilagojeni knjigi, *Graditev demokracije* in *Projekt državljan*, ki sta bili kot učiteljsko gradivo sprejeti tudi s strani lokalnih oblasti. Proračun projektov CIVITAS-a v BiH je od 300.000 do 500.000 US\$ na leto, kar tej organizaciji omogoča aktivnejšo vlogo kot jo ima Svet Evrope (deluje predvsem na projektih poučevanja človekovih pravic), ki operira z mnogo manjšim proračunom (<http://www.civitas.ba/bh/arhiva/arhiva/vijest.php?sifra=040614005>).

³⁷ European Commission Technical assistance to the education reform in BiH

³⁸ Projekt preobrazbe sistema poklicnega in strokovnega izobraževanja kot vzpodbuda Evropske unije k uresničevanju prenove sistema izobraževanja v BiH.

³⁹ Toward a sector development program in BiH general education, 2001

⁴⁰ Center for Civic Education, American Federation of Teachers

Sodelovanje med starši in učitelji v šolah in v lokalni skupnosti. Projekt je voden s strani OVSE in organizacije Kultur Kontakt Avstrija in se osredotoča predvsem na možnosti sodelovanja med učitelji in starši v procesu odločanja na področju izobraževanja. Leta 1998 se je začel izvajati projekt z imenom *Uprava demokratične šole*. Projekt se izvaja z namenom opogumiti vodstvo šole, da prevzame pomembnejšo vlogo v razvoju multietničnih in demokratičnih izobraževalnih institucijah (1) in z namenom krepitve organizacijske strukture šole z boljšo usposobljenostjo in strokovnostjo vodstva šole (2). Avstrijski strokovnjaki so izdelali 4 module (5 dni vsak), s katerimi so usposabljali ravnatelje 32-ih izbranih šol iz FBiH (21) in RS (11). Nekatero teme seminarjev so bile: vodenje, odločanje, timsko delo, krizni menedžment, dialog s političnimi strankami, razvoj šol kot organizacij in demokratične družbe, projektni menedžment. S strani OVSE-a, Kultur Kontakt-a, SOROS⁴¹-a in avstrijskega Ministrstva za izobraževanje je bilo izvedeno tudi še nekaj drugih manjših projektov, osredotočenih na teme, kot so demokracija, toleranca, razumevanje in vračanje beguncev⁴².

Kar se modernizacije izobraževalnega sistema tiče, je bila BiH v vojnih in povojnih letih (in je še danes) vključena tudi še v druge različne projekte. Projekti se izvajajo še v okviru OZN, UNESCO, UNICEF, UNDP, EU, SE, WB, različnih fondacij posameznih držav, vladnih in nevladnih organizacij. Ker večina omenjenih programov poteka še danes, je težko govoriti o njihovih neposrednih oziroma trenutnih učinkih, jasno pa je, in tega se zavedajo tako državljani BiH kot tudi njene oblasti, da bi zdajšnje prenehanje podpore omenjenih organizacij in ustavitve izvajanja projektov pomenilo tudi prenehanje, zagotovo pa močno oteženo izvajanje začete reforme izobraževalnega sektorja, saj sedanje oblasti o tej problematiki same niso sposobne najti skupnega jezika.

⁴¹ Mreža fondacij za izgradnjo in vzdrževanje institucij odprte družbe – poimenovana po ustanovitelju fondacije Georgu Sorosu.

⁴² CSBSC (Center for the Study of Balkan Societies and Cultures), Education and Media in Southeast Europe: Country Reports on Education – Bosnia and Herzegovina, 1999 Graz. (*Center za študij balkanskih družb in kultur, Izobrazba in medij v Jugovzhodni Evropi: Poročilo izobraževalnega sistema v BiH.*)

VI. ZAKLJUČEK

Moj namen raziskovanja in analiziranja je bil pridobiti jasno in kar se da objektivno sliko poveljnega stanja v BiH, predstaviti njegove vzroke, predvsem pa nakazati smernice, v nekaterih primerih tudi rešitve, za obnovo postkonfliktne države. Glede na uradne statistične podatke, ki so na voljo (v BiH namreč ne obstaja enotni statistični urad, ki bi združeval obe entiteti, vsaka ima svojega), sem po mojih ocenah dobila kar pregledno podobo poveljne situacije v BiH. Na tem mestu bom ugotovljeno povzela.

Največje spremembe, kot skozi vsebino že tolikokrat povedano, je BiH prizadejala skoraj štiriletna vojna, katere očitne posledice so vidne tudi v njenem desetletnem poveljnem obdobju. Vojna je v veliki meri uničila infrastrukturo, BDP je za 61 % nižji od povprečja v EU, industrijska proizvodnja pa je dosegla le dobro 1/2 proizvodnje iz poveljnega stanja. Uradna nezaposlenost raste hitreje kot zaposlenost, še višja pa je stopnja sive ekonomije. Več generacij je izgubilo leta šolanja, na več deset tisoč ljudi pa je vojna zaznamovala z invalidnostjo. BiH kot država za področje izobraževanja nima skupnega proračuna (razdeljeno je po entitetah) in je v celoti odvisna od gospodarstva posamezne entitete in mednarodnih investicij.

Sklenjen je začarani krog in postavlja se vprašanje, rešitev katerega problema bo prej rešila poveljno stanje v BiH. Mladi na eni strani nimajo denarja, da bi si privoščili izobraževanje, zato se zaposlijo (zaradi neustreznosti izobrazbe in nezadostnega števila prostih delovnih mest predvsem v sivi ekonomiji) ali emigrirajo, državi na drugi strani pa manjka ustreznih kadrov in investicij za gospodarski in socialni razvoj. Izobrazba, ki je s stališča posameznika vrednota in dobrina, hkrati pa naj bi omogočala višjo gmetno, duhovno in kulturno kakovost življenja, ravno zaradi predstavljenega začaranega kroga v BiH ne dosega siceršnjih ciljev. Tako lahko z gotovostjo potrdim II. parcialno hipotezo (H2), pri tem pa še enkrat dodam, da je vojna prinesla nova pomanjkanja in probleme, s katerimi se danes država sooča pri svoji revitalizaciji. Ta je pogojena z značajem družbeno-ekonomskega in političnega sistema, torej povezana s celotnim ekonomskim, političnim, pravnim in socialnim stanjem. Z Daytonskim sporazumom je bil sicer vzpostavljen novi ustroj BiH, začete so tudi aktivnosti na področju normalizacije življenja, kar pomeni prehod na tržno gospodarstvo, demokratizacijo življenja in institucionalne strukture sistema oblasti, vendar pa veliko oviro pri vsesplošni obnovi ter razvoju predstavlja neenotna ureditev oziroma razdeljenost BiH

na entiteti in s tem različne nacionalne, politične in ekonomske interese vseh treh narodov v eni državi.

Ustrezna postkonfliktna obnova države naj bi pomenila smer razvoja človeka dostojno življenje za vse državljane, ne glede na vero, raso, spol in politično pripadnost. BiH si po eni strani močno prizadeva za vključitev v svetovno ekonomijo in postati resnični evropski partner ter s pomočjo napredka izstopiti iz obdobja tranzicije. Kljub temu, upoštevajoč korupcijo in stagnacijo v državi, pa mora BiH izpolniti pričakovanja obdobja tranzicije in se usmeriti v realne rešitve, stabilizacijo in nove razvojne smeri. Eno realnih rešitev, ki hkrati pomeni stabilizacijo in nove razvojne možnosti za BiH, predstavlja ustrezen izobraževalni sistem, saj je ravno izobraževanje najtesneje povezano z družbenim razvojem in produktivnostjo, s čimer lahko potrdim tudi III. hipotezo (H3), ki se je izkazala za pravilno. Namreč, družbeni razvoj in produktivnost družbe se v izobraževanju odražata v tolikšni meri, da je mogoče že po izobrazbeni strukturi določenega naroda sklepati o njegovi stopnji družbeno-ekonomskega razvoja. Pri tem stopnja skladnosti izobrazbene strukture in zato posledično družbeno-ekonomskega razvoja v BiH na žalost ne dosega ravni, ki bi pomenila njeno razvojno možnost. Etnično ločeni izobraževalni sistemi, ki so seveda slika širših družbenih razmer, namreč še danes, deset let po končani vojni, igrajo veliko vlogo v krepitvi razlik med etničnimi identitetami. Tako se še enkrat izkaže, da sta ustrezen izobraževalni sistem in izobraženost prebivalstva BiH pogoj in ključni element za njen nadaljnji razvoj in njene mednarodne integracije. Načrtovanje razvoja izobraževalnega sistema mora pri tem vključevati toleranco in razumevanja, človekove pravice do izobraževanja, nauk o državi in podobno, saj so brez mlade generacije z odprtim in zmernim odnosom ter brez obremenitve svoje narodnostne pripadnosti in ekstremnosti možnosti za demokratično in stabilno BiH zelo majhne.

Kot že povedano, velik problem v izobraževalnem sistemu predstavlja ločena izobraževalna politika. Jasno je, da politiki nikakor ne bi smeli imeti prostora v šolskih razredih. Obstoje dve šoli pod eno streho in sistema »sedi, poslušaj in ponavlja za mano« se lahko vzporedno postavi z rasizmom in segregacijo, kar predstavlja popolni anahronizem. BiH za izobraževanje potroši več kot večina tranzicijskih ali srednjeevropskih držav (kar 6,4 % BDP-ja), vendar pa rezultat ni dober izobraževalni sistem. Ravno nasprotno. Vzrok temu se lahko vidi že v tem, da ima BiH kar 12 ministrov za izobraževanje, prišteti je potrebno še predstavnika Brčko distrikta, poleg tega pa je še ogromno drugih podvojitev, kot primer že omenjeni dve šoli pod eno streho. To dejansko kaže na to, da se denar ne porabi za kakovostno izobraževanje,

temveč za administracijo, politiko in ideologijo. Na podlagi podatkov, s katerimi sem preverjala IV. hipotezo (H4), lahko le-to potrdim, saj se je izkazala za pravilno. Kljub temu da je v Ustavi BiH zapisana pravica posameznika do izobraževanja, pa sta vojna in etnično čiščenje oblikovala etnično čista področja in povzročila razdrobitev izobraževanja glede na etnično pripadnost, katerega posledica ni le v globoki socialni spremembi v obliki segregacije med mladimi generacijami, temveč tudi v strukturni reorganizaciji izobraževanja in s tem neenakimi možnostmi in dostopnostjo. Etnično ločeni izobraževalni sistemi in učenje različnih jezikov, zgodovine, geografije, ... zato še danes igrajo veliko vlogo v krepitvi razlik med etničnimi identitetami. Pri vsem tem pa je vendarle potrebno poudariti, da se tako stroka kot oblasti BiH zavedajo, da je sistem izobraževanja nujno potreben reforme. Že po končani vojni je mednarodna skupnost začela delovati na številnih projektih, ki potekajo tudi še danes in naj bi vodili do celovite in dolgoročne reforme izobraževanja v BiH. Primarni cilj reforme izobraževanja je tako razvoj modernega, depolitiziranega, visokokakovostnega sistema izobraževanja ter zagotovitev popolnega in enakopravnega pristopa k izobrazbi. Lahko bi rekla, da zadnja in najboljša priložnost prihodnosti BiH sloni na njenih mladih ljudeh, zato je široko dostopno in depolitizirano izobraževanje še toliko bolj pomembno.

Glede na potrditve vseh parcialnih hipotez je logično razvidno, da lahko potrdim tudi splošno hipotezo (H1). Dokazovanje pravilnosti hipoteze (bolj na opisni ravni, ker je s podatki v številkah dokazovana že v vsebinskem delu) je najlažje, če jo še enkrat dokažem z izbranimi opisnimi pokazatelji: neurejena zakonodaja, korupcija in etnično naravnana politika, počasen proces vračanja razseljenih oseb, uničeno gospodarstvo in infrastruktura, emigracija strokovnega kadra in ekonomska emigracija, dramatična nezaposlenost, nezadovoljiva mreža socialne zaščite, staranje obstoječe populacije, gospodarska in socialna odvisnost od mednarodne pomoči. Torej vojna, njene posledice in ureditev BiH po njej so vzrok za težke življenjske razmere v državi in posledično počasno in oteženo postkonfliktno obnovo, ki je v veliki meri še vedno odvisna od mednarodne pomoči.

LITERATURA

Knjige

1. (1992) Socialna država – varnost, svoboda, solidarnost: zbornik razprav. SDP Slovenije. Enotnost, Ljubljana.
2. (1994) Leksikon Cankarjeve založbe (III. izdaja). Cankarjeva založba, Ljubljana.
3. (1995) Genocid u Bosni i Hercegovini 1991-1995. Zbornik radova sa Međunarodnog kongresa za dokumentaciju genocida u Bosni i Hercegovini Bon, 31. august – 4. septembar 1995. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo.
4. Apple, Michael W. (1992): Šola, učitelj in oblast. Zbirka Družboslovje 7. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
5. Beč, Janja (2004): Arhipelag Atlantida: pogovor Dan Bar-On. Buybook & Centar za interdisciplinarne postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu.
6. Bevc, Milena (1991): Ekonomski pomen izobraževanja. Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana. Didakta, Radovljica.
7. Bučar, Šabič, Brglez (2000): navodila za pisanje – seminarske naloge in diplomskega dela. FDV. Ljubljana.
8. Flere, Sergej (1976): Obrazovanje u društvu: uvod u sociologiju vaspitanja i obrazovanja. Izdavačka ustanova Gradina, Niš.
9. Fowkes, Ben (1999): The Post – Communist Era, Change and Continuity in Eastern Europe. St. Martins Press, New York.
10. Grizold, Anton (1999): Evropska varnost. Zbirka Teorija in Praksa. FDV, Ljubljana.
11. Kavar Vidmar, Andreja (2000): Socialna varnost. VŠSD, Ljubljana.
12. Kranjc, Ana (1977): Izobraževanje naša družbena vrednota. Delavska enotnost, Ljubljana.
13. Kržišnik Bukić, Vera (1996): Bosanska identiteta: med preteklostjo in prihodnostjo. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
14. Lipužič, Boris (1996): Izobraževanje na razpotju: znanje za razvoj – svetovni izziv. Modrijan založba, d.o.o., Ljubljana.
15. Meier, Viktor (1996): Zakaj je razpadla Jugoslavija. Zbirka Sophia 6/96. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
16. Natek, Karel in Marjeta (1999): Države sveta 2000. Mladinska knjiga, Ljubljana.
17. Sisk, Timothy D. (1996): Power Sharing and International Mediation in Ethnic Conflicts. United States Institute of Peace, Carnegie Corporation, New York.

18. Smajkić, Arif (1996): Zdravstveno-socijalne posledice rata u Bosni i Hercegovini – Prijedlog sanacije (III. izdanje). Svjetlost i Zavod za zdravstvenu zaštitu FBiH, Sarajevo.

Članki

1. Ahmetašević, Nidžara (2004): Odlazak mladih iz BiH dio je genocida počinjenog nad Bošnjacima! Slobodna Bosna, 15. januar 2004, str. 46.
2. Bajrasli, Elmira (2004): Komentar: fijasko bosanskog zakona o obrazovanju. BCR (OEBS), 20. maj 2004, br. 498, Sarajevo.
3. Beltram, Peter (2001): Vseživljenjsko učenje: Memorandum EU in slovenski razvojni dokumenti. IB Revija, letnik XXXV, št. 2-3, str. 28-35.
4. Gregorič, Bojan (2004): Slovenska vojska na operaciji v podporo miru v Bosni in Hercegovini. Integracije. Mladinska sekcija Evro-atlantskega sveta Slovenije Letnik I., številka 4, december 2004. (http://www.atlantski-svet.org/pdf/Integracije_december.pdf)
5. Kavar Vidmar, Andreja (2000): Evropski kongres delovnega prava in socialne varnosti. Socialno delo, letnik 39, april 2000, št. 2, str. 139-141. Visoka šola za socialno delo, Ljubljana.
6. Kavar Vidmar, Andreja (2001): Socialna varnost v Evropski zvezi. Socialno delo, letnik 40, februar 2001, št. 1, str. 3-11. Visoka šola za socialno delo, Ljubljana.
7. Keane, Rory (2004): EUFOR Mission for Bosnia by the end of 2004. ISIS Europe; European Security Review; A bi-monthly news review of European Security and Defence Policy. July 2004, No. 23, Pg. 1. (<http://www.isis-europe.org/ftp/Download/ESR%2023-print%20friendly.pdf>).
8. Mulić Bušatlija, Snježana (2001): Zajedničko dijeljenje. Dani, 9. novembar 2001, št. 231, str. 31.
9. Simić, Dražen (2001): Ekonomska tranzicija jugoistoka Evrope. AIM, 3. april 2001. (<http://www.aimpress.ch/dyn/dos/archive/data/2001/10403-doss-01-03.htm>, marec 2004)
10. Strmčnik, France (2000): Izobraževanje, opredelitev in razvoj izobraževalne teorije (1. del). Sodobna Pedagogika, letnik 51 (117), št. 2, str. 122-135. Zveza društev pedagoških delavcev Slovenije (ZDPDS), Ljubljana.
11. Štefanc, Damijan (2002): O pravicah otrok v izobraževanju in o izobraževanju kot otrokovi pravici. Sodobna Pedagogika, letnik 53 (119), št. 5, str. 78-87. Zveza društev pedagoških delavcev Slovenije (ZDPDS), Ljubljana.

12. Zhang, Shengman (2001): Human capacity building for the new economy. Development Outreach, Putting knowledge for the development. WB institute, 2001.
13. Živković, Sanela (2000): Iskušenja reforme školstva u BiH. AIM, 17. mart 2000. (<http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/200203/20317-001-pubs-sar.htm>, marec 2004)

Dokumenti

1. 22nd report by the High representative for implementation of the Peace agreement to the Secretary-General of the United Nations, may 2002, http://ohr.int/other-doc/hr-reports/default.asp?content_id=8069, 15.6.2004.
2. (1997) Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji; Ministrstvo za šolstvo in šport, Ljubljana.
3. (2004) BiH Medium Term Development Strategy 2004-2007; Council of Ministers BiH, Ministry of foreign Trade and Economic Relations, Office of the BiH Coordinator for PRSP. (<http://www.bih.prsp.info/knjiga/ZA-WEB/english/index2.htm>, julij 2004)
4. (2003) Bosnia and Hercegovina: Poverty Assessment; World Bank – Izvještaj februar 2003, br. 25343 – BiH, str. ii.
5. (2000) ECHO in Bosnia and Herzegovina: from rubble to life: 1999-2000; European Commission Humanitarian Aid Office (ECHO); Sarajevo, september 2000.
6. (1999) Education and Media in Southeast Europe, Country Reports on Education: Bosnia and Herzegovina, Center for the Study of Balkan Societies and Cultures (CSBSC), Graz. (http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/cbsc/country_reports/Education_Bosnia.htm, maj 2004)
7. (2002) Education for All: Is the world on track?, EFA Global Monitoring Report. UNESCO. (http://www.unesco.org/education/efa/monitoring/pdf/Monitoring_2002/EFAGMR1-8_summary.pdf, julij 2004)
8. (2002) Health Care Systems in Transition, Bosnia and Herzegovina; The European Observatory on Health Care Systems, a partnership between the World Health Organization Regional Office for Europe, the Government of Greece, the Government of Norway, the Government of Spain, the European Investment Bank, the Open Society Institute, the World Bank, the London School of Economics and

- Political Science, and the London School of Hygiene & Tropical Medicine. Jennifer Cain, Antonio Duran, Amya Fortis and Elke Jakubowski
9. (1998) Health for all policy for the 21st century; WHO, 51st World Health Assembly, Adopts in the sense of Article 23 of the constitution the World Health Declaration annexed to the present resolution, 16th May 1998. (<http://www.who.int/archives/hfa/ear7.pdf>, junij 2004)
 10. (2003) Human Development Report - Bosnia and Herzegovina. Millennium development goals 2003. UNDP.
 11. (2002) Izobraževanje in usposabljanje v Evropi: različni sistemi, skupni cilji za 2010; Delovni program o ciljih za prihodnost sistemov izobraževanja in usposabljanja. Luksemburg: Urad za uradne objave Evropskih skupnosti.
 12. (2002) Izvještaj BiH za Svjetski samit o održivom razvoju (WSSD) RIO+10, Johannesburg 28.8. - 4.9.2002; Razvojni program UNDP BiH i Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, Sarajevo, Banja Luka, Mostar. (<http://www.rec.org.ba/sdnas.pdf>, april 2004)
 13. (2000) Memorandum on Life-long Learning; EU (2000a) European Commission. SEC (2000) 1832 (30th October); (<http://www.eae.org/doc/MemoEN.doc>, maj 2004)
 14. (2003) Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini (nacrt); Ministarstvo civilnih poslova. Sarajevo, 18. decembar 2003.
 15. Poročilo Evropske komisije Svetu. Bruselj, 18. november 2003, str. 34-35.
 16. Urad za makroekonomske analize in razvoj (UMAR) in UNDP. Ljubljana, maj 2003.
 17. (2001) Prague communiqué; EU (2001b). Prague, 19th May. (http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/Prague_communicuTheta.pdf, maj 2004)
 18. (2003) Put u Partnerstvo za mir ; Izvještaj komisije za reformu u oblasti odbrane, Sarajevo, 25. septembar 2003. godine
 19. Second country cooperation framework for Bosnia and Herzegovina (2001-2003); UNPF, First regular session, 29th January – 6th February 2001, New York (http://www.unfpa.org/europe_asia/bosnia/dpccfbih2.doc, november 2004)
 20. Sommers, Marc (2002): Children, Education and War: Reaching Education For All (EFA) Objectives in Countries Affected by Conflict; The World Bank, Working Papers, Washington. (<http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSP>, maj 2004)
 21. (2003) Statistički izvještaj o provedbi privremenog sporazuma o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika; Odbor za koordinaciju provedbe

- privremenog sporazuma o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika. 19. novembar 2003. (<http://www.fmon.gov.ba/index1.htm>, marec 2004)
22. (1999) The Bologna declaration; EU (1999) Joint declaration of the European Ministers of education (19th June). (http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/bologna_declaration.pdf, maj 2004)
23. (1998) The Education system in Bosnia and Herzegovina; ECMM/OSCE, 1998, str.6.
24. The UNDP Human Development Index (HDI) measures a country's achievements in terms of life expectancy, educational attainment and adjusted real income. Country profile: Bosnia and Herzegovina, 2003 (http://www.vso.org.uk/overseas/cprofiles/cprofiles_bosnia.pdf, junij 2004)

Internetni viri

1. Bolonjska deklaracija o europskom prostoru za visoko obrazovanje: (<http://www.fmon.gov.ba/legislative/Tekst%20Bolonjska%20deklaracija.doc>, julij 2004)
2. EUFOR. (<http://www.euforbih.org/organisation/organisation.htm>, januar 2005)
3. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke: <http://www.fbihvlada.gov.ba/indexx.html>, (julij 2004)
4. Ključna područja obrazovne reforme: <http://www.oscebih.org/education/bos/strategy.asp?d=2#AccessandNonDiscrimination> (maj 2004)
5. Ministarstvo prosvjete RS: <http://www.vladars.net/It/min/mp.html> (marec 2004)
6. Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini: <http://www.hrt.hr/arhiv/dokumenti/dok/a11.html> (februar 2004)
7. Ottawa Charter: <http://www.ldb.org/iuhpe/ottawa.htm> (junij 2004)
8. Otvorene škole za svu djecu: <http://www.oscebih.org/education/bos/access.asp?d=2> (junij 2004)
9. Strategija reforme izobrazavanja: sporočilo državljanom: <http://www.oscebih.org/documents/26-uro.pdf> (marec 2004)
10. UNESCO: Implementation and Challenging tasks: http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=18845&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (julij 2004)

11. United Nations Cartographic Section, Map No. 3729 Rev.5, June 2004;
<http://www.un.org/Depts/Cartographic/map/profile/bosnia.pdf> (november, 2004)
12. Universal Declaration of Human Rights (UN):
<http://www.un.org/Overview/rights.html> (maj 2004)
13. UNPROFOR: Former Yugoslavia – United Nations Protection Force:
http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unprof_b.htm (januar 2005)
14. Ustav Bosne i Hercegovine:
<http://www.ustavnisud.ba/?lang=bs&page=texts/constitution/preamble> (maj 2004)

Razgovori (razgovori so bili izvedeni v času od 12. januarja do 31. marca 2004)

1. prof. dr. Ramo Masleša, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet kriminalističkih nauka, Katedra za sigurnosne studije.
2. mag. Elmedin Muratbegović, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet kriminalističkih nauka, Katedra za sigurnosne studije.
3. Adnan Zeković, sekretar ministarstva, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke
4. Borivoje Simić, novinar dnevnika Oslobođenje
5. Ahmed Burić, novinar tednika Dani

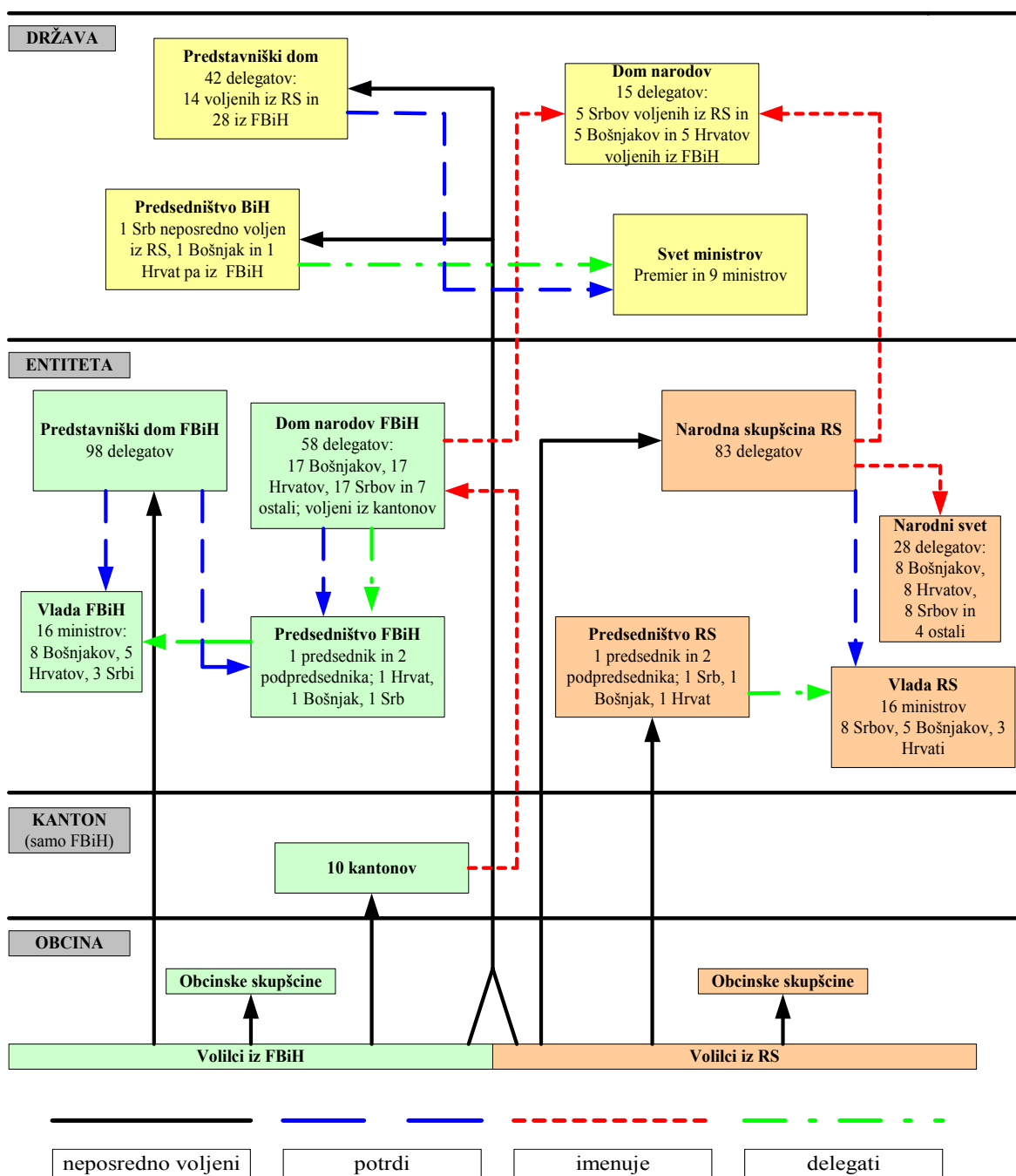
PRILOGE

1. Priloga A: Zemljevid Bosne in Hercegovine

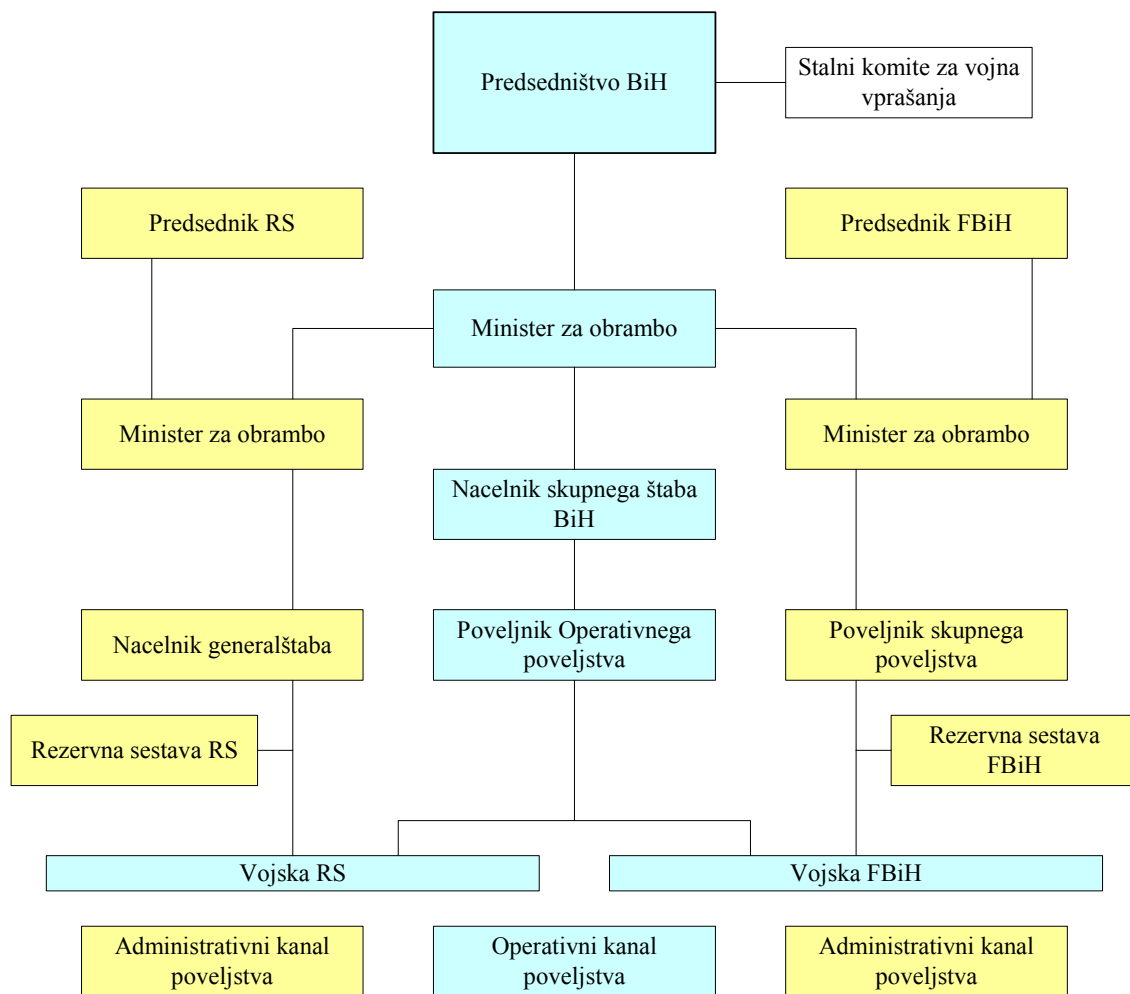
vir: United Nations Cartographic Section, Map No. 3729 Rev.5, June 2004

2. Priloga B: Struktura zakonodajne in izvršne oblasti v BiH

vir: prirejeno po UNDP, Human Development Report - BiH, 2003

3. Priloga C: Administrativni in operativni kanal poveljevanja oboroženim silam BiH

vir: Komisija za reformu u oblasti odbrane, 2003

4. **Priloga Č: Ste povratnik ali razmišljate o povratku?**

Da li ste povratnik

ili

razmišljate o povratku?

Da li imate osnovna saznanja o vašim pravima na:

- 1. Obrazovanje**
- 2. Zdravstveno osiguranje**
- 3. Penzijsko osiguranje**
- 4. Priključak na telefonsku mrežu i električnu energiju**
- 5. Pristup informacijama**
- 6. Prijavu i odjavu prebivališta i lične karte**
- 7. Djeciju socijalnu zaštitu**

Ukoliko vi ili član vaše porodice doživite diskriminaciju od strane vlasti ili drugih institucija, ili ukoliko u potpunosti ne razumijete dobivene informacije, molimo vas da se obratite vama najbližem Centru za pravnu pomoć u kojem ćete dobiti

besplatan pravni savjet. Adrese ovih centara se nalaze na poledini ovog letka.

1. Obrazovanje

Svi građani Bosne i Hercegovine imaju pravo na besplatno obrazovanje, bez obzira na njeno/njegovo mjesto boravka.

Nastavni planovi i programi su zasnovani na obrazovnom programu koji su odredili nadležni entiteti, kantoni ili Distrikt Brčko.

Roditelji, roditelji usvojene djece ili zakonski staratelji su dužni, po zakonu, osigurati svoj djeci pohađanje osnovne škole.

Da li vam je dijete krenulo u osnovnu školu?

! U Republici Srpskoj se sva djeca, koja navršše šest godina do kraja tekuće kalendarske godine, moraju upisati u prvi razred osnovne škole do septembra iste godine.

! U Federaciji BiH se sva djeca, koja navršše šest godina i šest mjeseci do septembra tekuće godine, moraju upisati u prvi razred osnovne škole do septembra iste godine.

! Sva djeca moraju obaviti ljekarske preglede koji su za njih besplatni u ambulantama na području mjesnih zajednica u kojima žive.

Da li su vaša djeca završila školu u inostranstvu?

! Djeca, koja su pohađala školu u inostranstvu, obavezna su novoj školi u Bosni i Hercegovini dostaviti zvaničan prevod dokumenata iz prethodne škole. Moguće je da će morati polagati razliku predmeta kako bi ispunili zahtjeve obrazovnih sistema entiteta, kantona ili Distrikta Brčko i kako bi bili sigurni da pohađaju odgovarajući razred.

Da li vaše dijete prelazi iz škole jednog entiteta u školu drugog etnita?

! Djeca, koja se prebacuju iz srednje škole jednog u srednju školu drugog entiteta, moraju polagati razliku predmeta koje nisu izučavali, ili su ih izučavali u znatno manjem obimu, kako bi se

! ispoštovali zahtjevi obrazovnog sistema entiteta u koji se prebacuju. Ovo se ne odnosi na osnovnu školu.

Da li se vaše dijete treba upisati u neku određenu osnovnu školu?

! U Republici Srpskoj, kao i u Federaciji BiH, djeca trebaju pohađati osnovnu školu najbližu njihovom mjestu prebivališta.

Da li vaše dijete može dobiti pomoć za prevoz ako se vaše prebivalište nalazi na velikoj udaljenosti od škole?

! U Republici Srpskoj možete od direktora škole zahtijevati pomoć za prevoz ako živite na udaljenosti od četiri kilometra do škole. Direktor škole, u tom slučaju, podnosi zahtjev Ministarstvu

za obrazovanje. Ukoliko to ministarstvo ne može pokriti sve troškove prevoza učenika, može donijeti odluku o participaciji roditelja za obezbijedenje sredstava za prevoz učenika. Općinske vlasti, takođe, mogu pomoći ukoliko imaju raspoloživih sredstava.

! U Federaciji BiH imate pravo na subvenciju troškova za prevoz učenika. Pravo na određeni stepen subvencije određeno je kantonalnim propisima. Obratite se direktoru škole ili Kantonalnom ministarstvu za obrazovanje.

Da li ste nastavnik-povratnik?

! Ukoliko ste prije rata radili kao ili ste kvalificirani nastavnik-povratnik, moguće je da ćete biti zaposleni na slobodno radno mjesto kao prioritet. Ohrabrujemo vas da se, putem škola i općinskih službi za obrazovanje, prijavite na slobodna radna mjesta u vaše mjesto povratka. Ako niste sigurni na koji način to možete uraditi ili ukoliko naidete na probleme, obratite se najbližem uredu OSCE-a.

(Privremeni sporazum o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika; Ustav, Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju BiH-a, Službeni glasnik BiH-a 18/03., entitetski i kantonalni zakoni)

Ako ste imali status raseljenog lica i ako ste se vratili u prijeratno prebivalište, možete ostvariti pravo na zdravstvenu zaštitu u vašem mjestu povratka.

2. Zdravstvena zaštita

Ako ste nezaposleni

! Ukoliko se vracate u Republiku Srpsku trebate se prijaviti Zavodu za zapošljavanje u vašem mjestu povratka. Priložite licnu kartu izdatu u vašem mjestu povratka kao dokaz. Rok za prijavljivanje nije propisan. Bračni drug nezaposlenog povratnika, takođe, mora biti prijavljen na listi nezaposlenih, što znači da on ili ona ne može ostvariti pravo na zdravstveno osiguranje po bilo kom drugom osnovu.

! Ukoliko se vracate u Federaciju BiH morate se prijaviti službi za zapošljavanje u vašem mjestu povratka. Praksa u vezi sa prijavljivanjem se razlikuje po regijama i stoga se trebate informirati i prijaviti u što kraćem vremenskom roku. U većini zavoda za zapošljavanje u Federaciji BiH-a rok za prijavljivanje povratnika je 30 dana od dana odjave u službi za zapošljavanje u mjestu u kojem ste boravili kao raseljeno lice. Ako niste bili zdravstveno osigurani preko zavoda za zapošljavanje u mjestu u kojem ste boravili kao raseljeno lice, onda se trebate prijaviti službi za zapošljavanje u mjestu povratka u roku od 30 dana od dana izdavanja licne karte u vašem mjestu povratka. Prilikom prijavljivanja službi za zapošljavanje trebate priložiti sljedeće: licnu kartu izdatu u mjestu povratka, dokaz o odljavi iz zavoda za zapošljavanje u mjestu u kojem ste boravili kao raseljeno lice i dokaz o prijavi mjesta prebivališta u mjestu povratka, radnu knjižicu i dokument koji potvrđuje prelaz sa jednog na drugi zavod za zapošljavanje (prelaznica).

! Ako se vracate iz inostranstva, trebate se prijaviti Zavodu za zapošljavanje u roku od 30 dana od dana ulaska u BiH. Ukoliko vam pravo na zdravstveno osiguranje bude uskraceno, jer se niste prijavili u roku od 30 dana, obratite se najbližem Centru za pružanje besplatne pravne i informativne

potpomoći.

Ako ste penzioner

! Trebate priložiti sljedeće dokumente prilikom prijavljivanja Zavodu za zdravstveno osiguranje u vašem mjestu povratka: zadnji ček od penzije, prijavu prebivališta, odjavu sa zdravstvenog osiguranja iz prethodnog mjesta boravka, važeću ličnu kartu izdatu u mjestu povratka, važeću prijavu na zdravstveno osiguranje i zdravstvenu knjižicu ovjerenu u nadležnoj službi penzijskog osiguranja.

Ako ste zaposleni

! Vaš poslodavac treba da vas i članove vaše porodice prijavi na zdravstveno osiguranje o u zavodu za zdravstveno osiguranje u mjestu povratka.

Ako ste povratnik a ne možete ostvariti pravo na zdravstveno osiguranje po bilo kojem gore navedenom osnovu

! Ako se vraćate u Republiku Srpsku, možete se obratiti uredu OMI-a i tražiti da budete osigurani kao povratnik nakon što predocite dokaz o povratku.

Da li imate pravo na zdravstvenu zaštitu izvan Distrikta Breko ili entiteta u kojem niste zdravstveno osigurani?

Imate pravo na zdravstvenu zaštitu izvan entiteta ili Distrikta Breko po osnovu važećih zdravstvenih dokumenata u sljedećim slučajevima:

! U hitnim slučajevima imate pravo na zdravstvenu zaštitu čak i bez neophodnog dokumenta, a zdravstvena ustanova je obavezna da taj dokument pribavi od ustanove zdravstvenog osiguranja kod koje ste zdravstveno osigurani.

! Tokom vašeg privremenog boravka, zbog školovanja ili stručnog usavršavanja, na teritoriji drugog entiteta,

! Zbog liječenja u zdravstvenoj ustanovi drugog

! entiteta ili Distrikta Breko uz unaprijed pribavljenu saglasnost vaše ustanove zdravstvenog osiguranja, i ukoliko troškovi liječenja prelaze iznos od 300 KM.

(Zakon o zdravstvenom osiguranju FBiH-a Službene novine BiH-a 30/97 i 7/02, Zakon o zdravstvenom osiguranju RS-a Službeni glasnik RS-a 18/99 i 51/01, 58/01, 70/01 i 51/03, Zakon o zdravstvenom osiguranju Distrikta Breko BiH-a Službeni glasnik Distrikta Breko BiH-a 1/02.)

3. Penzijsko osiguranje

Možete li penziju primati u mjestu vašeg povratka?

! Penziju možete i dalje primati u mjestu povratka putem zavoda/fonda penzijsko-invalidskog osiguranja koji vam je i prije isplacivao penziju.

! Ukoliko su vam isplate penzija prekinute tokom rata, zavod/fond penzijskog osiguranja koji vam je isplatio zadnju penziju će i dalje vršiti isplate.

! Ukoliko ste se vratili u svoj prijeratni dom i želite da vam se penzija isplaćuje na adresu povratka, morate poslati fondu penzijskog osiguranja isplatiocu vašu adresu, kao i sljedeće dokumente: kopiju čeka penzije, objavu iz privremenog mjesta boravka, prijavu prebivališta, kao i ličnu kartu izdatu u mjestu povratka.

! Ukoliko ste uplaćivali dobrovoljno penzijsko osiguranje za sebe i članove svoje porodice npr. zemljoradnici, nastavljate koristiti stećena prava iz penzijskog osiguranja.

(Sporazum o međusobnim pravima i obavezama u sprovođenju penzijskog i invalidskog osiguranja, Službeni list RS-a 15/00, Službeni list FBiH-a 24/00.)

Možete li penziju zarađenu u Hrvatskoj ili Srbiji i Crnoj Gori primati i po povratku u Bosnu i Hercegovinu?

! Ako imate penziju iz Hrvatske, možete je nastaviti primati u Bosni i Hercegovini preko određenih banaka.

! Ukoliko imate penziju iz Srbije i Crne Gore, trenutno ne možete primati nikakvu isplatu u Bosni i Hercegovini, ali možete dati punomoć nekome da umjesto vas prima penziju ili da redovno odlazi u Srbiju i Crnu Goru kako biste lično preuzeli penziju. Ukoliko živite na području RS-a, u nekim slučajevima je moguće da penziju primite u RS-u preko poštanske štedionice.

! Nedavno je postignut sporazum između BiH-a i Srbije i Crne Gore kojim se namjerava olakšati isplata penzija iz Srbije i Crne Gore.

Možete li primanja za porodice poginulih boraca primati i nakon povratka?

! Prianja možete nastaviti primati nakon povratka u entitetu u kojem ste boravili kao raseljeno lice, ali trebate urediti da ih primite u pošti najbližoj vašem mjestu povratka.

4. Priključenje na telefonsku i električnu mrežu

Možete li se ponovo priključiti na telefonsku mrežu?

! PTT (Telekom) ne može zahtijevati više od 50 KM za ponovni priključak na telefonsku mrežu, niti može zahtijevati naplatu dugova koji su nastali za vrijeme vašeg odsustva.

! Zahtjev za ponovno priključenje na telefonsku mrežu trebate podnijeti u roku od tri mjeseca nakon povrata vaše imovine jer ćete, u suprotnom, morati platiti punu cijenu priključka.

(Ured visokog predstavnika, Odluka o ponovnom priključku izbjeglica i raseljenih lica na telefonsku mrežu BiH-a, 30.07.1999., Službeni glasnik BiH-a 18/99.)

Na koji način se ponovo možete priključiti na električnu mrežu?

! U Federaciji BiH trebate podnijeti zahtjev Elektro distribuciji (ED) u mjestu povratka. Na području koje pokriva JP Elektroprivreda BiH-a važi sljedeće: ukoliko postoje svi elementi za priključak na električnu mrežu, platit ćete cijenu ponovnog priključka u iznosu od 22 KM. Ako nemate sat za mjerenje električne energije i/ili je potrebno postaviti novi kabal do 50 metara dužine, ED treba snositi ove troškove. Ukoliko vam je potreban novi kabal duži od 50 metara, morate snositi troškove materijala i rada. Na području koje pokriva JP Elektro distribucija HZ Herceg-Bosne vrijedi sljedeće: ukoliko postoje svi elementi za priključak na električnu mrežu trebate platiti iznos od 25 KM za dozvolu

za priključak na električnu energiju i 40 KM za tehnički prijem. Ukoliko vam je potreban novi metar za mjerenje električne energije i/ili novi kabal, morate snositi troškove materijala i rada.

! U Republici Srpskoj zahtjev trebate, takođe, podnijeti Elektrodistibuciji u mjestu povratka. Ako na kući imate sve elemente za priključak na elektromrežu, trebate platiti 64 KM za ponovni priključak, kao i administrativne troškove. Međutim, ukoliko vam je potreban novi sat za mjerenje električne energije i/ili novi kabal, morate snositi troškove materijala i rada.

Očekujemo da se izvrši standardizacija i usklađivanje ovih taksi i procedura.

5. Pristup informacijama

Ko ima pravo na pristup informacijama kojima raspolažu javni organi?

Svako fizičko i pravno lice ima pravo pristupa informacijama kojima raspolažu javni organi. Obaveza javnih organa je da pruže tražene informacije (pravo na pristup može biti ograničeno jedino u skladu sa uvjetima određenim zakonom).

Na koji način možete pristupiti informacijama kojima raspolažu javni organi?

! Trebate podnijeti zahtjev javnom organu za koji smatrate da raspolaže informacijama koje želite znati.

! Zahtjev za pristup informacijama se podnosi u pismenoj formi na jednom od zvaničnih jezika u Bosni i Hercegovini, sa potpisom i adresom podnosioca zahtjeva.

! U zahtjevu mora biti dovoljno podataka o prirodi i sadržaju informacije koja se traži.

! Nadležni javni organ je obavezan da vam pošalje odgovor u što je moguće kraćem vremenskom roku, a najkasnije u periodu od 15 dana.

! Pružanje informacija je besplatno za prvih 10 stranica standardne veličine za fotokopiranje, nakon čega javni organ može tražiti naplatu u iznosu koji pokriva stvarne troškove fotokopiranja.

(Zakon o slobodi pristupa informacijama BiH-a, Službeni glasnik BiH-a 28/00, Zakon o slobodi pristupa informacijama Federacije BiH-a, Službene novine FBiH-a 32/01, Zakon o slobodi pristupa informacijama, Službeni glasnik RS-a 20/01.)

6. Prijava i odjava prebivališta i licna karta

Ukoliko ste povratnik, trebate obavijestiti nadležni organ za pitanja boravka o vašem povratku u prijeratno prebivalište i trebate imati licnu kartu izdatu u mjestu povratka.

Morate li se lično odjaviti iz mjesta u kojem ste boravili kao raseljeno lice i prijaviti se u mjestu povratka?

Ne morate se lično odjaviti iz mjesta u kojem ste boravili kao raseljeno lice prije nego što prijavite svoj povratak u prijeratno prebivalište. Morate ponovo prijaviti prebivalište u roku od 60 dana od dana povratka u prijeratno prebivalište.

! Ako ste povratnik u prijeratno prebivalište iz kojeg se nikada niste odjavili, trebate obavijestiti

nadležni organ o svom povratku u prijeratno prebivalište i o mjestu boravka u kojem ste boravili kao raseljeno lice. Nadležni organ će provjeriti postojeću evidenciju i na osnovu informacija koje date izdat će vam se obrazac "obavijest o povratku".

! Ako ste već odjavili prijeratno prebivalište, obavezni ste ponovo prijaviti prebivalište. Trebate podnijeti zahtjev za prijavljivanje prebivališta prilažuci dokaz o identitetu, kao i dokaz o prijeratnom prebivalištu.

! Ako ne možete predoci dokumente kojima dokazujete svoj identitet ili prijeratno prebivalište, imate mogućnost ove činjenice dokazati prilažuci javne isprave ili druge dokaze (racune za komunalije, posjedovni list, ugovor o korištenju stana, itd.), kao i putem davanja vaših ili izjava svjedoka za vas (komšije, radne kolege, itd.). Takve izjave se trebaju dati pred nadležnim sudom ili općinskim organom uprave.

Trebate li izvaditi ličnu kartu po povratku? Šta je sa novom BH ličnom kartom?

! Zahtjev za zamjenu lične karte trebate podnijeti u roku od 60 dana od dana povratka u prijeratno prebivalište.

! Svaki punoljetni građanin BiH-a obavezan je izvaditi novu BH ličnu kartu u prebivalištu, osim raseljenih lica kojima bi se lična karta trebala izdati u mjestima boravka u kojima žive kao raseljena lica. Rok za zamjenu ličnih karti je godinu dana od dana početka procesa izdavanja ličnih karti na određenoj lokaciji.

! Ako je proces izdavanja novih BH ličnih karti započeo u vašem mjestu povratka, obavezni ste zahtijevati novu ličnu kartu u roku od jedne godine od dana kada je proces izdavanja započeo na toj lokaciji. Ako se ne možete vratiti prije završetka procesa izdavanja ličnih karti u prijeratnom prebivalištu, onda ćete morati podnijeti zahtjev za izdavanje lične karte za raseljena lica u mjestu u kojem boravite kao raseljeno lice, prije nego istekne rok od godinu dana za izdavanje ličnih karti u mjestu u kojem boravite kao raseljeno lice.

(Zakon o prebivalištu i boravištu državljana BiH-a Službeni glasnik BiH-a 32/01, Pravilnik o postupku prijave/odjave prebivališta i boravišta, Službeni glasnik BiH-a 39/02.)

7. Djecija i socijalna zaštita

Kako i pod kojim uvjetima možete ostvariti pravo na djeciji doplatu u Republici Srpskoj?

! O pravima iz oblasti djecije socijalne zaštite odlučuju nadležni centri za socijalni rad. Svaki građanin, prvenstveno nezaposleni demobilizirani borci, ratni

! vojni invalidi do VII grupe invaliditeta, uživaoci porodične invalidnine pod uvjetima predviđenim zakonom, imaju pravo na djeciji dodatak u vidu noveane isplate. Pravo na djeciji dodatak imaju djeca do navršanih 15 godina života ako su na redovnom školovanju i koja imaju prebivalište ili privremeni boravak i školuju se na teritoriji Republike Srpske. Ovo pravo zavisi od materijalnih uvjeta podnosioca zahtjeva za doplatu. Nezavisno od materijalnih uvjeta, ovo pravo imaju djeca poginulih boraca, djeca civilnih žrtava rata i ratnih vojnih invalida I i II kategorije, djeca civilne žrtve rata i djeca bez roditeljskog staranja.

Kako i pod kojim uvjetima možete ostvariti pravo na djeciji dodatak u Federaciji BiH-a?

Pravo na socijalnu pomoć ostvaruju djeca do 18 godina starosti. Djeca, koja imaju više od 18 godina ali

manje od 27 godina života, imaju pravo na dječiji dodatak i školarinu ili stipendiju za dake i studente. Prava iz socijalne zaštite mogu ostvariti sljedeće kategorije djece:

- ! djeca bez roditeljskog staranja (djeca bez oba roditelja, djeca kojima su roditelji nepoznati, djeca koju su napustili roditelji, djeca onih kojima je oduzeto roditeljsko pravo, kao i djeca roditelja koji su spriječeni u izvršavanju roditeljske dužnosti),
- ! odgojno zanemarena djeca (djeca koja zbog nedovoljnog nadzora i brige roditelja, te negativnog uticaja sredine narušavaju opće prihvacene norme ponašanja),
- ! odgojno zapuštena djeca (djeca koja svojim ponašanjem narušavaju opće prihvacene norme i vrše prekršaje ili krivična djela),
- ! djeca čiji je razvoj ometan porodičnim prilikama (djeca kojima roditelji zbog nesređenih porodičnih odnosa, materijalnih ili drugih razloga nisu u mogućnosti osigurati normalne uvjete za pravilan odgoj, psihicki i fizički razvoj), ili
- ! djeca sa invaliditetom i djeca ometana u fizičkom ili psihickom razvoju.

(Zakon o dječijoj zaštiti, Službeni glasnik RS-a 4/02; Zakon o osnovama socijalne zaštite, civilnim žrtvama rata i zaštiti porodica sa djecom, Službene novine Federacije BiH-a br. 36/99.)

Za više informacija o lokacijama centara informativne i pravne pomoći u BiH te za besplatnu pravnu pomoć, obratite se u regionalne centre:

BANJA LUKA

Petra Preradovica 7
(051) 310593
vp-banjaluka@inecco.net

MOSTAR

Bulevar narodne revolucije 23
(036) 580 901
vp-most@bih.net.ba

PRIJEDOR

Vuka Karadžića 6
(052) 214 290
vp-prije@teol.net

SARAJEVO

Aleja lipa 56
(033) 260 360
vp-sarajevo@smartnet.ba

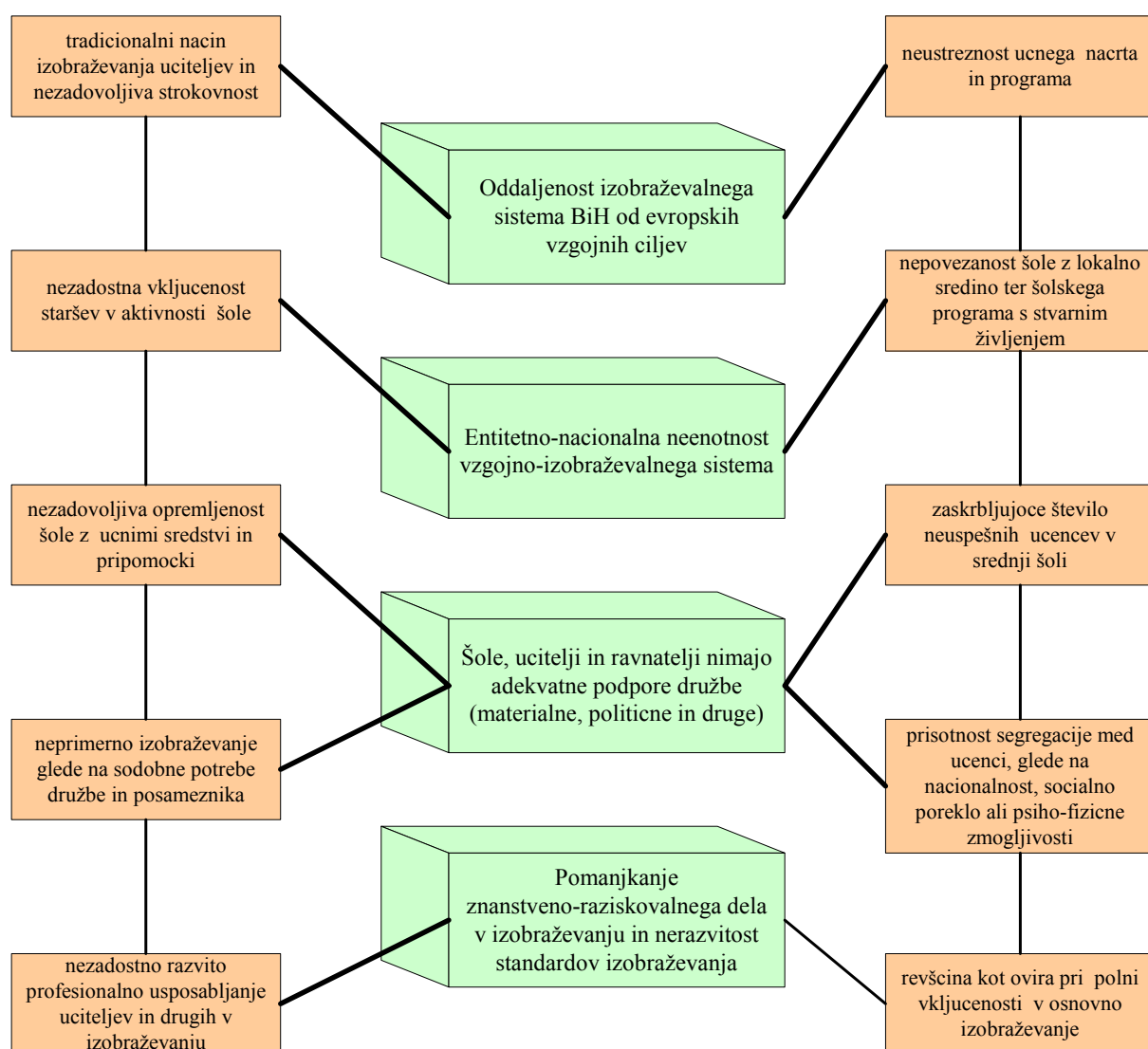
TUZLA

Rudarska 72
(035) 281 023
vp-tuzla@inet.ba

Decembar, 2003.

Ovaj letak je štampat uz finansijsku pomoć Evropske unije. Izneseni stavovi predstavljaju stavove Mreže centara informativne i pravne pomoći i ne trebaju se smatrati zvaničnim stavovima Evropske unije.

5. Priloga D: Stanje izobraževalnega sistema v BiH, 2003

vir: Izvještaj o humanom razvoju BiH, 2003

6. Priloga E: Fotogalerija BiH⁴³

Tunel »rešitve« (1992-1995), Sarajevo 2004

Ročno izkopen (27. marec – 30. julij 1992) tunel pod aerodromsko pisto, dolg 720 m. Tunel je predstavljal edino strogo zavarovano in branjeno pot iz obkoljenega Sarajeva v »svet«. Tunel je služil za oskrbovanje mesta z osnovnimi živili, orožjem, strelivom in za prehod enot vojske BiH na bojišča izven Sarajeva.

Granate so bile neusmiljene tudi do civilnih, kulturnih, zgodovinskih,...objektov

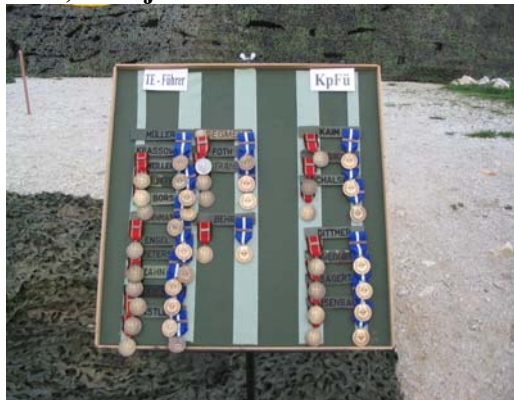
Porodnišnica v Sarajevu in Gradska vijećnica, zgrajena v času Avstro-Ogrske.

⁴³ Avtor fotografij: Tanja Subotić

Obnavljanje Starega mostu (zgrajen leta 1566) in obnova šole in otroškega igrišča na med vojno frontni ulici v Mostarju.

Nemški pripadniki SFOR-a, Sarajevo 2004

Priprave na slavnostno podelitev priznanj ob zaključku misije enote nemških pripadnikov SFOR-a; Sarajevo, april 2004.

Obnova BiH, v katero se zopet vrača življenje

Mednarodna konferenca o investiranju v BiH, ki je potekala 26. in 27. februarja 2004 v Mostarju in kjer so bili prisotni predsedniki držav ali vlade ter predstavniki finančnih in gospodarskih organizacij iz več kot 50 držav celega sveta, naj bi pokazala, da je BiH privlačna za tuje vlagatelje. Na konferenci so bili predstavljeni razvojni projekti v BiH, med najzanimivejšimi je bil prav gotovo izgradnja koridorja 5C, gre za avtocesto Budimpešta – Ploče, katere dovršen del bi šel skozi BiH.

Sprehajališče in priljubljeni kraj za gradnjo hiš znanih bosanskih zvezd turbo folka ob izvirih reke Bosne, na JZ delu sarajevskega polja.

Stara sarajevska Baščaršija, formirana v 15. stol. kot gospodarski del naselja orientalnega tipa. Tu si človek ne more kaj, da ne bi zavil v eno od »čevapdinic« ali »burekđinic« in popil dobro turško »kafo«, tisto s sladkorjem v kockah (na fotografiji »zeljanica«, kateri bi Slovenci rekli burek s špinačo, vendar napačno, saj so me Bosanci poučili, da je burek samo burek, kar pomeni po slovensko burek z mesom).

Fakulteta kriminalističnih nauk v Sarajevu

Irma in Darko, asistenta na fakulteti, ki sta s svojimi izkušnjami, pripovedmi, znanjem in druženjem prispevala, da je bilo moje bivanje v Sarajevu poučno in nadvse zanimivo. V Slovenijo sem se vrnila s še bolj močnimi vtisi o prijaznih ljudeh »tam dol z juga«, zaradi katerih Bosna in Hercegovina mora znova zaživeti! Ljudje v njej pa z roko v roki!